

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΜΑ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19. — Τηλ. 227-689 | 15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1964 | ΑΡΙΘ. 4

ΟΧΥΡΟΝ ΑΚΑΤΑΛΥΤΟΝ

Ὡς ἀνεκοινώθη, ἡ Ἱερά Σύνοδος, παρόντος καὶ τοῦ Μητροπολίτου Πολυεύκτου, ἤσυχλήθη διὰ μακρῶν μὲ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς νεοσυστάτου Μητροπόλεως Γερμανίας.

Ὡς γνωστόν, τὸ μέγα ζήτημα τῆς πνευματικῆς ἐπιστασίας τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ ἔχει ἀνατεθῆ, ἀπὸ περισσεῖαν συναισθηματισμοῦ, εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, πού ὑπῆρξε πάντοτε ἡ προφυλακὴ τῶν ἐθνικῶν στρατεύσεων καὶ ἡ ὑψηλότερα πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ σκοπιά. Σήμερον ὅμως διατελεῖ, δυστυχῶς, ὑπὸ τὴν ἀγροῦικον καὶ καχύποπτον ἐπιτήρησιν λαοῦ, συμμάχου μὲν ἡμῶν κατ' ἐπιφάνειαν, στρηγιῶντος ὅμως καὶ χρεμετίζοντος, ὡς «ἵππος κριθιάσας ἐπὶ φάτνη», κατὰ τὸ Ὅμηρικόν, καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Καὶ εὐλόγως καὶ κατ' ἀνάγκην ἀδήριτον, αὐστηρῶς χριστιανικὰ εἶναι τὰ παλαίσματά του...

★

Συχνότατα συμβαίνει εἰς τὴν ζωὴν μας αὐτὴν νὰ κυβερνώμεθα—καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς σύνολον—ἀπὸ συναισθηματισμούς, τῶν ὁποίων τ' ἀποτελέσματα ἀποβαίνουν ἐπιζήμια, δι' ὅσους δὲν ἔχουν τὴν εὐψυχίαν, ἀπομονοῦντες τὰ γεγονότα, νὰ σταθμίζουσιν ἐκάστοτε ἐπακριβῶς τὰς συνεπείας. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν χρέος ἐπιβεβλημένον, νομίζομεν, ἀποτελεῖ, νὰ προσφέρωμεν θετικώτερας ὑπηρεσίας πρὸς τὸ σύνολον, ἀπολυτρούμενοι ἀπὸ πλάνας. Διότι ἀλλοίμονον, τὸσον εἰς τὰ ἄτομα ὅσον καὶ εἰς τοὺς λαούς, ἐὰν δὲν ἔχουσιν ὀξεῖαν τὴν αἴσθησιν τῆς ἀναγ-

καϊότητος, καὶ δὲν ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰς οἰασδῆποτε ἀδυναμίας των.

Καὶ σήμερον εἰς τὴν Γερμανίαν παραμένουν δέκα καὶ πλέον μυριάδες ἀλκίμων Ἑλλήνων ἐφήβων, διὰ τοὺς ὁποίους χρειάζεται συμπαράστασις, ψυχικὴ θαλπωρὴ, φιλόλαμπρος καὶ στοργικὴ συναντίληψις εἰς τοὺς διαφόρους προβληματισμούς των, καὶ καθοδηγητικὴ πατρικὴ βακτηρία. Καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ νέοι ἐπηρεάζονται ἀναμφιβόλως ἀπὸ ποικίλας Σειρήνας καὶ ἐκθαμβοῦνται ἀπὸ τὴν περισσεῖαν τῶν ἀνέσεων πού τοὺς παρέχει ἀνὰ πᾶν τους βῆμα ὁ τεχνικὸς σύγχρονος, πολιτισμός. Καὶ οἱ νέοι αὐτοὶ πρέπει ν' ἀναπαύωνται καταπαγίως εἰς τὸ μαγευτικὸν καὶ νοσταλγικὸν ὄραμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία τόσῃν ἔχει ἀνάγκην καὶ τῶν γνώσεών των καὶ τῶν βραχιόνων των.

★

Καὶ οἱ πειρασμοὶ εἶναι πολλοί, πάρα πολλοὶ δυστυχῶς εἰς τὴν ἀποσαθρωτικὴν αὐτὴν τῆς παραδόσεως καὶ τῶν Ὁρθοδόξων βιωμάτων ἐποχὴν μας. Γύρω ἡμῶν σαλεύονται τὰ πάντα. Καὶ ὄχι μόνον ἀδρανοῦν οἱ θάνατοι οἱ ὠραῖοι καὶ δὲν ἀνασύρονται τὰ ξίφη ἀπὸ τοὺς κολεοὺς διὰ τὴν προάσπισιν πατροπαραδότων θεσμῶν καὶ ἰδεῶν, ἀλλὰ χαλαροῦνται οἱ χαρακτῆρες. Θριαμβεῖ ὁ ὠφελισμός. Καὶ ὅλοεν περισσότερον ἀποθολοῦνται οἱ εὐγενεῖς ὀραματισμοί, καθρεπτιζόμενοι εἰς τὰ τεναγώδη νερά τῶν καιρῶν μας.

★

Ἴδου ἡ ὑψηλὴ καὶ ἐθνωφελεστάτη ἀποστολὴ τῆς ἀγίας μας Ἐκκλησίας. Καὶ εἶναι ἀνάγκη

Η ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ Κ. ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ (*)

(Β' Κορ. 5,16-6,2· Ἐφεσ. 2,11-22·
Ἰωάν. 14,25-31· Λουκ. 15, 11-32)

Ἡ παρούσα μελέτη συνίσταται ἐκ δύο μερῶν. Καί εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀναπτύσσεται ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις καθόλου περὶ τῆς ἐννοίας τῆς καταλλαγῆς ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἡ ἐρμηνευτικὴ εἰδικώτερον ὀρθόδοξος παράδοσις περὶ τῆς ἐννοίας τῆς καταλλαγῆς ἐν ταῖς περικοπαῖς τῆς Κ. Διαθήκης, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας μελέτης διὰ τὴν Σύσκεψίν μας.

Ι. Ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ ἀποψις.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἐπίσημον διατύπωσιν τῆς διδασκαλίας τῆς περὶ καταλλαγῆς ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας περὶ συμφιλίωσης ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, περὶ ἀπολυτρώσεως ἢ σωτηρίας ἢ δικαιώσεως ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, δὲν συνεζητήθη ὅπως ἄλλα δόγματα ὑπὸ τῶν θεολόγων εἰς τὴν Ἀνατολήν.

(*) Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ. Συμβολὴ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς εἰς τὴν Consultation for New Testament Scholars, ὀργανωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Montreal τοῦ Καναδᾶ, 26 Ἰουλίου—1 Αὐγούστου, 1963. Τὸ θέμα τῆς Συσκεψέως ἦτο «Ἡ καταλλαγὴ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ».

πρὸς τοῦτο ἀγωνιστικῆς διαθέσεως φλογερᾶς, φλογερωτάτης. Διότι θὰ ἐμφανισθοῦν ἀσφαλῶς προσκόμματα ἰσχυρά. Ἄλλ' ὅταν ἡ πίστις καὶ ἡ ἀλήθεια μάχωνται, οὐδέποτε ἡττῶνται. Πόσοι, ἐρωτῶμεν, εἶναι οἱ δυνάμενοι ν' ἀντιστοῦν εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς θυέλλης; Καὶ τὸ καθῆκόν μας καὶ ἡ ἀποστολὴ μας ὡς φυλῆς εἶναι νὰ μαχώμεθα καὶ νὰ σπείρωμεν συνεχῶς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Καὶ—ἄς εἴμεθα βέβαιοι περὶ τούτου—οἱ ἐπερχόμενοι θὰ θερίσουν πλουσίως. Δὲν σημαίνει, ἂν πρὸς στιγμὴν ἀποβαίνωμεν δυσάρεστοι, ἢ ἂν συκοφαντώμεθα ὡς ἀναχρονιστικοί. Ἐνθυμεῖσθε τὸν Σωκράτην; Διεκωμωδεῖτο καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν τῷ θεάτρῳ. Καὶ ὅμως εἶχε τὴν τόλμην νὰ ἐπιδείξῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ καγχάζον περὶ αὐτὸν Ἀθηναϊκὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐσιώπησε. Ἴδου τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον· καὶ ἰδου ἡ ἐκθαμβοῦσα

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν εὐρίσκει τις καθωρισμένην ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδασκαλίαν, οὔτε καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Πατέρων, ἀλλὰ μόνον κοινὴν ἐπὶ τοῦ θέματος παράδοσιν. Τοῦτο μερικῶς μόνον δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι παρά τισι τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ Ρώσων θεολόγων εὐρίσκει τις ἐνιαχοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς διδασκαλίας περὶ καταλλαγῆς τόνον διάφορον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον εὐρίσκομεν εἰς τὰ Πατερικὰ ἔργα καὶ εἰς τὰ θεολογικὰ βάρθρα τῆς ὀρθοδόξου μυστηριακῆς ζωῆς καὶ λατρείας. Πιστεύομεν ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς νεωτέρας ἀγιογραφικῆς ἐρεύνης καὶ τῶν ἀπηχίσεων τῆς Λειτουργικῆς Κινήσεως ἐπὶ τῆς σκέψεως πολλῶν Ρώσων καὶ Ἑλλήνων θεολόγων παρατηρεῖται σήμερον μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων προσπάθεια ἀναπτύξεως τῆς περὶ καταλλαγῆς διδασκαλίας κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων.

Τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ καταλλαγῆς ἐκφράζεται εἰς τὴν Ἀνατολήν διὰ τῶν ὄρων καὶ εἰκόνων τῆς μεταμορφώσεως, τῆς νίκης ἐπὶ τῆς φύσεως, τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, τῆς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, τῆς ἀποκαλύψεως τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Εἰς ὅλους ὁμοῦς τοὺς ὅρους καὶ εἰς ὅλας τὰς εἰκόνας, ἄς χρησιμοποιῶν οἱ Πατέρες εὐρίσκεται ἡ αὐτὴ τάσις καὶ ὁ αὐτὸς τύπος σκέψεως ἐπὶ τοῦ θέματος: Καταλλαγὴ δι' αὐ-

μεγαλοφροσύνη τοῦ πιστεύοντος ἀνθρώπου.

★

Δὲν ὑπάρχει ἀληθῶς ἱερώτερον καὶ εὐγενέστερον ἔργον ἀπὸ τὴν φωτιστικὴν καθοδήγησιν τῶν ἀποδήμων αὐτῶν ἀγκλίμων ἐφήβων μας. Ὁ περίφημος Γκάντι ἐθεώρει ὡς τὰς ὠραιότερας στιγμὰς τῆς ζωῆς του τὰς παιδαγωγικὰς καὶ ψυχοτρόφους ἀπασχολήσεις του εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικήν.

Δέκα δὲ μυριάδες ἀγκλίμων νέων εἶναι ἰσάριθμοι πνεύμονες ἀποπνέοντες τὸν καθαρόν καὶ ἀμίαντον τῆς Ὀρθοδοξίας ἀέρα, ποὺ θὰ ἠδύνατο ν' ἀναμοχλεύσουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν ἐκεῖ ζωὴν, ὥστε νὰ στρέφεται αὐτὴ πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἑλλάδα μας, ὅπως τὰ φυτὰ πρὸς τὸν Ἥλιον. Καὶ θὰ εἶναι ἐπίσης ἔρεισμα καὶ ὄχυρόν ἀκατάλυτον τῆς Ἑλληνικῆς μας πατρίδος.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

τούς σημαίνει τι ἀναγόμενον εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες θὰ ἀπέρριπτον πᾶσαν περὶ καταλλαγῆς θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὡς κύριος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐθεωρεῖτο ἡ συμφιλίωσις τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς συμφιλίωσης τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς τρωθείσης διὰ τῆς ἀνυπακοῆς τοῦ ἀνθρώπου δικαιοσύνης Αὐτοῦ. Τοιαύτη θεωρία οὐδέποτε ὑπεστηρίχθη ὑπὸ ὀρθοδόξου θεολόγου (1). Ἡ θέσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς ἑπτὰ πρώτους αἰῶνας ἐκφράζεται συνοπτικώτατα ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ ὡς ἑξῆς: Τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας συνίσταται ἐκ τριῶν σταδίων, τὰ ὁποῖα ὁ Χριστὸς διαδοχικῶς ἀποκατέστησε: τὸ ὄν, τὸ εὖ ὄν καὶ τὸ ἀεὶ ὄν. Τὸ πρῶτον ἀποκατεστάθη διὰ τῆς Ἐνσαρκώσεως, τὸ δεύτερον διὰ τῆς κορυφωθείσης ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸ τρίτον διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου (2). «Τὸ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ Λόγου μυστήριον, γράφει ὁ ἅγιος Μάξιμος, πάντων ἔχει τῶν τε κατὰ τὴν Γραφὴν αἰνιγμάτων καὶ τύπων τὴν δύναμιν, καὶ τῶν φαινομένων καὶ νοουμένων κτισμάτων τὴν ἐπιστήμην. Καὶ ὁ μὲν γνοὺς σταυροῦ καὶ ταφῆς τὸ μυστήριον, ἔγνω τῶν προειρημένων τοὺς λόγους· ὁ δὲ τῆς ἀναστάσεως μνηθεὶς τὴν ἀπόρρητον δύναμιν, ἔγνω τὸν ἐφ' ᾧ τὰ πάντα προηγουμένως ὁ Θεὸς ὑπεστήσατο σκοπὸν» (3). Ἡ ἀνατολικὴ διδασκαλία περὶ καταλλαγῆς βασιζέται ἐπὶ τῆς πατερικῆς διδασκαλίας περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου «ex nihilo» καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῷ τελικῷ σκοπῷ τῆς θεώσεως, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ κινδύνου ματαιώσεως τῆς θείας ταύτης οἰκονομίας διὰ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καταλλαγὴ δι' αὐτοὺς εἶναι ἡ παλιγγενεσία, ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἀρχικὴν του κατάστασιν. Τὸ πρόβλημα τῆς ὀδυνηρᾶς διαιρέσεως καὶ ἀντιθέσεως μετὰ τὸν πεπερασμένον καὶ ἀπείρου λύεται ὑπὸ τῶν Πατέρων διὰ τῆς παραδεδομένης διδασκαλίας περὶ ἐνσαρκώσεως αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὐχὶ οὐρανόθεν τινὸς ὄντος, καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἄξιον τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Ἄρειος ἐδίδασκεν, ἀλλὰ τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ. Τὸ αὐτὸ πρόβλημα κατὰ τὰς Χριστολογικὰς συζητήσεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀντιμετωπίσθη εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως, καθ' ἣν δὲν ὑπῆρξε μόνον ἀπλή ἐπαφή τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ, ὡς ἐδίδασκεν ὁ Νεστόριος, ἀλλὰ πραγματικὴ ἔνωσις τοῦ ἀνθρωπίνου μετὰ τοῦ θείου, εἴτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως, καθ' ἣν δὲν

ὑπῆρξε μία μόνον θέλησις ἐν Χριστῷ, ἡ θεία, ἀλλὰ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη. «Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὁ δὲ ἦνωται τῷ Θεῷ, τούτο καὶ σώζεται» (4). Διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπερνεικήθη τὸ πρόβλημα τῆς φύσεως.

Πῶς ὁμως, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, ὑπερνεικήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἡ ἐπαναστατημένη θέλησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἁμαρτία; Ὁ Χριστὸς ἐνίκησε τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βίου του, διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Πατέρα, διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγνοίας ἐν τῷ «κηρύγματι», διὰ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν, διὰ τῆς κενώσεως ἐν γένει καὶ εἰδικώτερον διὰ τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, διὰ τῆς ὑπακοῆς Του ὁ Χριστὸς ἐξεμηδένισε τὴν ἀνυπακοήν: «Λοιπὸν, διὰ τῆς ὑπακοῆς μέχρι θανάτου, εἰς ἣν ὑπέταξεν ἑαυτὸν κρεμασθεὶς ἐπὶ τοῦ ξύλου, κατέστρεψε τὴν ἀνυπακοήν, ἡ ὁποία διεπράχθη ἕνεκα τοῦ ξύλου». (5). Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον: «Πᾶσα πρᾶξις καὶ πᾶς λόγος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κανὼν ἐστὶν εὐσεβείας τε καὶ ἀρετῆς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνηθρώπησεν, ὡς ἐν εἰκόνι διαγράφων ἡμῖν εὐσεβείαν τε καὶ ἀρετήν, ἵνα κατὰ δύναμιν ἕκαστος καὶ ἐκάστη ὁρῶντες ζηλώσωμεν τὸ ἀρχέτυπον. Διὰ γὰρ τοῦτο φέρει τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἵνα καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ τὴν πολιτείαν, ὡς οἶόν τε, μιμησώμεθα» (6). «Τὸ δὲ καινὸν καὶ ἀνανεούμενον ἄσμα τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας ἀνακαινίζει ἡμῶν ὡς ἀετοῦ τὴν νεότητα, ὅταν φθείρωμεν μὲν τὸν ἔξω ἀνθρώπον, ἀνακαινώμεθα δὲ ἡμέρα καὶ ἡμέρα» (7). Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ θεωρεῖται ὡς ἔχουσα τεραστίαν σωτηριολογικὴν σημασίαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν ἔχομεν ἐδῶ κατὰ νοῦν μόνον Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεᾶ καὶ τὸν Ὠριγένην. Αἱ ὑπερβολαὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν παρεμερίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων. Ἡ πατερικὴ θεολογία εἰς τὸ σύνολόν της ἐτόνισε τὴν ἀνάγκην διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ σκοτούς τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας. «Ἐδεῖ γὰρ παιδαγωγῆθαι (τὸν πεσόντα ἀνθρώπον) καὶ διδαχθῆναι ἀρετῆς ὁδόν, τῆς μὲν φθορᾶς ἀπάγουσαν, πρὸς δὲ ζωὴν τὴν αἰώνιον ποδηγούσαν» (8). Ἡ ὅλη φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶχεν ἀνάγκην θεραπευτικῆς ἀγωγῆς. «Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ ἰατροῦντος ἡ φύσις ἡμῶν ἀσθενήσασα. Ἐδεῖτο τοῦ ἀνορθούντος, ὁ ἐν τῷ πτώματι ἀνθρώπος. Ἐδεῖτο τοῦ ζωοποιούντος, ὁ ἐφαμαρτῶν τῆς ζωῆς. Ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγοντος, ὁ ἀπορρυεὶς τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετανοίας. Ἐχρηζε τῆς τοῦ φωτὸς παρουσίας, ὁ καθειργμένος ἐν τῷ σκότει. Ἐζήτει τὸν λυτρωτὴν ὁ αἰχμᾶ-

(4) Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, Πρὸς Κληδόνιον, Ἐπιστολὴ 101, P. G. 37, 181.

(5) Ἐπίδειξις 34, Sources Chrétiennes, No 62, Paris, 1959, σελ. 86—87.

(6) Ἀσκητικαὶ Διατάξεις, Migne, P. G. 31, 1325.

(7) Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 32, 2, Migne, P. G. 29, 328.

(8) Ἰωαν. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. Ὁρθ. Πίστεως III, 1, Migne, P. G. 94, 981.

(1) Οὕτε ὑπὸ Νικολάου τοῦ Μεθώνης ὑποστηρίζεται τοιαύτη ἀπόψις. Βλ. X. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ, ἐν Ἀθήναις, 1907, σελ. 199.

(2) Ambigorum Liber, P. G. 91, 1392.

(3) Capitulum Theol. et Oecon. Centuria I, P. G. 90, 1108.

λωτος, τὸν συναγωνιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερωτὴν ὁ ἐν τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας κατεχόμενος» (9).

Ἡ ὅλη ζωὴ τοῦ Κυρίου θεωρουμένη ὑπὸ τῶν Πατέρων ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς θείας κενώσεως ἀποκτᾶ εἰς τὴν σκέψιν των τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα θυσίας. Ἡ σωτηρία ἔρχεται διὰ τῆς ταπεινώσεως, καὶ ἡ ζωὴ διὰ τοῦ θανάτου. Εἰς τὸ ὁμιλητικὸν καὶ ἐξηγητικὸν ἔργον τῶν Πατέρων τονίζεται, ὡς εἶναι φυσικόν, ὅλος ἰδιαιτέρως ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνταποκρίσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς μετάνοιαν, ἄφθονος δὲ παρέχεται ἐκ τῶν πατερικῶν καὶ δὴ τῶν ἀσκητικῶν συγγραμμάτων τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων ἡ ἠθικὴ διδασκαλία. Ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τυγχάνει εἰδικῆς διαπραγματεύσεως καὶ ἐπεξεργασίας παρὰ τῶν ἀσκητικῶν συγγραφέων. Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ ἀνθρώπου καλεῖται συνήθως «πίστις» ἢ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, «πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (10). «Ὅτι οὔτε πολιτείας ἀκρίβεια καθ' ἑαυτήν, μὴ διὰ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως πεφωτισμένη, ὠφέλιμος, οὔτε ὀρθὴ ὁμολογία, ἀγαθῶν ἔργων ἄμοιρος οὔσα... ἀλλὰ δεῖ ἀμφοτέρωθεν συνεῖναι.. Πίστις... δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη». «Ὅτι τὸ μὲν κληθῆναι καὶ καθαρθῆναι, χάριτος ἦν· τὸ δὲ κληθέντα καὶ καθαρὰ ἐνδυσάμενον μέναι τοιαῦτα διατηροῦντα, τῆς τῶν κληθέντων σπουδῆς» (11). Ἡ «συνεργία» αὕτη ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σκέψιν τῶν Πατέρων, κατὰ τὸν Καθηγητὴν κ. Ἰωάννην Καρμίρη, νοεῖται ὡς ἑξῆς: «Τὸ πλεόν, σχεδὸν δὲ καὶ τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἡμῖν δὲ μικρόν τι ἀφῆκεν» (12). Ὅσον ὅμως καὶ ἂν τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας διὰ τὴν σωτηρίαν, εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἣτις κατανικᾷ τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ ἔργον τῆς συγχωρησεως μας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρίσταται ὑπὸ τῶν Πατέρων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὡς μάχη τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὅμως ἀπαιτεῖται ἡ χαρμόσυτος συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐκτὸς τῆς ἁμαρτίας, ὁ θάνατος, ὡς ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, κατανικᾶται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. «Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἄνθρωπος... διὰ νὰ καταστρέψῃ τὸν θάνατον καὶ ζωοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον, διότι ἡμεθεὶς δέσμοι τῆς ἁμαρτίας καὶ καταδικασμένοι νὰ γεννώμεθα διὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ πίπτωμεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ θανάτου» (13). Καὶ ἂν ὑποθεθῇ ὅτι συνεχωρήθησαν αἱ ἁμαρτίαι μας καὶ ὅτι συνεφιλιώθημεν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος παραμένουν οἱ ἔσχατοι

ἐχθροί. «...Ὅτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον παύει τῶν ἁμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησι, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δέ, ἅπασιν προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν φύσιν φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι... τί ἄλλο ἔδει γενέσθαι;» (14). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ θεωρεῖται ὄχι μόνον ὡς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς θείας κενώσεως, ἀλλ' ὡς ἡ νικητήριος μάχη εἰς τὸ ἔργον τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ λυτρώσεως. «Θανάτῳ θάνατον πατήσας!» Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι διὰ τοὺς Πατέρας ἡ θρησκεία τοῦ Σταυροῦ. Πιστεύεται συνήθως ὅτι ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ διὰ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς εἶναι τὸ σπουδαιότερον γεγονός εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀληθές ἐν τῇ ἐνοίᾳ «ὅτι ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύπτει καὶ ἐμφανίζει τὴν δύναμιν τοῦ Σταυροῦ» (15). «Ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ», γράφει ὁ Zankow, «εἶναι ἀχωρίστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τόσον διὰ τὴν θεολογίαν ὅσον καὶ διὰ τὴν λαϊκὴν εὐσέβειαν, ἡ σωτηρία εἶναι τελικῶς πλήρης ἐν τῇ ἀναστάσει. Ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος κατανικῶνται καὶ χαρίζεται ἡ ζωὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Μόνον ἡ ἀνάστασις εἶναι ὁ ἀληθὴς ἀρραβὼν τῆς σωτηρίας καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς» (16). Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ εἶναι προσφορά θυσίας διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Τὸ ἐν τῷ αἵματι βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ εἶναι βάπτισμα καθαρμοῦ δι' ὅλον τὸν κόσμον «οὐ μικροῦ μέρους τῆς οἰκουμένης, οὐδὲ πρὸς ὀλίγον ἀλλὰ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ διαιωνίζον καθάρσιον»... «Αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χεόμενον· τὸ μὲν ὡς ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ ἀνθρώπων· γῆ σειομένη, πέτρα ὑπὲρ τὰς πέτρας ρηγνύμεναι, νεκροὶ ἀνιστάμενοι εἰς πίστιν τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως· τὰ ἐπὶ τῷ τάφῳ σημεῖα, τὰ μετὰ τὸν τάφον, ἃ τις ἂν ἀξίως ὑμνήσειεν; Οὐδὲν δὲ οἶον τὸ θαῦμα τῆς ἐμῆς σωτηρίας· ρανίδες αἵματος ὀλίγαι κόσμον ὅλον ἀναπλάττουσι, καὶ γίνονται καθάπερ ὀπὸς γάλακτι πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰς ἐν ἡμᾶς συνδέουσαι καὶ συνάγουσαι» (17). Ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν. «Εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο τὸ κρίμα, καὶ τῷ σώματι παθῶν ὑπὲρ πάντων, σωτηρίαν τοῖς πᾶσιν ἐχαρίσατο» (18). «Τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὐρεῖν τηλικούτον, ἵνα δῶ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἀλλ' εὐρέθη ἐν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς τιμὴν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον καὶ πολύτιμον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν

(9) Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος Κατηχητικὸς, κεφ. XV, P. G. 45, 48.

(10) Μεγ. Βασιλ. Ἐπιστ. 295, Migne, P. G. 32, 1040.

(11) Χρυσόστ. Ὁμιλ. εἰς Ματθ. 69,2, Migne, P.G. 58, 650.

(12) Σύνοψις τῆς Δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις, 1957, σελ. 73. Ἡ παράθεσις ἐκ τοῦ Χρυσοστόμου, Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 115, 2, Migne, P. G. 55, 322.

(13) Εἰρηναίου, Ἐπίδειξις 37, Sources Chrétiennes, σελ. 91—92.

(14) Μεγ. Ἀθανασίου, Περὶ Ἐνσαρκώσεως 7, P.G. 25, 108.

(15) George Florovsky, On the Tree of the Cross, Introduction.

(16) The Orthodox Eastern Church, μεταφρ. D. A. Lowrie, London, 1929, σελ. 55.

(17) Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, Λόγοι Θεολογικοὶ 45, 13· 29.

(18) Ἀθανασίου, Κατ' Ἀρειον. I, 60, Migne, P. G. 26, 137—140.

ἐξέχεε πάντων· διόπερ καὶ τιμῆς ἡγοράσθημεν... ὅς οὐ χρεῖαν ἔσχε δοῦναι τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἀπολυτρώσασθαι ψυχὴν» (19). Ὁ Χριστὸς ἐπλήρωσε τὸ ἡμέτερον χρέος. «Τὸ ἡμέτερον ἀπέτισεν ὄφλημα, λύτρον ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιόχρεων τε καὶ ἀξιάγαστον· δυσωπητικὸν γὰρ Πατρί, καὶ αἰδέσιμον αἶμα Υἱοῦ» (20). Εἴτε ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ θεωρηθῆ ὡς λύτρον καταβληθὲν εἰς τὸν Διάβολον, ὁ ὁποῖος ἐκράτει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὴν δεσποτείαν του, εἴτε ὡς ἀπάτη γενομένη εἰς τὸν Διάβολον, εἴτε ὁπωςδήποτε ἄλλως, παραμένει βέβαιον ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἦτο θυσία εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν «ἀντὶ πολλῶν», συγχρόνως δὲ νίκη τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ Διαβόλου, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ἀμφότερα τὰ στοιχεῖα ταῦτα εὐρίσκει τις εἰς τοὺς Ἀνατολικούς Πατέρας, καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς «θυσίας» καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς «νίκης» μὲ γενικὸν τόνον καὶ ἔμφασιν ἐπὶ τοῦ στοιχείου τοῦ θριάμβου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἐπὶ τῶν ἀντιθέων δυνάμεων. Ἐπὶ τοῦ σημείου ἀκριβῶς τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ ἀποψις τῆς Ἀνατολῆς περὶ τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ διαφέρει τῆς Λατινικῆς ἀπόψεως, ἀφοῦ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ τὸ στοιχεῖον τοῦ θριάμβου καὶ τῆς νίκης εἶναι ἠτονημένον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ παρουσιάζεται ὡς θυσία προσφερθεῖσα εἰς τὸν Θεὸν πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς προσβληθείσης ἐκ τῆς ἡμετέρας παραβάσεως καὶ ἀνυπακοῆς θείας δικαιοσύνης.

Εἰς τὴν συνάφειαν ταύτην δέον ἐπίσης νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ πατερικῇ σκέψει δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις μεταξὺ ἐνσαρκώσεως καὶ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐνσαρκώσις εἶναι «ἡ ἀναγκαῖα προϋπόθεσις διὰ τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον, ἀφοῦ μόνον ὁ Θεὸς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καταστρέψῃ τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κρατοῦν τὸν ἀνθρώπον αἰχμάλωτον, ὁ δὲ ἀνθρώπος εἶναι ἀνίκανος νὰ πράξῃ τοῦτο δι' ἑαυτόν. Δὲν ὑπάρχει ἴχνος ρήγματος μεταξὺ ἐνσαρκώσεως καὶ καταλλαγῆς ὡς τὸ προϋποτιθέμενον ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ Ἀνσέλμου» (21). Ἡ ἀποψις αὕτη τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς φυσιοκρατικὴ τις περὶ σωτηρίας ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν παραμερίζεται πῶς τὸ θέμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν (22). Πρέπει νὰ μὴ εἶναι τις ἐξοικειωμένος πρὸς τὴν πατερικὴν καὶ τὴν ἀσκητικὴν φιλολογίαν τῆς Ἀνατολῆς, καθὼς καὶ πρὸς τὰ λειτουργικὰ αὐτῆς βιβλία διὰ νὰ ὁμιλῆ περὶ παραμερισμοῦ τοῦ θέματος τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Πατέρες ἀντιλαμβάνονται τὴν ἁμαρτίαν ὀργανικῶς, οὐχὶ ἀπλῶς ὡς παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς, ἀλλ'

ὡς ἀποξένωσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ ἁμαρτία φέρει τὸν θάνατον καὶ δὲν δύναται νὰ χωρισθῆ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ θανάτου. Ἐνεκα τῆς ὀργανικῆς ταύτης ἀντιλήψεως περὶ τῆς ἁμαρτίας, οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀντιμετωπίζουν πρόβλημά τι, ὅταν ἐξαίρουν τὸν θρίαμβον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, εἴτε ὅτε ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δημοσίας του δράσεως, συνεχῶς ἀμαρτῆται, εἴτε ὅτε ἀπέθνησκεν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὡς θυσία διὰ τὴν ἄφεισιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ εἶναι ἔργον συγγνώμης καὶ ἀφέσεως. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία, χωρὶς νὰ διδῆ εἰς τὴν ἁμαρτίαν δευτερεύουσάν τινα σημασίαν, ἴσταται μακρὰν πάσης ἠθικολογίας ἀπόψεως περὶ σωτηρίας. «Σωτηρία ἐκ τίνος;» ἐρωτᾷ ὁ Ζαγκωβ. «Ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἢ ἐκ τοῦ θανάτου; Οἱ Δυτικοὶ θεολόγοι ἀρέσκονται νὰ κάμουν τὴν διάκρισιν αὐτὴν, καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι θέτουν τὴν ἔμφασιν ἐπὶ τοῦ θανάτου ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβές. Βεβαίως, ἡ Ὀρθοδοξία κλίνει νὰ δεχθῆ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης ἁμαρτίας καὶ τὸν θάνατον ὡς τὰ ὀψώνια τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἐμπειρικῶς ὅμως τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ χωρισθῆ τοῦ ἄλλου. Ὅπου ἡ ἁμαρτία ἐκεῖ καὶ ὁ θάνατος, καὶ τάνάπαλιν... Διὰ τὸν Ὀρθόδοξον ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα «Διατὶ ἡ σωτηρία;» εἶναι ἔτοιμος: διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡμῶν ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, διὰ τὴν κατάρριψιν τοῦ φραγμοῦ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, διὰ τὴν ἐσωτέραν καὶ πλήρη κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἔνωσιν μετ' Αὐτοῦ» (23).

Ἡ μυστηριακὴ ζωὴ καὶ λατρεία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας βασίζεται ἐπὶ τῶν θεολογικῶν τούτων θεμελίων καὶ ἐκφράζει τὸν αὐτὸν τύπον ἰδεῶν. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔτος ἔχει διαμορφωθῆ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ κορυφουμένην ἐν τῷ Σταυρῷ καὶ τῇ Ἀναστάσει. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ παρίσταται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς παρίσταται ἐν μικρῷ καὶ ἀνά πᾶσαν θείαν Λειτουργίαν. Τὰ Χριστούγεννα εἶναι μεγάλη ἑορτὴ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅπως καὶ ἡ βάπτισις τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ Θεοφάνεια καὶ ἡ Μεταμόρφωσις, διότι τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐμφανίζεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἑορτῶν αὐτῶν κατὰ προκαταρκτικὸν τινα τρόπον, ὁδηγοῦντα εἰς τὴν πλήρη ἐμφάνισιν τῆς δόξης τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ νίκῃ ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ διὰ τῆς Ἀναστάσεως. Εἰς πᾶσαν θείαν Λειτουργίαν ὁ Χριστὸς ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον καὶ κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας καὶ εἶτα προσφέρει ἑαυτὸν ὑπὲρ πολλῶν. Ἀλλὰ «τὸ πάθος Του δὲν ἔχει ἀπλῶς τὸν χαρακτῆρα θυσίας, ἀλλὰ τῆς ἐνδόξου νίκης ἐπὶ παντὸς κακοῦ. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν χωρίζει τὸν Σταυρὸν ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν.

(19) Μεγ. Βασίλ. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. 48, 4 Migne, P. G. 29, 440—441.

(20) Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ, Περὶ Εἰκόνων I, 21.

(21) Gustav Aulen, Christus Victor, American Ed., σελ. 20—21.

(22) I. Neve, A History of Christian Thought, Philadelphia 1946, τομ. I, σελ. 166.

(23) Ἐνθ, ἀνωτ. σελ. 49—50.

Λέγει εἰς τὰς προσευχὰς τῆς: «τὸν Σταυρὸν Σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν ἁγίαν Σου Ἀνάστασιν ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν...». Πρέπει ἐπίσης νὰ προσεχθῇ ὅτι εἰς τὸν συμβολισμόν τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἡ Ἁγία Τράπεζα ἀντιπροσωπεύει τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἐνῶ ὁ Γολγοθᾶς σημαίνεται μᾶλλον ὑπὸ τῆς Προσκομιδῆς ἢ Προθέσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος προετοιμάζονται καὶ τοποθετοῦνται καταλλήλως μέχρις ὅτου ἐν λιτανείᾳ μεταφερθοῦν εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν» (24). Εἰς τὸ λειτουργικὸν τῶν λεξιλόγιον οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον «θυσιαστήριον», ἀλλ' Ἁγία Τράπεζα. Ὁ συμβολισμὸς τοῦ Σταυροῦ ἔχει διαποτίσει τὰ λειτουργικὰ βιβλία τοῦ ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, καθὼς καὶ τὴν λαϊκὴν εὐσέβειαν. Ἐνα βλέμμα εἰς τὰ Μηναῖα καθιστᾷ ἀμέσως φανεράν τὴν σημασίαν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ διὰ τοὺς Μάρτυρας, διὰ τοὺς Ἀσκητὰς καὶ τοὺς Ἁγίους. Δὲν εἶναι ἀκριβῆς ἡ κατηγορία τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τῶν Ὁρθόδοξων ὅτι ἔχουν ἐπηρεασθῆ ὑπὸ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ ἔχουν χάσει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Ἰησοῦ. Δὲν ἀποκομίζει τις τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Διηγημάτων εἴτε τοῦ Τολστόη εἴτε τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀμφότεροι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι παρουσιάζουν ἀνεπτυγμένην τὴν συνειδησιν τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ μεταξὺ τῶν ὀρθόδοξων χωρικῶν ἢ ἀλιέων. Ἡ ἔννοια τῆς imitatio Christi ἀνήκει τόσον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Αἱ ἀκόλουθοι γραμμαὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν κάλαμον τοῦ Thomas à Kempis, ἀλλ' ἀπὸ τὸν Vladimir Soloviev: «Πρὸ πάσης σημαντικῆς ἀποφάσεως, ἃς καλέσωμεν ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ἄς συγκεντρώσωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς αὐτὴν καὶ ἃς ἐρωτήσωμεν ἑαυτοὺς, ἂν Ἐκεῖνος ἐγκρίνη ἢ ὄχι τὴν ἀπόφασιν, ἣν μελετῶμεν νὰ λάβωμεν. Εἰς πάντα συνιστῶ αὐτὸν τὸν κανόνα· οὐδέποτε ἀπατᾷ. Εἰς πᾶσαν ἀμφίβολον περίπτωσιν, μόλις σᾶς διδεται ἡ δυνατότης ἐκλογῆς, ἐνθυμηθῆτε τὸν Χριστόν. Ἀναμνησθῆτε τὸ ζῶν πρόσωπόν του, ὅπως πράγματι εἶναι καὶ ἐμπιστευθῆτε εἰς Αὐτὸν τὸ βᾶρος τῶν ἀμφιβολιῶν σας. Ἄς ἐφαρμόσουν τοῦτο ὡς μέτρον κρίσεως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλῆς θελήσεως ὡς ἄτομα, ὡς κοινωνικοὶ παράγοντες, ὡς ἡγέται ἀνθρώπων καὶ λαῶν, καὶ θὰ καταστοῦν πράγματι ἱκανοί, ἐν τῷ ὄνόματι τῆς ἀληθείας, νὰ δείξουν εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Θεόν» (25). Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν συνάφειαν αὐτὴν εἶναι τὸ Τριῳδίον. Τὸ λειτουργικὸν τοῦτο βιβλίον εἶναι ὀλόκληρον μία πρόσκλησις πρὸς μετάνοιαν, ὡστε ὁ λαὸς νὰ συναντήσῃ ἕτοιμος τὸν Σταυρὸν καὶ τὴν Ἀνάστασιν. Ἡ ὑμνολογία τοῦ Τριῳδίου ἔχει ὡς κεντρικὰ θέματα τὰ τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν ἐκάστης τῶν τεσσάρων

Κυριακῶν τῆς περιόδου τοῦ Τριῳδίου: τὴν πρώτην Κυριακὴν ἢ μετάνοια τοῦ Τελῶνου· τὴν δευτέραν Κυριακὴν ἢ μετάνοια τοῦ Ἀσώτου· τὴν τρίτην Κυριακὴν ἢ τελικὴ Κρίσις ἐπὶ τῶν ἀσπλάχνων ἀμαρτωλῶν· τὴν τετάρτην Κυριακὴν τὸ νόημα τῆς νηστείας κλπ. Ἐξ ἄλλου, ἡ χαρακτηριστικῶς ὀρθόδοξος ἐρμηνεία τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ δίδεται ὑπὸ τῶν ὕμνων καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων κατὰ πᾶν Σάββατον, ἰδιαίτερα δὲ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἀγίου καὶ Μεγάλου Σαββάτου.

Ἐκτὸς τοῦ Βαπτίσματος καὶ ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἐπίσης τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Ὁ ἐσταυρωμένος εἰς τὰς Ὁρθόδοξους Ἐκκλησίας παρίσταται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὄχι ἀγωνιῶν, ἀλλ' ἐν ἡμεῖα καὶ γαλήνῃ, ἵνα δηλωθῇ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐθελοσφύτως ὑπέστη τὸν θάνατον. Ἡ δὲ Ἀνάστασις παρίσταται ἐν τῇ Βυζαντινῇ Εἰκονογραφίᾳ ὡς κάθοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἄδην καὶ ὡς ἀπελευθέρωσις ἐξ αὐτοῦ τῶν Προπατόρων. Ὅταν ὁ ἱερεὺς κοινωνοῖ τὸν λαόν, λέγει εἰς ἕκαστον μεταλαμβάνοντα: «Ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) μεταλαμβάνει τοῦ ἁγίου Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Ἰ. Χ., εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ ζωὴν αἰώνιον». Τὰ τίμια Δῶρα χαρακτηρίζονται ὡς «φάρμακον ἀθανασίας». Εἰς δὲ τὴν ἀναφορὰν τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου λέγεται περὶ τοῦ Κυρίου ὅτι «ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντάλλαγμα τῷ θανάτῳ, ἐν ᾧ κατεχόμεθα πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν· καὶ κατελθὼν διὰ τοῦ Σταυροῦ εἰς τὸν Ἄδην, ἵνα πληρώσῃ ἑαυτοῦ τὰ πάντα, ἔλυσεν τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου· καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὁδοποιήσας πάσῃ σαρκὶ τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἐγένετο ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων...» (26). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐξηγεῖ τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας ὡς ἐξῆς: «Ὁ γὰρ πάντα κατὰ τὴν δεσποτικὴν αὐθεντίαν οἰκονομῶν, οὐκ ἀναμένει τὴν ἐκ τῆς προδοσίας ἀνάγκην, καὶ τὴν ληστρικὴν ἔφοδον τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν τοῦ Πιλάτου παράνομον κρίσιν, ὡστε τὴν ἐκείνων κακίαν ἀρχηγὸν καὶ αἰτίαν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας γενέσθαι· ἀλλὰ προλαμβάνει τῇ οἰκονομίᾳ τὴν ἔφοδον, κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς ἱερουργίας τρόπον, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀόρατον, καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ἱερεὺς ἅμα, καὶ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πότε τοῦτο; Ὅτε βρωτὸν ἑαυτοῦ τὸ σῶμα εἰς βρώσιν σαφῶς ἐνδείκνυται τῷ ἤδη γεγενῆσθαι ἐντελῆ τοῦ ἀμνοῦ τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἂν ἦν τὸ σῶμα τοῦ ἱερείου πρὸς ἐδωδὴν ἐπιτήδειον, εἴπερ ἐμψυχον ἦν. Οὐκοῦν ὅτε παρέσχε τοῖς μαθηταῖς φαγεῖν τοῦ σώματος, καὶ τοῦ αἵματος ἐμπιεῖν, ἤδη κατὰ τὸ θελητὸν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ τὸ μυστήριον οἰκονομοῦντος ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως τὸ σῶμα ἐτέθητο. Καὶ ἡ ψυχὴ ἐν ἐκείνοις ἦτο, ἐν οἷς αὐτὴν ἡ ἐξουσία τοῦ οἰκονομοῦντος ἐναπέθετο μετὰ τῆς ἐγκεκραμένης αὐτῇ θείας δυνάμεως,

(24) Lev Gillet, *Orthodox Spirituality*, London, S. P. C. K., 1957 σελ. 87, 96.

(15) *Conclusion of the Spiritual Foundations of Life*. Παράθεσις ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Lev Gillet, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 57.

(26) Βλ. αὐτόθι, σελ. 87 ἐξ.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ

Κοινήν ἑορτήν καὶ πανήγυριν συνέστησεν ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν μεγάλων αὐτῆς ἱεροφαντῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου. Τρεῖς ὁμοῦ ἅγιοι ἱεράρχαι προβάλλουσιν εἰς τὸ νοητὸν σπερέωμα τῆς Ἐκκλησίας ὡς «τρεῖς μέγιστοι φωστῆρες τῆς Τρισηλίου Θεότητος», καταυγάζοντες ἀπὸ κοινοῦ τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς ἀγιότητός των, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θεολογικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας, «τὴν οἰκουμένην ἀκτίσει δογμάτων θείων πρυσεύσαντες», ἀνεδείχθησαν φωτεινὰ Μορφαὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

1. Ἄλλ' εἶναι, πρῶτον, ἀξία προσοχῆς ἡ εἰδικωτέρα ἀφορμὴ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθη ἡ κοινὴ αὐτῆ καὶ διὰ τοὺς Τρεῖς ἑορτὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν.

Ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,

τῶν ἐν καρδίᾳ ἐκείνῳ χωρὸν περιπολοῦσα» (27).

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι, ἐνῶ ἐν τῇ θεολογίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἐν ταῖς θεολογικαῖς προϋποθέσει τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερον εὐρίσκομεν αὐτὸν τὸν παιᾶνα τῆς νίκης ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, παρά τισι τῶν νεωτέρων Ρώσων καὶ Ἑλλήνων θεολόγων ἡ ἔμφασις αὐτῆ ἔχει ἀτονήσει. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἀποκομίζει τις γενικῶς, ὅταν διαβάσῃ π.χ. τὸ ἔργον τοῦ Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, σελ. 190 ἐξ. Ἡ κλασικὴ ἢ δραματικὴ — ἔτσι ὀνομάζεται συνήθως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἢ πατερικῆ—θεωρία περὶ καταλλαγῆς μίγνυται μετὰ τῆς Λατινικῆς θεωρίας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν δύναται πλέον νὰ ἴδῃ τις πῶς τὸ κρᾶμα τοῦτο ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θριαμβευτικὴν καὶ νικητήριον ὑμολογίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ νεώτεροι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, τοὺς ὁποίους ὑπαινισσόμεθα ἐδῶ, λαμβάνουν ἀπάσας σχεδὸν τὰς περὶ καταλλαγῆς χριστιανικὰς θεωρίας, ἀφαιροῦν τὰς ἀκρότητάς των καὶ ὕστερον τὰς συγχωνεύουν κατὰ τὸ δυνατὸν. Ἄλλ' ἐκ τοῦ τύπου τούτου τῆς θεολογίας ἀπουσιάζουν δύο καθαρῶς ὀρθόδοξα ἀνατολικά στοιχεῖα: ἡ πατερικὴ ἔμφασις ἐπὶ τοῦ λυτρωτικοῦ χαρακτήρος τῆς ἐνσαρκώσεως, καὶ ὁ παιᾶν τῆς νίκης ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Τὸ ὅλον θέμα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἀναλύεται ὑπὸ τινῶν ὀρθοδόξων θεολόγων κατὰ τὸν καθιερωμένον δυτικὸν τρόπον εἰς τρία κεφάλαια: τὸ προφητικόν, τὸ ἀρχιερατικόν καὶ τὸ βασιλικόν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου· τὸ κέντρον ὁμοῦ τῆς

κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, καθιερώθη ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς διασφάλισιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος·

Εἶχον ἀνανεωθῆ τὰ ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς συμβάντα, κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ χριστιανοὶ ἐνεφανίζοντο διηρημένοι καὶ διεκήρυσσον «ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ...» (Α' Κορ. α', 12). Κατ' ἀναλογίαν τῶν διακρίσεων ἐκείνων, καὶ πάλιν παρουσιάσθησαν τοιαῦτα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ἀντὶ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ καὶ Κηφᾶ, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χρυσόστομος ἦσαν τὰ νεώτερα ἰνδάλματα τριῶν μερίδων τοῦ λαοῦ, ἀποκαλουμένων ἀντιστοίχως «Βασιλείται», «Γρηγορίται» καὶ «Ἰωαννίται», ἐπειδὴ ἐκάστη μερὶς ἐθεώρει καὶ προέβαλλεν ὡς ἀνώτερον τῶν ἄλλων δύο τὸν ἱεράρχην τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἔφερον.

Αἱ τοιαῦτα ὁμοῦ τάσεις καὶ ἐκδηλώσεις ἐθεωρήθησαν ἀπαράδεκτοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅπως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διεμαρτύρητο πρὸς τοὺς συγ-

ῶλης διαπραγματεύσεως εἶναι ὁ Χριστὸς ὡς Ἀρχιερεὺς. Ἀναμφιβόλως, πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως περὶ καταλλαγῆς εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰς περὶ ὧν πρόκειται ἀναλύσεις· ἐκτίθεται ὁμοῦ καὶ διατυπῶνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ σύνολον νὰ ἐκφράζῃ τὴν Δυτικὴν μᾶλλον ἢ τὴν Ἀνατολικὴν διδασκαλίαν περὶ καταλλαγῆς. Τοῦτο ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰ τὴν Δυτικὴν ἀποψιν τὸ μυθολογικὸν στοιχεῖον δὲν ἦχε τόσον ἐντόνως ὅσον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν, γνωρίζομεν δὲ οἱ πάντες ὅτι ἡ θεολογία ἐν γένει μόνον κατὰ τὰς προσφάτους δεκαετίας ἀπέκτησε βαθύτεραν τινὰ ἀντίληψιν περὶ τῶν μυθολογικῶν καὶ συμβολικῶν ἐκφράσεων τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως. Ἐκτοσε καὶ ἡ κλασικὴ θεωρία περὶ καταλλαγῆς εὗρε νέους ὑποστηρικτὰς ὄχι μόνον μετὰ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως, Προτεσταντῶν ἢ Ρωμαιοκαθολικῶν. Σήμερον, μετὰ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Καμίρης τῶν Ἀθηνῶν (28) καὶ ὁ Αἰδουσιολ. κ. Γεώργιος Φλωρόφσκυ (29) τοῦ Harvard τῶν Ἡν. Πολιτειῶν θεωροῦνται ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦντες τὴν πατερικὴν ἀποψιν τῆς διδασκαλίας περὶ καταλλαγῆς (30).

(Συνεχίζεται)

ΣΑΒΒΑΣ ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ
Καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

(28) Ἐνθ. ἀνωτ.

(29) Βλ. ἄρθρον τοῦ «On the Tree of the Cross», St. Vladimir's Quarterly, Spring and Summer, 1953· «The Resurrection of Life», Official Register of Harvard University, Harvard Divinity School, No 8, April 7, 1952, σελ. 5—29.

(30) Τινὰ ἐκ τῶν πατερικῶν χωρίων ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρουσῆς μελέτης εἶναι εἰλημμένα ἀπὸ τὸν Καμίρη καὶ τὸν Φλωρόφσκυ.

(27) Λόγος περὶ Ἀναστάσεως, I, Migne, P.G. 46, 612

χρόνους του χριστιανούς «ἵνα μὴ ἦ ἐν αὐτοῖς σχίσματα» (Α΄ Κορ. α', 10) ἐκ τοιούτων συναισθηματικῶν λόγων καὶ προσωπικῶν συμπαθειῶν, κατὰ παρόμοιον πάλιν τρόπον ἀντέδρασεν ἡ Ἐκκλησία πρὸς τοὺς σχίζοντας τὸν ἄρραφον χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ καὶ δημιουργοῦντας φατρίας καὶ διαιρέσεις μὲ ἐμβλήματα τὰ σεπτὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἐθεσπίσθη ἡ κοινὴ αὕτη ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, διὰ τὰ παύσουν αἱ ἄσκοποι καὶ ἄνευ περιεχομένου διαμάχαι περὶ τοῦ «τίς ἐστὶ μείζων» καὶ νὰ τεθῆ τέρμα εἰς ἀπαραδέκτους, περὶ ὑπεροχῆς καὶ πρωτείων μεταξὺ τῶν ἁγίων Ἱεραρχῶν, συζητήσεις. Ὁ κοινὸς συνεορτασμός καὶ τῶν Τριῶν, σοφώτατα καὶ δὴ καὶ κατὰ θεῖον φωτισμὸν εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ τότε ἐπισκόπου Εὐχαΐτων Ἰωάννου, διακηρύσσει τὸ ὀρθὸν φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἄριστα διετύπωσε τοῦτο διὰ τῶν ἐξῆς χαρακτηριστικῶν φράσεων ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα ἀσματικὸν Κανόνα τῆς Ἐορτῆς:

«Οὐκ ἔστι δευτερεῖον ἐν τοῖς Τρισί· τὰ πρεσβεῖα γὰρ ἕκαστος φέρεται, πρῶτος δοκῶν καὶ τοὺς ὁμοτίμους ὑπερνεκῶν· ἐξοικειοῦται μᾶλλον δὲ τὴν ἀλλήλων νίκην περιχαρῶς...».

Δὲν τίθεται δηλ. διάκρισις πρεσβειῶν καὶ δευτερεῖων μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπεροχῆς. Καὶ οἱ Τρεῖς ἔχουν ἴσα πρεσβεῖα, ἀμοιβαίως πρωτεύοντες ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ ἀμοιβαίως παραχωροῦντες εἰς ἀλλήλους τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἴγλην καὶ τὴν δόξαν.

Πόσον εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ὀλοσχερῶς ἐξετοπίζετο τὸ ἀντεκκλησιαστικὸν καὶ ξένον πρὸς τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν (ὡς προείπομεν) φρόνημα περὶ πρωτείων ὑπεροχῆς καὶ ἐξουσίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν. Ἀσφαλῶς δὲ θὰ προήγετο τότε ἡ ἐνότης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς διησφαλίσθη αὕτη κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἀντίστοιχον περίπτωσιν.

2. Τὸ κῦρος τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι αὐθεντικόν. Διὰ τῆς ἀγιότητος αὐτῶν, διὰ τῆς ἀκριβεστάτης ὀρθοδοξίας των, καὶ διὰ τῶν ἀγώνων των ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν κακοδοσιῶν, ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς μεγάλαι Μορφαί. Καὶ δὴ ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς βαρυσήμαντος ἐκκλησιαστικὸς τίτλος: Ὡνομάσθησαν Π α τ ῆ ρ ε ς τ ῆ ς Ἐ κ κ λ η σ ῖ α ς.

Ἡ θέσις των τ.ἔ. ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἐξόχως σπουδαία. Θεωροῦνται αὐθενταὶ καί, ἵνα μεταχειρισθῶμεν ἀποστολικὴν ἔκφρασιν, εἶναι ἐκ τῶν «δ ο κ ο ὑ ν τ ω ν σ τ ῦ λ ο ι ε ἴ ν α ι». Στυλοβάται τῆς Ἐκκλησίας.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι θεωροῦμεν τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει ὡς τὴν κρηπίδα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀτενίζοντες πρὸς τοὺς

Βασιλείου καὶ Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμου—ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους μεγαλωνύμους Πατέρας: τὸν Ἀθανάσιον, τὸν Κύριλλον, τὸν Μάξιμον, τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς—ἔχομεν τὴν βεβαιότητα ὅτι εἰς τοὺς λόγους των καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν των ἔχει ἀποθησαυρισθῆ ἡ γνησία καὶ ἀνόθευτος πίστις τῆς «μῖας, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας». Εἶναι οἱ αὐθεντικοὶ καὶ ἀδιαμφισβήτητοι μάρτυρες τῆς Παραδόσεως. Αὐτοὶ δῖεσωσαν μέχρις ἡμῶν τὰ ὀρθὰ δόγματα καὶ τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας.

Διὰ τοῦτο οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καθ' ἡμᾶς βᾶσις καὶ θεμέλιον τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως εὐστοχώτατα λέγει ὁ ἱερός ὑμνογράφος τῆς Ἀκολουθίας τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (ἐν τῷ Ἐσπερινῷ):

«...ἄριστα τοῖς αὐτῶν θείοις νόμοις συγκροτεῖται καὶ συνέχεται πρὸς μίαν ὀρθοδοξίαν τὰ πέρατα».

Τ.ἔ. διὰ τὰ συγκροτηθῆ πάλιν ἐνιαία Ἐκκλησία εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἔχουσα ἀδιαμφισβήτητον ὀρθοδοξίαν, τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ἐφ' ὅσον Αὕτη θὰ «συνέχεται τοῖς αὐτῶν θείοις νόμοις». Συνεκτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο, εἰ μὴ ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Τοῦτο ἡμεῖς διακηρύσσομεν σταθερῶς καὶ ἀκλονήτως. Ἐὰν ἄλλοι δὲν στέργωσι νὰ οἰκοδομηθῆ, ἐπὶ τῇ βᾶσει ταύτῃ ἡ εὐκταία καὶ πολυπόθητος ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποστῶμεν τῆς Πατερικῆς βᾶσεως. Ὅσοι θέλουσιν τὴν ἐνωσιν ὀφείλουσιν νὰ συμφωνήσουσιν εἰς τοῦτο· ὅτι ὡς προϋπόθεσις τίθεται ἡ ὑπὸ πάντων κοινὴ ἀποδοχὴ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων.

3. Ὅθεν, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, δοξάζομεν ἐξαιρέτως τὸν Θεόν, τὸν ἀναδείξαντα ἐν τῇ ἁγίᾳ Αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸν Σύλλογον τῶν Θεοφόρων Πατέρων. Καὶ ὑμνολογεῖται παρ' ἡμῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ χορός, ὅτι «τὸ μυστήριον τῆς θεολογίας τρανῶς παρέδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ». Ἀντικρῦζομεν τὰς ὑπεριπταμένας ἡμῶν ἁγίας μορφὰς των, ὡς τὸν στέφανον τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως καὶ ὡς ἐγγύησιν ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν τῆς παλαιφάτου καὶ ἀκραιφνοῦς Ὀρθοδοξίας.

Πῶς εἶναι ποτε δυνατόν νὰ ἀγνοήσωμεν τὸν θησαυρὸν τῆς πίστεως, τὸν ὁποῖον Ἐκεῖνοι μᾶς παρέδωκαν; Ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς ἐπίζηλον προνόμιον, νὰ προβάλλωμεν Αὐτοὺς εἰς τὰς ἐνωτικὰς κινήσεις λέγοντες: «Αὕτη ἡ πίστις τῶν Ἀποστόλων· αὕτη ἡ πίστις τῶν Πατέρων...» (Πρβλ. Συνδικὸν Ὀρθοδοξίας). Τί ἔχουσιν ἄλλοι νὰ προβάλωσιν ἰσοστάσιον καὶ ἐφάμιλλον; Ὡ ἀληθῶς! Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θὰ ὁμιλήσῃ ἀπὸ θέσεως ἰσχύος (ὄχι ἀπλῶς «ἐπὶ ἴσοις ὄροις») εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ θὰ ὑπερακοντίσῃ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ GUARDINI

IV

α) Ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ προσευχῇ.

Ἡ προσευχή εἶναι ἕνας διάλογος (1). Εἰς τὸν διάλογον αὐτόν, τὸ ἕνα μέρος — ὁ ἄνθρωπος — εἶναι ὁρατόν. Τὸ ἄλλο — ὁ Θεός — εἶναι ἀόρατον. Παρὰ ταῦτα ὅμως μέσα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν αὐτοῦ τοῦ διαλόγου ἐκδηλοῦται ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ (2). Ἡ παρουσία ὅμως αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν θέρημν τῆς προσευχῆς, πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς πίστεως, πρὸς τὸ κατὰ πόσον ἡ πραγματικὴ ὑπαρξις (REALITE) τοῦ Θεοῦ ἔχει γίνεῖ μέσα μας συνείδησις.

Βεβαίως ὑπάρχουν στιγμαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι παραδίδεται εἰς προσευχήν, αἰσθάνεται ἕνα κενόν. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς «πνευματικῆς ξηρασίας», περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλοῦν ἄλλοι πνευματικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐγκαρτερῇ. Ἰσως εἰς τὰς στιγμὰς αὐτὰς ἡ ἐγκαρτέρησις (PERSEVERANCE) ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν ἀπὸ τὴν προσευχήν, διότι δεικνύει κατὰ τρόπον ἀνάγλυφον ὅτι σοβαρὰ ἀντιμετωπίζομεν τὴν πίστιν.

Πολλοὶ μορφαὶ ὑπάρχουν αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ κενοῦ, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἀρχὴν ὑπάρχει τὸ κενόν τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία ἀπουσία, ἔπειτα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι παρὰ ἕνας ἰδιαιτέρος τρόπος παρουσίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ κενὰ ἐξαρ-

1. Τὸν διάλογον τοῦτον τονίζει καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος λέγων ὅτι: «Πᾶς προσευχόμενος τῷ Θεῷ διαλέγεται» ἐν *Migne P. G.* 50, 779.

2. Ἡ ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τι ἄρρητον. Ὁ Berthier ἐν *L'état religieux* σ. 298 γράφει ὅτι: «Τὸ νὰ ζῆ τις ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Θεοῦ σημαίνει νὰ προγεύεται τὸν Παράδεισον» καὶ ὅτι «τοῦτο εἶναι μέγα μέσον ἀγιότητος».

τοὺς πεπειθότας, ἐπὶ τῇ ἰσχύϊ αὐτῶν, προβάλλουσα ὡς πηγὰς διαυγεῖς καὶ ὡς θεματοφύλακας τῆς ἀπαραφθόρου πίστεως Αὐτῆς τοὺς ἀγίους καὶ Θεοφόρους Πατέρας.

Διάθεσις ἐγκαταλείψεως τυχόν τῆς ἀδαμαντίνης ταύτης βάσεως θὰ ἐσῆμαινεν ὅτι ὑποτιμᾶται—δὲν ἐκτιμᾶται δεόντως—καὶ ἀπεμπολεῖται ὁ θησαυρὸς τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς «πατροπαραδότου», ἐν κυριολεξίᾳ, καὶ ἀντὶ πολλῶν θυσιῶν ὑπὸ τῶν προγόνων διαφυλαχθείσης καὶ κληροδοτηθείσης εἰς ἡμᾶς.

Ἄλλ' ἡμεῖς, ἐορτάζοντες «Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, σὺν τῷ κλεινῷ Ἰωάννῃ τῷ τῆν γλώτταν χρυσορρήμονι», εἴθε νὰ ἀποδειχθῶμεν ὄντως «πάντες τῶν λόγων αὐτῶν ἔρασταί» καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν πατρώαν πίστιν καὶ εὐσέβειαν. «Αὐτοὶ δὲ τῇ Τριάδι ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ (εἴθε νὰ) πρεσβεύωσιν».

Ἀρχιμ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ

τῶνται ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς πίστεως. Ἀναλόγως πρὸς αὐτὴν πληροῦνται τὰ κενὰ. Τότε ἐκδηλοῦται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ζωηρὰ ἢ ἀσθενικὰ, με δύναμιν ἢ ὁποῖα κατακλύζει τὸν ἄνθρωπον, ὅλον του τὸ εἶναι, ἡ ἀπαλὰ ὡσάν λεπτὴ αὔρα.

Ἡ προσευχή εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν χῶρος ὅπου ἐκδηλοῦται ἡ θεία αὕτη παρουσία.

β) Ἡ ἀγιότης τοῦ Θεοῦ, στοιχεῖον διευκολύνον τὴν προσευχήν.

Ἐν ἐπὶ πλέον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ δυνατὸν αὐτὸν τὸν διάλογον ἐν τῇ προσευχῇ, εἶναι ἡ ἀγιότης τοῦ Θεοῦ. Πολλάκις γίνεται περὶ αὐτῆς λόγος. Ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐκφράσῃ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον με λόγους. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον μπορεῖ νὰ κάμῃ εἶναι νὰ τὸ ἀτενίσῃ καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτό, νὰ τὸ αἰσθανθῇ. Κάτι παρόμοιον γίνεται με τὸ στοιχεῖον «φῶς». Τὸ βλέπομεν, τὸ αἰσθανόμεθα, τὸ ἀπολαμβάνομεν. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ τὸ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς με λόγια. Δὲν ὑπάρχει, προκειμένου περὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ, σημεῖον συγκρίσεως. Δὲν ἔχομεν πείραν οὐδενὸς πράγματος με τὸ ὁποῖον θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμεν.

Πάντως τοῦτο εἶναι βέβαιον. Ὅτι χάρις εἰς τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ, εἶναι δυνατὴ ἡ προσευχή. Ἐὰν ὁ Θεός ἦτο μόνον Παντοδύναμος, Δίκαιος, Ἀπόλυτος, Ἀπειρος, τότε θὰ Τὸν ἐθαυμάζομεν, θὰ Τὸν εὐγνωμονούσαμεν, θὰ Τὸν ἐφοβούμεθα. Δὲν θὰ ἠμπορούσαμεν ὅμως νὰ προσευχηθῶμεν εἰς Αὐτόν. Μόνον ἡ ἀγιότης Του δίδει εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ τὸν χαρακτήρα ἑνὸς μυστηρίου χάριν τοῦ ὁποῖου ἡ προσευχή εἶναι δυνατή.

Ἀπὸ τὴν συνειδητοποίησιν τώρα αὐτῆς τῆς ἀγιότητος πηγάζουν δύο κινήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ μας:

Τὸ πρῶτον εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ πλέον ὅτι ἡ ἀμαρτία δὲν ἀντιβαίνει ἀπλῶς πρὸς τὸν Θεόν, δὲν εἶναι μόνον ἀνήθικος, ἀλλ' εἶναι ἀρνησις τῆς ἀγιότητος Του. Μία δηλ. συναίσθησις τοῦ μεγέθους τῆς παραβάσεως: «Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον», ἡ ὁποῖα ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὁμολογίαν, τὴν συντριβὴν καὶ τὴν μεταμέλειαν. Αὐτὰ ὅμως τὰ αἰσθήματα ὀδηγοῦν — πρέπει νὰ ὀδηγοῦν — εἰς ἕνα ἀγῶνα πνευματικόν, νὰ ἐμπνεύουν τὴν θέλησιν πρὸς μίαν πνευματικὴν ἀναγέννησιν.

Τὸ δεύτερον εἶναι ἡ συνείδησις ὅτι χωρὶς τὸν Θεόν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνωμεν. Τὸ πρῶτον ἐξέφρασεν ὁ Ἀπ. Πέτρος ὅταν ἔλεγε: «Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε» (Λουκ. δ', 8). Τὸ δεύτερον ὅταν ὁ ἴδιος πάλιν ἔλεγε: «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα...» (Ἰωάν. στ',

68—69). 'Η αγιότης του Θεού, ενώ άφ' ενός συντριβει τον άνθρωπον, άφ' ετέρου τον ώθει να άνεүρη την άληθή ταπεινώσιν.

Οί τρόποι όμως αύτοί των κινήσεων τής καρδιάς άποτελούν προσευχήν συνισταμένην εις μίαν προσπάθειαν άναζητήσεως του Θεού. 'Αλλ' αυτό θά γίνη μόνον άν ό Θεός προσεγγίση προς τον άνθρωπον, άν θελήση να συνδεθῆ με αυτόν, να του άποκαλύψη 'Εαυτόν, να είπη εκείνο τό όποιον είπεν έν Λευιτ. 26,12 «και έσομαι ύμών Θεός». 'Ο 'Αγ. Αύγουστίνος άναφερόμενος εις την έπιθυμίαν αύτην τής ψυχής του ανθρώπου, την ονομάζει «ικανήν του Θεού», ικανήν δηλ. να συλλάβη τον Θεόν και μόνον Αυτόν.

'Ολα όμως αυτά εύρίσκουν την έκφρασίμ των μέσα εις την προσευχήν. Ούτω γινομένη ή προσευχή άποβαίνει άγάπη. Τό να ύποχωρή τις ένώπιον του Θεού έν τῆ συνειδήσει τής ένόχης του, τό να τείνη τις προς Αυτόν έν τῆ έπιθυμίά τής κοινωνίας, ίδου δύο στοιχεία τά όποία περιέχονται εις κάθε σοβαράν προσευχήν.

γ) Αί τρεις βασικαί διακρίσεις έν τῆ προσευχῆ.

Και ό σ. διακρίνει και ποιείται ειδικόν λόγον περί των τριών βασικών έξ έπόψεως περιεχομένου μορφών και διακρίσεων προσευχής. Ούτω διακρίνει: δοξολογίαν, εύχαριστίαν και αίτησιν.

1) 'Η Δοξολογία.

'Ενώπιον τής μεγαλωσύνης του Θεού ό άνθρωπος ύποκλίνεται και δοξολογεί. 'Η έμπειρία αύτη τής μεγαλειότητος οδηγεί εις την δοξολογίαν. Και είναι δείγμα πνευματικής ύγείας όταν ό άνθρωπος άναγνωρίζη αύτην την άλήθειαν και ζῆ τās συνεπειάς της. 'Η δοξολογία έχει άξίαν όταν προέρχεται όχι από τον φόβον τής μεγαλωσύνης του Θεού, άλλ' από καθῆκον έναντι τής άγάπης Του.

2) 'Η Ευχαριστία.

'Η προσευχή ως εύχαριστία φαίνεται παντου μέσα εις την 'Αγ. Γραφήν, εις τους Ψαλμούς, εις τους Προφήτας κλπ. Προέρχεται από την έμπειρίαν τής λαμπρότητος του Θεού, από την συνειδητοποίησιν τής έξ Αυτόυ έκπορεύσεως των πάντων. Και αύτη ή εύχαριστία είναι «άξιον και δικαιον» να άπευθύνεται προς τον Θεόν, και είναι τόσον πιό καθαρά όσον έκπηγάζει από την έμπειρίαν τής δόξης του Θεού. 'Η αύξησις του ανθρώπου χαρακτηρίζεται και από την δυνατότητα, την όποίαν έχει να άναγνωρίζη ό,τι ύπερέχει αυτού και να άπονέμη εις τούτο τιμήν. 'Επομένως ή εύχαριστία και έξ αύτῆς τής άπόψεως είναι πράξις δικαιοσύνης προς την άπόλυτον 'Αξίαν. Συγχρόνως όμως είναι και πηγή εύλογίας διά τον άνθρωπον. Κατ' ούσίαν ό άνθρωπος δέν ζῆ άναβαίνοντας ύπεράνω αυτού, άλλ' άντλώντας από εκείνο τό όποιον εύρίσκειται ύπεράνω αυτού.

'Ιδου διατι όφείλομεν να αίνώμεν και εύχαριστώμεν τον Θεόν. 'Ολη ή ήμέρα μεταβάλλεται άν άρχίση με μίαν δοξολογίαν ή με ένα Ψαλμόν ως ό 148.

3) 'Η Αίτησις.

'Η αίτησις άπευθύνεται προς ένα Θεόν πλουσίας και γενναιοδώρου άγάπης. Προς τον Θεόν ό 'Οποίος ένδιαφέρεται διά τον άνθρωπον, μέχρι σημείου να σαρκωθῆ δι' αυτόν. 'Εν πυκνόν μυστήριον καλύτετη την προέλευσιν αύτῆς τής Θείας 'Αγάπης. 'Ανεξαρτήτως τούτου, ή αίτησις έν τῆ προσευχῆ ανταποκρίνεται προς αύτην την φύσιν του Θεού. Είναι μία ανάγκη διά τον άνθρωπον. Φυσικῶ τῶ τρόπῳ τό παιδί στρέφεται προς τον πατέρα και ό φίλος προς τον φίλον εις δυσκόλους στιγμάς. Τό αυτό παρατηρεΐται εις τον προσευχόμενον άνθρωπον. Τό αίτημα είναι βασικόν στοιχείον προσευχής. 'Ολο τό «Πάτερ ήμών» είναι μία αίτησις.

'Οφείλομεν τά πάντα να ζητώμεν, ό,τι μάς άπασχολεί, ό,τι μάς είναι άπαραίτητον εις την ζωήν: δύναμιν διά την εργασία, βοήθειαν διά τον άόρατον πόλεμόν μας, την γνώσιν τής άληθείας κλπ.

'Εδῶ πρέπει να γίνη μία διευκρίνησις: ή αίτησις δέν είναι πάντοτε κλήσις προς βοήθειαν. Είναι πρό πάντων ή έκφρασις μιās πραγματικότητος, ό,τι δηλ. ό άνθρωπος δέν ύπάρχει παρά διά του Θεού, έξ' ου τά πάντα έλκει. Διά τούτο πολλάκις ή αίτησις κείται ύπεράνω ειδικών περιστάσεων. Είναι περισσότερον αίτησις τής Θ. Χάριτος.

'Ακόμη όμως ή αίτησις δέν πρέπει να λησμονῆ τον πλησίον. Είναι ώραϊον πράγμα να ένθυμούμεθα εις τās προσευχάς μας εκείνους οί όποιοι μάς είναι προσφιλείς, εκείνους τους όποίους αγαπώμεν, και να έκθέτωμεν εις τον Θεόν τά προβλήματά των. Τούτο άποτελεί πηγήν γαλήνης. 'Επίσης ένώπιον του Θεού όφείλομεν να φέρωμεν τά θέματα τά όποία άπασχολούν την κοινότητα, τās έννικας άνάγκας, τās ιστορικās στιγμάς και άποφάσεις. 'Ενώπιον του Κυρίου τής ζωής μας να προσάγωμεν τās κοινάς άνάγκας.

Πολλάκις άπευθυνόμεθα εις τον Θεόν με ύστεροβουλίαν. Τό διάβα όμως τής ζωής φέρει συχνά διαμύσεις. Διά τούτο πρέπει προηγουμένως ό άνθρωπος να πεισθῆ περί τής άγάπης του Θεού και να προσευχηθῆ διά την άγάπην αύτην. Πολλάκις σκέψεις άμφιβολίας κυριαρχούν τον άνθρωπον: σκέπτεται μήπως ό Θεός άδιαφορῆ διά τās άνάγκας του, μήπως δέν είναι Θεός παρά μία άπλή ήδία, μήπως άκόμη ό Θεός είναι άνίσχυρος έναντι του έν τῶ κόσμῳ κακοῦ. 'Η τοιαύτη θεώρησις των πραγμάτων επιδιώκει την ζάλην του ανθρώπου, έκδιώκει, θανατώνει την πίστιν την άπλοϊκήν, και άποσκληρύνει τον άνθρωπον, τον πελαγοδρομεί. 'Εδῶ όμως άκριβῶς έγκείται ή άξία τής αίτήσεως έν τῆ προσευχῆ. Αύτη έχει την έννοιαν τής προσπαθείας του ανθρώπου προς άδιάκοπον άναζήτητησιν του Θεού.

Τὸν δρόμον καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς αἰτήσεως διαπλάσσομεν καὶ χαράσσομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ὑπερηφάνεια κλείει τὸν δρόμον μετὰ ἀπὸ μίαν διάψευσιν, ἢ καὶ τὸ εὐερέθιστον τὸ ὁποῖον δὲν ἀρέσκεται νὰ ζητᾷ.

Πάντοτε ἡ αἴτησις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ τὸ στοιχεῖον: «Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς Σὺ». Δὲν γνωρίζομεν ἐὰν αὐτὸ τὸ ὁποῖον ζητοῦμεν, εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον μας. Δι' αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ δεχθῶμεν περικοπὰς ἀπὸ τὴν αἴτησίν μας. Κάθε αἴτησις φέρει τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητός μας. Ἡ θέλησίς μας παρουσιάζεται ἀνάγλυφος εἰς αὐτήν. Ἔχομεν ὅμως τὴν δύναμιν νὰ τὴν ἀπαρηθῶμεν ὅταν ἔτσι διατάσῃ ὁ Θεός; Εἴμεθα εἰς θέσιν μετὰ ἀπὸ κάθε αἴτησίν μας, νὰ προσάπτωμεν καὶ τὸ «ἐνηθῆτω τὸ θέλημά Σου» ἢ «ἡ ἀγάπη Σου ἄς νικήσῃ»; Διότι ἂν ἡ αἴτησις ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Ὑψίστην Δικαιοσύνην, ἀπευθύνεται συνάμα καὶ πρὸς τὴν Ἀγάπην τοῦ ζῶντος Θεοῦ.

Μόλις ἡ αἴτησις εἰσακουσθῇ, μεταβάλλεται εἰς εὐγνωμοσύνην. Καὶ αὐτὴ βέβαια πρέπει νὰ ἀπευθύνεται εἰς τὸν Θεὸν «ἐν παντὶ καιρῷ». Διότι ὅλη μας ἡ ζωὴ εἶναι διάστικτος ἀπὸ τὰς δωρεὰς τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ στάσις τοῦ Κυρίου ἔναντι τῶν 9 λεπρῶν δεικνύει πόσον βαρὺ ἀμάρτημα εἶναι ἡ λήθη τῆς εὐγνωμοσύνης. Τὸ αὐτὸ ἐκφράζουν καὶ οἱ λόγοι τῶν Προφητῶν, ὡσάκις ὁ λαὸς λησμονεῖ τὸν Θεόν. Εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται ὄχι εἰς ὅ,τι ἀναγκαῖως καὶ φυσικῶς συμβαίνει, ἀλλ' εἰς ὅ,τι προέρχεται ἐκ χειρονομίας οὐδόλως ὑποχρεωτικῆς, ἐξ ἐλευθέρως καρδίας, ἐκ' τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ἠθέλησε. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὠρισμένων προνομιούχων στιγμῶν, ποὺ τὰ μάτια ἀνοίγουν, τὰ γεγονότα λαμβάνουν ὄψιν διαφορετικὴν. Διαφεύγουν τὴν ξηρότητα πέραν τῶν φαινομένων, βυθίζονται εἰς τὸ μυστήριον. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται ὅτι πράγματα καὶ γεγονότα συνέρχονται μὲ μίαν τάξιν, τῆς ὁποίας οἱ φυσικοὶ νόμοι δὲν παρουσιάζουν παρὰ ἐξωτερικὰς γραμμὰς, καὶ ὅτι ἔχουν καὶ αὐτοὶ ἀκόμη ἓνα χαρακτῆρα «Χάριτος».

Εἶναι λοιπὸν σπουδαῖον νὰ μάθῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ εὐχαριστῇ. Διότι τίποτε δὲν ἀποτελεῖ ὀφειλὴν ἐξ ὧν ἀπολαμβάνομεν. Τὰ πάντα εἶναι δῶρον, ἢ ἀνάπαυσις τοῦ ὕπνου, τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἢ ὠραία τροφή, ἢ πίστις (εἶναι καὶ αὐτὴ δῶρον), τὸ μυστήριον τῆς ἀναγεννήσεώς μας, ἀκόμη καὶ ὅ,τι μᾶς φαίνεται πικρὸν, ἀκατανόητον, ἐναντίον τῆς ἐπιθυμίας μας. Αὐτὴ εἶναι ἡ στάσις τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Δέχεται τὰ πάντα — καλὰ καὶ κακὰ — ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲν εἶναι βεβαίως εὐκολόν. Χρειάζεται προσπάθεια.

V

Τὸ δόγμα τῆς Ἀγ. Τριάδος εἶναι διὰ τοὺς πολλοὺς ἐξ ἡμῶν ἓν σημεῖον τῆς πίστεώς μας μὲ τὸ ὁποῖον δὲν πολυασχολούμεθα. Ἐπειδὴ ἴσως εἶναι θέμα δογματικόν, ἀκατανόητον καὶ ἀκατάληπτον

εἰς τοὺς μὴ διαθέτοντας θεολογικὴν σκέψιν καὶ κατάρτισιν, τὸ παραμερίζομεν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν σκέψεών μας, τὸ εὐλαβούμεθα χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμεν ἔντονα εἰς τὴν πνευματικὴν μας ζωὴν. Ἴδου ὅμως ὅτι εἰδικὸν λόγον ποιεῖται ὁ σ. περι τῆς Ἀγ. Τριάδος καὶ τῆς σχέσεως Αὐτῆς μετὰ τῆς προσευχῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ μεγάλου Μυστηρίου καὶ μᾶς διανοίγει ὁδὸν πρὸς πληρεστέραν ἐμβάθυνσιν εἰς αὐτό.

α) Ἡ σχέσις τῆς προσευχῆς καὶ Ἀγ. Τριάδος.

Ὅπως εἰς τὰς καθημερινὰς μας συζητήσεις, τὸ πρόσωπον τοῦ συνομιλητοῦ μας καθορίζει καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεώς μας, καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ τὸ Μυστήριον τῆς Ἀγ. Τριάδος θὰ πρέπει νὰ ἀρωματίζῃ τὴν προσευχήν μας, νὰ τὴν ἐμποτίζῃ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν «προσώπων» τῆς καὶ νὰ τὴν διαμορφώσῃ. Διότι ὅπως ἀπέναντί μας, κατὰ τὴν καθημερινὴν συζήτησιν, ἴσταται ἓν πρόσωπον, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς διαθέτει καὶ Ἐκεῖνος ἓν «πρόσωπον», ἀλλὰ κατὰ τρόπον διαφορετικόν, ὑπεράνθρωπον. Τὸ «ἐγὼ» εἰς τὴν ἐρώτησιν ποῖος εἶσαι; προφέρει ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, μόνος. Τὸ «ἐγὼ» ὅμως εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθυνόμενῃ παρομοίαν ἐρώτησιν, προφέρεται τρίς. Διότι τριπλοῦν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Πράγματι ἓνας πικνὸς πέπλος μυστηρίου καλύπτει αὐτὴν τὴν ἐνότητα τῶν προσώπων τῆς Ἀγ. Τριάδος. Καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι δύσκολον, κατὰ τὴν προσευχήν του, νὰ κατανόησιν καὶ ἓν ἔστω ἐκ τῶν προσώπων τούτων: Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἀγ. Πνεῦμα, νὰ τὸ ξεχωρίσῃ μέσα του, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μαζί του. Ἄν ὅμως τοῦτο εἶναι δύσκολον, δὲν εἶναι καὶ ἀκατόρθωτον. Ὑπάρχει τρόπος, ὑπάρχει μέθοδος κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον: καὶ ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ὁ Υἱός.

1) Ὁ Υἱὸς ὁδηγὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

Συνήθως ὁμιλοῦντες περὶ Ἀγ. Τριάδος, ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ Πατὴρ εἶναι ἓνας μέγας ἄγνωστος. Εἶναι ἓν «μυστήριον». Ὁ Υἱὸς μᾶς τὸν ἐγνώρισε, μᾶς τὸν ἀπεκάλυψε. Αὐτὸς ἀνοίγει τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ πρὸς τὸν Πατέρα. Εἶναι «ἡ θύρα». Ὁ Ἰησοῦς «ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο» (Ἰωάν. 1, 18).

Ἐπομένως ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ σκοποῦ τῆς προσευχῆς βασίζεται εἰς τὴν στενὴν σχέσιν μας μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Μόνον Αὐτὸς ἔχει γίνεαι «ἀδελφός μας καὶ ἡμεῖς «ἀδελφοί» Του. Εἶναι τὸ πρότυπον τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθήσωμεν, ἂν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄλλωστε τὸ εἶπεν ὁ ἴδιος: «Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα,

εί μη δι' ἐμοῦ» (Ίωάν. 14,6). Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Πατρὸς.

Προσευχόμενοι λοιπὸν πρὸς τὸν Υἱόν, συνάπτουμεν αὐτὴν τὴν θεμελιώδη σχέσιν, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ πρὸς τὸν Πατέρα. Τὸ νὰ προσευχηθῆ τις εἰς τὸν Υἱόν, δὲν σημαίνει μόνον καὶ κατ' ἀνάγκην νὰ τὸν λατρεύσῃ ἢ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειάν Του. Σημαίνει κυρίως τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς τῆς σχέσεως διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἀπαιτήσῃ τὸ χάρισμα νὰ τὸν ἐννοήσῃ. Ἀκόμη μὲ τὴν προσευχὴν πρὸς τὸν Υἱόν, ὁ Ὅποιος ἔγινεν ἄνθρωπος, ἀναζητῶ τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ὁ Χριστιανὸς ἀναζητᾷ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸν Υἱόν, ὀδηγεῖται εἰς τὸ νὰ εὐθυγραμμίσῃ καὶ τὰς ἐπιθυμίας του πρὸς Αὐτόν. Τότε ὁ Υἱὸς εὐρίσκεται «ἐν ἡμῖν καὶ ἡμεῖς ἐν Αὐτῷ». Τότε ἡ σχέσις αὐτῆ ἡ μυστηριώδης τοῦ τύπου «Ἐγὼ—Σὺ» ἡ τόσο στενὴ, ἀναλύεται εἰς μίαν μυστηριώδη ἐνότητα.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ φθάνομεν εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ Θεοῦ. Δι' ἡμᾶς οἱ ὁποῖοι ἠκολουθήσαμεν τὴν μέθοδον αὐτὴν, ὁ Θεὸς εἶναι «ἐκεῖνος περὶ τοῦ Ὁποίου ὁ Κύριος εἶπε Πάτερ μου». Δὲν πρόκειται δηλ. περὶ μιᾶς ἀόριστου Θεότητος, τῆς ὁποίας κάποτε - κάποτε αἰσθανόμεθα τὴν γλυκεῖαν παρουσίαν, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἁγίας Μορφῆς, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ Υἱοῦ. «Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα», εἶχεν εἶπει ὁ Κύριος.

Ἐάν λοιπὸν θέλωμεν νὰ πορευθῶμεν πρὸς τὸν Πατέρα, πρέπει νὰ ὁδοιπορήσωμεν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμεν λόγους τοῦ Ἰησοῦ, νὰ ἐνστερνισθῶμεν τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἰησοῦ, νὰ ἐντροφήσωμεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ, νὰ παραβληθῶμεν πρὸς Αὐτόν. Τὸ «Πάτερ» τῆς Κυριακῆς προσευχῆς δὲν πρέπει νὰ ἀπευθύνεται πρὸς μίαν ὑπερτάτην καὶ ἀόριστον δύναμιν. Τὸ «ἅγια σθῆτω ὁ ὄνομα Σου» δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζῃ ἕνα οἰονδήποτε σεβασμόν. Διότι αἱ λέξεις αὗται ἔχουν μίαν ἔννοιαν πολὺ ἀκριβῆ καὶ βαθεῖαν, τὴν ὁποίαν κατανοῶμεν ὅταν ἐνστερνισθῶμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ. Τοῦτο θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἐπίσης εἰς τὸ νὰ σταματήσῃ πλέον καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῆς Κυριακῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία τὰς περισσοτέρας φορὰς λέγεται μηχανικῶς, μὲ ἀσέβειαν καὶ χωρὶς ἐπίγνωσιν. Ὁ Χριστιανὸς πρέπει νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸ «Πάτερ ἡμῶν» αὐτοσυγκεντρωμένος, σκεπτόμενος, συμμετέχων ὁ ἴδιος ἐνσυνειδήτως. Μόνον διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θὰ ἀνοιγῆ ἡ ὁδὸς τῆς διαμονῆς, τὴν ὁποίαν πλησίον τοῦ Πατρὸς μᾶς ἔχει ἐξασφαλίσῃ ὁ Υἱός.

2) Ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Διὰ νὰ δεχθῶμεν καὶ νὰ κατανοήσωμεν τὸν Υἱόν, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μεσολάβησις Ἐκεῖνου τὸ Ὅποιον εἶναι ὁμοίον Του, καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Ὁποίου ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ἄνθρωπος: τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.

Τὸ Ἁγιον Πνεῦμα ὀξύνει τὸν νοῦν, ἀναπτύσ-

σει τὴν νόησιν, ἀνακινεῖ τὴν καρδίαν, διαφωτίζει τὴν ὑπαρξίν μας. Ἡ προσευχὴ πρὸς τὸ Ἁγιον Πνεῦμα σημαίνει ὅτι ζητῶμεν ἀπ' Αὐτοῦ νὰ μᾶς δώσῃ τὸν Χριστόν. Ὁ Χριστὸς παρενοήθη. Ἡ οὐσία Του ἐβυθίσθη εἰς ἕνα χεῖμαρρον ἀλλοιώσεων. Μόνον τὸ Ἁγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ δώσῃ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μας τὴν ἀπαραίτητον βεβαιότητα διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀνεύρωμεν τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ εἰς Αὐτόν. Τὸ Ἁγιον Πνεῦμα θὰ μᾶς διδάξῃ αὐτὴν τὴν «γνώσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Τοῦτο μᾶς μανθάνει νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Χριστόν καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸν Θεόν, τὸν Χριστόν καὶ δι' Αὐτοῦ τὸν ἑαυτὸν μας. Διότι τὸ Ἁγιον Πνεῦμα δίδει ἀπάντησιν εἰς ὅλας τὰς ἐρωτήσεις εἰς τὰς ὁποίας οὐδεμία σοφία θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀπαντήσῃ, διότι εἰς αὐτὴν ἡ λέξις «διατί» εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν λέξιν «ἐγὼ».

Βεβαίως εἶναι δυσκολώτερον νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, παρὰ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Συχνὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ Ἁγ. Πνεῦμα ὑπεκφεύγει, διότι εἶναι ἡ Θεία Ταπεινώσις, ἡ λήθη ἑαυτοῦ, ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸν «νὰ λάβῃ ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν Χριστόν καὶ νὰ μᾶς τὸ δώσῃ».

β) Ἡ γλῶσσα τῆς προσευχῆς.

Ἐγινε προηγουμένως λόγος περὶ συνάφειος στενῆς σχέσεως μὲ τὸν Θεόν. Ἀλλὰ κάθε σχέσις συνάπτεται διὰ τῆς συναναστροφῆς, διὰ τῆς ὁμιλίας. Βεβαίως ἡ ρίζα εὐρίσκεται εἰς τὴν καρδίαν, ἥτις ἔχει πολλάκις τὸν τρόπον τῆς διὰ νὰ ἐκφρασθῇ. Ὅμως μόνον διὰ τῶν λέξεων, διὰ τῆς ὁμιλίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφράζεται μὲ διαύγειαν καὶ σταθερότητα. Καὶ ἀφοῦ ἡ προσευχὴ εἶναι μία συνομιλία μὲ τὸν Θεόν, μία σύνδεσις τῆς καρδίας μὲ Ἐκεῖνον, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὸ μέσον ἐκεῖνο τῆς ἐκφράσεως: τὴν γλῶσσαν τῆς προσευχῆς.

Εἶναι λάθος νὰ πιστεύωμεν ὅτι μόνον τὸ συναίσθημα ἔχει θέσιν ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ὅτι δῆθεν αἱ λέξεις εἶναι ἀδιάφοροι. Ἴσως τὸ συναίσθημα νὰ κατέχῃ τὴν πρώτην θέσιν, ἀλλὰ καὶ αἱ λέξεις παίζουν κάποιον ρόλον. Ἄλλωστε ἡ προσευχὴ ἢ προερχομένη ἀπὸ μίαν ζέουσαν καρδίαν, εὐρίσκει τὰ κατάλληλα λόγια διὰ νὰ ἐκφρασθῇ, νὰ ἐξωτερικευθῇ.

Ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ τὴν δυνατότητα ἀποκτήσεως τῆς μυστηριώδους εὐχερείας τοῦ νὰ καθίστανται κοινὰ εἰς τοὺς ἄλλους αἱ ἀτομικαὶ ἀντιλήψεις, τὰ αἰσθήματα, ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος. Αὐτὸ καλεῖται νὰ πράξῃ καὶ ἐν τῇ προσευχῇ ἢ γλῶσσαι. Ὑπάρχουν στιγμαὶ ὅπου αἱ λέξεις ἔρχονται αὐθόρμητα εἰς τὸ στόμα. Προέρχονται ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας. Ἀλλὰ συχνὰ ἡ καρδία εἶναι κενή. Τότε ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται ὑπὸ τὸ κράτος πτωχείας καὶ τοῦ εἶναι ἐπίπονον νὰ ὀμιλῇ εἰς τὸν Θεόν. Ἄν ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν πτωχείαν του αὐτὴν, θὰ ἀποκτήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ὑπακοῆς. Ἀπὸ αὐτὸ ἀκριβῶς τότε θὰ προέλθουν αἱ λέξεις τῆς προσευχῆς. Καὶ αἱ λέξεις αὗται θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀπλάι

διότι θὰ ἐκφράζουν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀπλή.

Αὕτῃ ὁμως ἡ δυσκολία τῆς ἐξευρέσεως καταλήλων λέξεων, δυνατὸν νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν στερεοτύπων κειμένων προσευχῆς. Τότε θὰ καταλήξωμεν εἰς τὴν ἔτοιμον προσευχὴν. Ὅχι ὅτι εἶναι αὕτη κακὴ. Διότι ἀπεινότητας εἶναι ἐπιβεβλημένον καὶ δίκαιον ζωντανὰ προσευχαὶ ἄλλων νὰ χρησιμοποιῶνται ἀπὸ ἡμᾶς. Ἔτσι ἐξασκούμεθα καὶ εἰς τὸ ἔργον τῆς μαθητείας, καὶ πολλὰ ἔχομεν νὰ διδαχθῶμεν ἀπὸ τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων. Ἀλλὰ ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ τὴν καρδίαν μας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ οὔτε εἰς τὸ καλύτερον προσευχητᾶριον.

Ἄριστον πρότυπον προσευχῶν εἶναι οἱ Ψαλμοί, πολύτιμον καὶ ἀπαραίτητον βοήθημα. Παρουσιάζει τὴν προσωπικὴν πείραν τῶν καρδιῶν εἰς προσευχὴν. Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τὴν ἐνέπνευσε. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ὕμνον τῆς Θεοτόκου (Λουκ. 1,46), τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Συμεῶν. Πρότυπα προσευχῶν ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Ἡ κατ' ἐξοχὴν προσευχὴ ὁμως εἶναι ἡ Κυριακὴ. Αἱ προσευχαὶ αὗται δὲν ἔχουν ἀξίαν μόνον διότι ἀποτελοῦν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ διότι συνιστοῦν τὴν καινὴν κτίσιν. Ὁ κοινὸς ἀνθρώπος ζῆ ἔν αὐταῖς. Αἱ προσευχαὶ τῆς Θ. Λειτουργίας, τινὲς ἐξ' αὐτῶν, παρουσιάζουν θαυμαστὰς δυνατότητας πρὸς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Καλὸν θὰ εἶναι τὰ κείμενα αὐτὰ νὰ τὰ χρησιμοποιῶμεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὡς ἀτομικὰς μας προσευχὰς. Πάντως ἐπιβάλλεται μία ἐκλογή, ὥστε ὅ,τι λέγεται νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας μας. Διότι μέγα πλῆθος ἐκ τῶν προσευχῶν μας αὐτῶν εἶναι περιττὸν.

Χρειαζέται προσοχὴ καὶ εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον λέγεται ὅ,τι θέλομεν. Ἄν κατορθώσωμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὴν πολυλογίαν καὶ βρατολογίαν, θὰ ἔχωμεν σημειώσει σημαντικὰς προόδους εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Ἡ «βρατολογία τῶν ἐθνικῶν» δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαναλήψεων μιᾶς προσευχῆς, ἀλλ' εἰς τὸν τρόπον συνομιλίας καὶ τὴν αὐταπάτην ὅτι «ἐν τῇ πολυλογίᾳ εἰσακουσόμεθα».

Ὅλα αὐτὰ προϋποθέτουν στενὸν σύνδεσμον μὲ τὸν Θεόν. Δὲν θεωροῦμεν τὸν Ἰησοῦν φίλον μας. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀπευθυνόμεθα πρὸς Αὐτὸν μὲ ἀπλότητα. Τὸ μόνον μέσον διορθώσεως εἶναι νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν συχνὰ μερικὰς προσευχὰς, διὰ νὰ δημιουργήσωμεν ἕνα κλίμα κατάλληλον διὰ νὰ ζήσῃ ἡ ψυχὴ.

Ἡ συχνὴ ἐπανάληψις τοῦ «Κύριε ἐλέησον» μὲ συνείδησιν τῆς ἐννοίας του, εἶναι σπουδαῖον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν διὰ τὸ κομβοσχοίνιον, παρὰ τὰς εἰρωνεῖας καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ συχνὰ ἀπευθύνονται σ' αὐτό.

γ) Ἡ ἐν σιωπῇ προσευχὴ.

Παρὰ ταῦτα ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη μορφή προσευχῆς ἡ ὁποία ἐγκαταλείπει τὰ λόγια καὶ ἀγκαλιάζει τὴν σιωπὴν: εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ προσευχὴ. Συχνὰ ὀνομάζεται «θεωρητικὴ προσευχὴ» ἀλλ' ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς εἶναι πολὺ ἀόριστος. Ἡ προσευχὴ αὕτη διαφέρει ἀπὸ τὴν κοινήν, τὴν «ρηματικὴν» προσευχὴν. Αὕτη ἐδῶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν Θεὸν διὰ νὰ τοῦ εἴπῃ κάτι τι τὸ καθωρισμένον. Ἡ ἄλλη ἀντιθέτως ἀναζητεῖ τὴν ἀλήθειαν ὡς τοιαύτην, τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀναζήτησις αὕτη δὲν εἶναι μόνον μία ἐργασία τοῦ νοῦ, ἐργασία νοήσεως — ὅποτε θὰ ὠδήγει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἢ τὴν θεολογίαν — ἀλλ' εἶναι ὑπόθεσις τοῦ συνόλου ἀνθρώπου. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ κλίσιν πρὸς τὴν ἀπλοποίησιν. Χρησιμοποιεῖ ὀλίγας μὲν ιδέας, ἀλλ' εἰς βάθος καὶ γονιμότητα. Δι' αὐτὸ αἱ λέξεις γίνονται σπάνια καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διάλεκτος ἀπολήγει εἰς σιωπὴν.

Ἡ ἀναζήτησις ὁμως αὕτη δὲν εἶναι αὐτοσκοπός. Ὅφειλε νὰ μεταφρασθῇ εἰς πράξιν. Νὰ προσδιορίσῃ τὸ «δέον». Ἀλλως κινδυνεύει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἕνα κόσμον οὐτοπίας, εἰς τὸ ὄνειρον καὶ τὴν ἀβειβαιότητα. Ἡ ἐσωτερικὴ προσευχὴ θηρεύει τὴν ἀλήθειαν. Τὴν ἀλήθειαν ὄχι τῆς ἀμέσου πείρας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη ὠθεῖ τὸν ἀνθρώπον πρὸς τὸν Θεὸν διὰ νὰ ἀναζητήσῃ εἰς τοὺς λόγους του τὴν ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεώς του. Πρὸς τοῦτο πρέπει τὸ πνεῦμα νὰ ἐξοικειωθῇ μὲ τὰς ἱερὰς μορφὰς, ἀφοῦ προηγούμενος εἰσχωρήσῃ ἐντὸς των.

Ἐπομένως σκοπὸς τῆς ἐσωτερικῆς προσευχῆς εἶναι ὅτι θέτει τὸ μήνυμα τοῦ Θεοῦ ἐνώπιον τοῦ πιστοῦ, τοῦ διασαφηνίζει τὴν ἔννοιαν, εἰσχωρεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικόν του καὶ τὸν βοηθεῖ εἰς σχηματισμὸν τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως.

Πρακτικῶς ἡ προσευχὴ αὕτη δυσκόλως ἀσκειται. Κατ' ἀρχὴν ὠφελούν αἱ συμβουλαὶ ἐμπείρων Πνευματικῶν. Διὰ τοὺς ἐμπείρους κάθε ἠθικὴ κατὰστασις μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἀφετηρίαν ἐσωτερικῆς προσευχῆς. Διὰ τοὺς ἀρχαρίους ὑπάρχουν βοηθήματα: βιβλία τὰ ὁποῖα θέτουν κατάλληλα θέματα σκέψεων διὰ τὴν προσευχὴν ταύτην.

Ἡ προπαρασκευὴ συνίσταται εἰς ἐκλογὴν ἐνὸς καταλλήλου κειμένου (Εὐαγγέλια, Πράξεις, Ἐπιστολαὶ κλπ.) μικροῦ διὰ νὰ μὴ πελαγοδρομοῦμεν, ἀρκετοῦ ὁμως διὰ νὰ εὐρωμεν ὑλικὸν καὶ νὰ σταθοῦμεν. Ὅσον προοδεύομεν, τόσον περισσότερον ἀρκούμεθα καὶ εἰς μικρότερα τεμάχια, τέλος καὶ εἰς μίαν καὶ μόνην φράσιν. Τὸ κείμενον αὐτὸ τὸ ἔτοιμάζομεν ἀπὸ τὸ βράδυ. Ἐπισημαίνομεν τὴν κεντρικὴν του ιδέαν. Τὸ πρῶν λαμβάνομεν στάσιν κατάλληλον, ἤρεμον ἀναλόγως πρὸς τὸ εἰς τι ἀναπαύεται ὁ καθεὶς (γονατιστός, ὄρθιος). Ἐπειτα θὰ ἀναζητήσωμεν τὴν γαλήνην τοῦ πνεύματος. Τὸ πᾶν ἀνήκει τώρα εἰς τὸν Θεόν. Πᾶσαν βιοτικὴν

ΜΕΤΑ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΕΤΗ ΠΟΙΟΣ ΕΔΙΚΑΙΩΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, Ο ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ἢ Ο ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ; (*)

Ἡ Ἑλληνική ἱστορία ἔχει ἀναμφισβητήτως χαρακτηριστὴρα παγκόσμιον. Καί εἶναι καί εἰς τυφλοὺς φανερόν, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ὁλόκληρος καί αἱ τύχαι ὄλων τῶν λαῶν ἔχουν ἐπηρεασθῆ ἀποφασιστικῶς ἀπὸ τὴν σκέψιν καί ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῆς Φυλῆς μας.

Ὁ πάμφωτος αὐτὸς Μεσογειακὸς χῶρος, ποὺ διαυλακοῦται ἀπὸ τὰ γραφικώτερα ὄρη καί διαβρέχεται ἀπὸ τέσσερα ἐξαισία πελάγη ἀπέβη, ἀφ' ὅτου, κατὰ θεῖαν Πρόνοιαν, ὠρίσθη ὡς κατοικητήριον τῶν Ἑλλήνων, ἔδαφος δημιουργικοῦ σφριγους καί σπαργῆς ὁ ὀμφαλὸς τῆς Γῆς· καί ἡ πνευματικὴ ὑψικάμινος τῆς Οἰκουμένης. Διότι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἠρνήθη, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, νὰ ἴδῃ τὴν ἐσχάτην πραγματικότητα εἰς τὸν φυσικὸν ἀποκλειστικῶς κόσμον· καί διέβλεπε παντοῦ σημεῖα καί σύμβολα ἑνὸς ἄλλου ἀνωτέρου κόσμου.

Τοιοιουτρόπως, εἰς τὰς ἀστρογείτονας κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου ἐτοποθέτησε τὰ δῶματα τῶν ἀθανάτων θεῶν. Τὸν Ἑλικῶνα κατέστησεν ἔδραν καί ὄρητῆριον τῶν Μουσῶν. Εἰς τὰ σκιερὰ σπήλαια τῶν ὀρέων του ἐφαντάσθη ἀποσυρόμενον καί αὐλοῦντα τὸν μέγαν Πᾶνα. Ὁ Ποσειδῶν ἐδιφρηλάτει τριαινοφόρος ἀνὰ τὰ πελάγη του. Εἰς μίαν μικρὰν Κυκλαδικὴν νῆσον, τὴν Δῆλον, ἐτοποθέτησε τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος καί τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν δύο πνευματικωτέρων θεῶν τοῦ Δωδεκαθέου του. Ὁ Πλούτων καί ἡ Περσεφόνη ἐβασίλευον εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς του. Καί ὅπου ποταμός, καί ὅπου κελαρύζουσα πηγὴ, καί ὅπου ροδο-

(*) Ἐξεφωνήθη ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν 8.2.1964.

μέριμναν θὰ ἀποθέσωμεν. Θὰ ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν τάξιν κάθε μας λογισμὸν. Ἀκολουθῶν ἀρχίζομεν τὸ διάβασμα, φράσιν πρὸς φράσιν ἐμβαθύνοντες εἰς τὸ νόημά των. Ἡ ἀναπαράστασις εἰς τὴν μνήμην μας τῆς σκηνῆς, τὴν ὁποῖαν διαβάζομεν, πολὺ βοηθεῖ εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν ὅσους βέβαια μποροῦν νὰ τὴν ἐπιτύχουν. Ἄν δυσκολευώμεθα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ἄς μὴ ἐπιμεινώμεν. Δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἐξαντληθῶμεν εἰς αὐτό. Εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν θὰ πρέπει νὰ λάβῃ μέρος καί ἡ καρδιά. Ἔτσι ἡ σκέψις μετατρέπεται εἰς προσευχήν, καί ἀρχίζει μίαν συζήτησιν μὲ τὸν Χριστόν, ὡς ἂν ἦτο πραγματικῶς παρὼν. Μὴ λησμονώμεν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰη-

δάφνη καί καλλίσκιον δένδρον, ἐκεῖ εἶχε τὸν μυστικὸν τῆς θάλαμον καί μίαν ὑπέρκαλλος Νύμφη. Ἡ Φυλή μας ἀνεβίβασε τὸν Προμηθεά θρασύπλαγχνον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, διὰ ν' ἀρπάσῃ ἀπὸ τοὺς ζηλοτύπους θεοὺς τὸ φῶς, καί νὰ δωροφορήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Καί τὸ σπουδαιότερον ὄλων, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» καί ἐσαρκώθη ἐπὶ τῆς Γῆς ὁ Υἱὸς καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, δι' ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, ἐπεφάνη, ἐπεδείχθη καί ἐκηρύχθη ὡς Ὁρθοδοξία, ἀνὰ τὸν κόσμον. Διότι, ὅπως εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, «ὁ Θεὸς πνεῦμά ἐστιν». Καί ἡ λαμπρότερα ἐκδήλωσις πνεύματος ὑπῆρξεν — ἀναμφισβητήτως — τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα.

★

Θεωρουμένη ἐξ ἀπόπτου καί ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν παρατηρητήριον τῆς ἱστορίας ἢ Ἑλληνικῆ ζωῆ, δύναται, νομίζομεν, νὰ διαιρεθῆ εἰς τέσσερας περιόδους.

Ἡ πρώτη εἶναι ἡ μυθολογικὴ ἐποχὴ, τῶν ἡρώων καί τῶν ἡμιθέων, ποὺ βυθίζεται εἰς τὰ ἡμίφωτα καί εἰς τὰς ἀνταυγείας τῶν θρύλων· καί ἀποτελεῖ τὴν χαραυγὴν τῆς Ἑλληνικῆς δημιουργικῆς διανοήσεως καί ἀλκῆς.

Ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Μίνωα. Καί διὰ τῶν Μυκηνῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος καί τοῦ Ἀχιλλέως καί τοῦ Ὀδυσσεύς, τοὺς ὁποῖους ὑμνησεν ὁ θεῖος Ὅμηρος, διήκει ἕως τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καί ἕως τὸν θεόμορφον βασιλέα τῶν Μακεδόνων Μέγαν Ἀλέξανδρον. Καί καταλήγει εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον, ποὺ ἀπέρρευσε ἀπὸ τὴν μεγαλουργὸν δρᾶσιν ἐκείνου, ἰχνεύουσα περὶ παρα-

σοὺς πρῶτος εὐρίσκεται ἐκεῖ καί ἐπιδιώκει τὴν φιλίαν μας. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν χαρακτηρίζει τὴν ἐργασίαν αὐτὴν. Καί μόνη ἡ ἀνάπλασις τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ψυμφελής. Διότι συγκρίνομεν τὸν ἑαυτὸν μας, βλέπομεν τὰ λάθη μας, πέρνομεν ἀποφάσεις. Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι προσευχή. Ἡ παρουσία τοῦ ζῶντος Θεοῦ τὰ χαρακτηρίζει. Καί ὁ ἀνθρώπος φθάνει εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀρέσκειται εἰς αὐτὴν ἔστω καί ἂν δὲν ὑπάρχῃ πλέον θέσις δι' ἐρωτήσεις, σκέψεις καί ἀποφάσεις.

(Συνεχίζεται)

Διάκονος ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ Κ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗΣ
Πτυχιούχος Νομικῆς

τὸ πολυύμητον ἄρμα τῆς Τρωϊκῆς ἐποποιίας καὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων.

Ἡ τρίτη εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ τοῦ ὑπερόχου Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὅποιον ἐδημιούργησε. Περιελάμβανε τοῦτο ἀληθές μωσαϊκὸν πληθυσμοῦ καὶ λαῶν, τοὺς ὁποίους, παρὰ τὸν γλωσσικὸν καὶ τὸν ἐθνολογικὸν των διαφορισμὸν, τοὺς συνήνωνεν ἀρρήκτως ἡ Ὁρθοδοξία, τεταγμένη ὑπεράνω ἐθνικιστικῶν τάσεων. Ἡ Ὁρθοδοξία, ὄχι ὡς θρησκευτικὸν ἀπλῶς δόγμα. Ἄλλ' ὡς ἐκπολιτιστικὴ πορεία. Καὶ ὡς σύνθεσις καὶ ἀνάκρασις τῆς Θεανδρικής προσωπικότητος τοῦ Χριστοῦ, ὡς βάθους· καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὡς σχήματος. Καὶ ἐπὶ μίαν δλόκληρον χιλιετηρίδα ὁ Ὁρθόδοξος Βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς ἠκτινοβόλησεν εἰς ἐκπάγλους δημιουργίας εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς Τέχνης. Καὶ ἠγωνίσθη, μὲ ἐκθαμβωτικούς ἡρωϊσμούς, πρὸς παντοειδῆς ὀρδὰς βαρβάρων καὶ ἀγρίων ἐπιδρομέων, πού κατέκλυζαν συνεχῶς, ὡσάν χεῖμαρροι καταγιστικοὶ καὶ λασπῶδεις τὰ ἐδάφη του. Καὶ ὑπέκυψε τελικῶς εὐθανατῶν, ἀφοῦ πρῶτον ἐξεπολίτισε καὶ ἐξεχριστιάνισε τοὺς περιόικους λαούς.

Ἄπὸ τῆς πτώσεως δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς του εἰς τοὺς Τούρκους ἀρχίζει καὶ συνεχίζεται ἀκόμη ἡ τετάρτη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

★

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐδυστύχησε καὶ κατεξοσθένησε κυρίως ἔπειτα ἀπὸ τὰς ἐπαράτους Φραγκικὰς Σταυροφορίας. Διότι οἱ Σταυροφόροι ἐκεῖνοι, πού ἐπέδραμον ἀπὸ τὴν Δύσιν, διὰ νὰ διασώσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἀπέβησαν μάλιστα δαιμονοφόρητοι, πού διήρπασαν τὰ πάντα· ἠσχημόνησαν παντοιοτρόπως· καὶ ἀπεδείχθησαν θηριώδεις καὶ ἀνάληγτοι ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων· καὶ κατὰ πολὺν βαρβαρώτεροι ἀπὸ ὅλους τοὺς βαρβάρους, ὅσοι πρὸ αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτοὺς ἐπέδραμον κατὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπέδειξαν δὲ τόσῃν βανδαλικὴν συμπεριφορὰν καὶ ἔγιναν παραίτιοι τόσων ἀνεκδιηγῆτων συμφορῶν, ὥστε ἡ ἀνάμνησις των ἀπέμεινε φρικτῆ.

Δὲν ἔπαυσε δὲ ἔκτοτε ἡ κακεντρεχῆς Μοῖρα νὰ ἐκτοξεύη τὰ φαρμακερὰ της βέλη ἐναντίον τοῦ Γένους μας. Διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν διάφοροι Φράγκοι Δοῦκες, θλιβερά καὶ αἰμοχαρῆ κατάλοιπα τῶν Σταυροφόρων ἐκείνων, κατεδυνάστευον καὶ ἀπεμύζων τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καὶ τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἄφ' ἑτέρου δὲ οἱ Τούρκοι εἶχον φθάσει ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Κων/πόλεως, καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς γηραιᾶς αὐτοκρατορίας ἐκλονίζετο συνεχῶς ἐκ θεμελίων καὶ ἡ πτώσις του ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος. Φράγκοι δὲ καὶ Τούρκοι, ἀπὸ κοινοῦ, ἠγωνίζοντο νὰ ὑποτάξουν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ νὰ διαλύσουν

τὴν Χριστιανικὴν Ὁρθοδοξίαν. Ὑπὲρ τοῦ Καθολικισμοῦ οἱ πρῶτοι· ὑπὲρ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ οἱ δεῦτεροι. Ἀδιάπτωτος ἦτο ὁ ἐπιχειρούμενος ὑπ' αὐτῶν προσηλυτισμὸς. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι, ὅπως ὁ χρονογράφος Δούκας ἀναφέρει, ὅπου ἐβλεπον νέον ὑγιά καὶ εὐρωστον, τὸν ἐξηγόραζον. Καὶ κατατάσσοντες αὐτοὺς εἰς νεόλεκτα τάγματα, τοὺς παρείχον ἄφθονα δῶρα, παντοῖα ἀγαθὰ, μεγάλα ἀξιώματα· καὶ περιτέμνοντες αὐτοὺς τοὺς μετεμόρφωναν τελικῶς εἰς φανατικούς Μωαμεθανούς, τοὺς περιβοήτους Γενιτσάρους.

Ὁ δὲ Πάπας, πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, μετεχειρίζετο ἄλλην μέθοδον. Καὶ ὅπως ὁ Ἑλλην Λατινιστὸς Μουσοῦρος ἀναφέρει εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ Πλουτάρχου του, ὁ Ἰωάννης Λάσκαρης ἐστρατολόγησεν κατ' ἐντολὴν τοῦ Πάπα ἀπειραρίθμους Ἑλληνόπαιδας ἀπὸ τὴν Κρήτην, τὴν Ἐπτάνησον καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Κατ' ἐπίφασιν μὲν, διὰ νὰ τοὺς τοὺς ἐκπαιδεύσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐπαναστείλῃ ὡς ἐκπαιδευτὰς δῆθεν καὶ διδασκάλους εἰς τὴν Ἀνατολήν. Κατ' οὐσίαν δέ, διὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν μέσα εἰς τὴν Παπικὴν χύτραν. Καὶ νὰ μὴν ἀφήσουν ἄλλα ἴχνη διαβάσεως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὕβρεις, τὰς λοιδωρίας καὶ τὰς ἐμπαθεῖς καὶ ἀναισχύντους συκοφαντίας καὶ δυσφημίσεις, πού ἐξετόξευσαν ἐναντίον τῆς ἀγίας μας Ὁρθοδοξίας.

Διότι ἀληθῶς, οὐδὲν εἰδεχθέστερον καὶ οὐδὲν μυσαρῶτερον ἀπὸ τοὺς ἐξωμότης. Ἄκρατος, ἀκαμπτος, ἀδίστακτος, ἀκατάσχετος, ἀγριος ἀποβαίνει ὁ ὑπὲρ τῆς νέας των πίστεως ζῆλός των. Γίνονται οἱ φανατικώτεροι αὐτῆς ὑπηρεταί. Καὶ ὁ φανατισμὸς των, ἐπαυξανόμενος ὀλοὲν καὶ περισσότερον, εἶναι ψυχολογικῶς ἡ ἀντίθετος ὄψις τῆς πραγματικῆς των συνειδήσεως καὶ πίστεως, τὴν ὁποίαν αἰσθάνονται ὅτι κατεπρόδωσαν. Καὶ ἐπιχειροῦν δι' αὐτοῦ νὰ συγκαλύψουν τὴν προδοσίαν των, ὅπως τὰ αἰλουροειδῆ τὰς βρωμερότητάς των.

★

Ἴδου ἤδη κατὰ ποῖον τρόπον ὁ Ἰωσήφ Βρυνένιος, ὁ διαπρεπέστερος εἰς σοφίαν, εἰς φιλοπατριάν καὶ εἰς πολιτικὴν περινοίαν ἀπὸ τοὺς τότε Ἑλληνας, διεκτραγωδεῖ τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν πού ἐβασίλευεν τότε εἰς τὰς ψυχὰς. Εἰς μίαν ἔκθεσίν του, πού τὴν ἔγραψεν παρεπιδημῶν εἰς τὴν Κρήτην, καὶ τὴν ἀνέγνωσεν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν Ἀνακτόρων, ἐνώπιον τῶν Βασιλέων Μανουήλ καὶ Ἰωάννου τῶν Παλαιολόγων καὶ ἐνώπιον ὄλων τῶν ἐπιστήμων, λέγει τὰ ἑξῆς. «Χαλεποὶ ὑπὲρ ἅπαντας οἱ παρόντες καιροί. Πονηραὶ αἱ ἡμέραι. Τῶν χρόνων τὰ τέλη. Τὸ γῆρας τοῦ κόσμου. Ἡ ἐκθυμία τοῦ Σύμπαντος... Σφαλερά, ὀλίγη καὶ πικρίας ἀνάμεστος ἡ ζωὴ ἡμῶν... αἵματα ἐφ' αἵμασι πανταχοῦ. Ὀλόσωμος ἡ πληγὴ. Ἡ νόσος καθολικῆ. Ἀπαραμύθητος ἡ συμφορὰ... Καταπεφρόνηται τὰ τῆς

Ἐκκλησίας. Διέφθαρται τὰ τῆς Βασιλείας... Ἐνθεν Ἀγαρηνοὶ διώκουσι. Ἐκείθεν Σκύθαι λυμαίνονται. Ἀπὸ Δυσμῶν Ἰσμηλίται τρυγῶσι. Καὶ Πέρσαι ἐξ Ἀνατολῶν ἐκριζοῦσι. Ἀποδιδράσκομεν λέοντα καὶ εἰς ἄρκτον προσπίπτομεν... Καθωρινοὶ πόλεμοι, ἀνδραποδισμοί, σφαγαί, λιμοί, πνιγμοί, στενοχωρίαὶ ἀφόρητοι... Κύκλω καὶ πανταχόθεν ἡ τοῦ Θεοῦ ὀργὴ ἀφικνεῖται...».

Ἀφήκαμεν νὰ ἐπανακουσθῆ, ἔπειτα ἀπὸ πέντε ὀλοκλήρους αἰῶνας, ἐντὸς τῆς σεμνῆς αὐτῆς αἰθούσης ἢ λησμονημένη καὶ τραγικὴ ἠχῶ τῶν λόγων τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπάτριδος ἐκείνου Διδασκάλου τοῦ Γένους, ὄχι διὰ νὰ σᾶς μεταδώσω ἀπλῶς τὸν πόνον καὶ τὸ ρίγος τῆς ἀγωνιώσης πατριωτικῆς του ψυχῆς, κατὰ τὰς ἐσχάτας ἐκείνας ἡμέρας τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ μας Κράτους, ποῦ δυσκολωτέρας καὶ φρικαλεωτέρας ἀπὸ αὐτὰς δὲν μνημονεύει, νομίζω, ἡ ἱστορία μας. Ἀλλὰ διότι θέλω νὰ σᾶς καταστήσω ἀπολύτως συνειδητὴν τὴν ἀπέραντον ἀγωνίαν ποῦ διακατεῖχε τότε τὰς συνειδήσεις τῶν δυστυχῶν ἐκείνων προγόνων μας. Διότι δύο ἦσαν οἱ ἐπικρεμάμενοι ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν ἄμεσοι κίνδυνοι. Ὁ κίνδυνος τοῦ ἐξισλαμισμού. Καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ ἐκκλατινισμού.

Ποῖος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ἀφεύκτους αὐτοὺς δύο κινδύνους ἦτο ὁ φρικτότερος καὶ ὁ φοβερώτερος; Ἴδου τὸ τραγικώτατον δῆλημα ποῦ τοὺς κατεβασάνιζε καὶ τοὺς ἐδίχαζεν ἀδιαλλάκτως. Ἀτελείωτοι καὶ διάπυροι ἦσαν αἱ σχετικαὶ συζητήσεις. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπίστευον — καὶ αὐτοὶ ἀνῆκον, κατὰ κανόνα, εἰς τοὺς λογίους καὶ εἰς τὴν λεγομένην ἡγέτιδα τάξιν — ὅτι ἐὰν ὑπετάσσοντο εἰς τὸν Πάπαν, θὰ ἔπαυαν μὲν νὰ εἶναι Ὀρθόδοξοι καὶ θὰ ἀπηνουῦντο τὰ ἀρχαιοπαράδοτα δόγματα καὶ τοὺς σεμνοτάτους θεσμοὺς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις του. Θὰ ἐσώζοντο ὁμως τούλάχιστον ὡς Χριστιανοί· καὶ ἴσως καὶ θὰ ἐβοηθοῦντο ἀποτελεσματικῶς ἀπὸ τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἄλλοι δὲ ἀντιθέτως — καὶ αὐτοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις — ἐπροτίμων ἀπολύτως νὰ ὑποταχθοῦν ὑπὸ τοὺς Τούρκους· καὶ ἀναλαμβάνοντες τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου νὰ ὀδεύσουν ἀτρόμως τὸν Γολγοθᾶν τῆς δουλείας, ἀναμένοντες ἀσφαλῆ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐξανάστασιν τοῦ Γένους μας ἀπὸ τὴν ἀκλόνητον ἐμμονὴν ἢ τὸν εἰς τὴν τρισαγίαν μας Ὀρθοδοξίαν.

Τῶν δύο παρατάξεων αὐτῶν ποῦ σφοδρότατα ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλας, ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἐπίσημοι ἡγέται, τῆς μὲν πρώτης τῶν Λατινοφρόνων, ὁ Βησσαρίων. Τῆς δὲ δευτέρας τῶν πιστῶν Ὀρθοδόξων ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός.

★

Εἰς τοὺς σημερινούς καιρούς μας, ποῦ τοὺς χαρακτηρίζει θλιβερά ὑποτονία τοῦ θρησκευτικοῦ συν-

αισθήματος, θὰ ξενίζη ἀσφαλῶς πολλοὺς ἢ ἀνάληψις ὑπευθύνου πολιτικῆς Ἠγεσίας ἀπὸ ἀνωτάτους Ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργούς. Καὶ ἔχουν δίκαιον. Διότι λησμονοῦν, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἦτο βασιλείον κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικόν. Ἦτο Πολιτεία θεοκρατικὴ, ποῦ εἶχε ἐπὶ κεφαλῆς Ὀρθόδοξον Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἦτο χριστὸς Κυρίου. Καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἐπίσημον στέψιν του εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐνεχίριζε εἰς τὸν Πατριάρχην ἰδιόγραφον πιττάκιον, εἰς τὸ ὁποῖον περιείχετο ἡ ὁμολογία τῆς Ὀρθοδόξου του πίστεως. Λησμονοῦν ἀκόμη, ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν Πολιτείαν ἴστατο ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία, ὡς ἰδιαίτερος καὶ αὐτοτελής ὀργανισμὸς, ἔχουσα ἰδικούς της θεσμοὺς καὶ νόμους, καὶ κυβερνωμένη ὑπὸ ὅλων ἰδιαίτερας ἐξουσίας, τὴν ὁποῖαν ἐξεπροσώπει ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ παρ' αὐτῷ Ἱερά Σύνοδος.

Θεμελιώδης δὲ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως καὶ συνεκτικὸς δεσμὸς τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως προείπομεν, ἦτο ἡ Ὀρθοδοξία, τὴν ὁποῖαν ἐφρούρει θερμουργῶς καὶ ἀγρύπνως ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ὀρθοδοξία, ὡς Χριστιανισμὸς εἰς ὅλην τὴν πρωταρχικὴν της αἴγλην καὶ καθαρότητα· ὡς πίστις ἀποστολικὴ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων στηρίξασα τὴν Οἰκουμένην· ὡς ἐμπνέουσα καὶ χαροποιὸς δημιουργικὴ δύναμις· ὡς ἀκρίβεια καὶ ὡς πλήρωμα τῆς δογματικῆς ἀληθείας· καὶ ὡς φῶς ἀδιαπτῶτως ἀκτινοβολοῦν τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς τελειώσεως, φῶς ποῦ μετεδίδοτο καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, μὲ τοὺς ὁποῖους τὸ Βυζάντιον ἤρχετο εἰς σχέσεις πολιτισμοῦ.

Διὰ τοῦτο ὁ Βυζαντινὸς λαὸς ἦτο πάντοτε ἀφωσιωμένος εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν του καὶ ὑπεστήριζεν ἐνεργῶς καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν τὰ ζητήματά της. Καὶ ἀντιθέτως πρὸς ὅτι συμβαίνει σήμερον, μέγα ἦτο καὶ τῆς ἀνεπτυγμένης κοινωνίας τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Τὸ ἄρωμα τῆς Ὀρθοδοξίας εἰσέδεν παντοῦ. Καὶ εἰς τὰ Βασιλικά ἀνάκτορα. Καὶ εἰς τὰ Κυβερνητικὰ συμβούλια. Καὶ εἰς ὅλα γενικῶς τὰ στρώματα τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας. Καὶ πολλοὶ ἀνώτατοι τῆς Πολιτείας τιτλοῦχοι, ἀλλὰ καὶ Αὐτοκράτορες ἀκόμη, ἀνεδείχθησαν ἐγκρατέστατοι καὶ ἐφάμιλλοι πρὸς τοὺς Ἱεράρχας θεολόγοι. Οὕτω ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σοφὸς ἠρμήνευε συχνότατα τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον κατὰ τὰς ἱεράς λειτουργίας. Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ὁ Α' κατέπληξε τὸν σοφὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον, διὰ τὴν βαθύτητα τῶν θεολογικῶν του γνώσεων. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' Κομνηνὸς κατεδαπανήθη κυριολεκτικῶς διὰ νὰ συνεντίσῃ τοὺς αἰρετικούς Ἰσαυλικιανούς καὶ Βογομίλους. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα σύζυγός του ἐνετράφα εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Καὶ μέλη δὲ τῶν Αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν ἠσχολοῦντο συχνότατα περὶ τὴν θεολογικὴν φιλολογίαν καὶ μετεἶχον εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Καὶ ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡ ἰδέα τῆς Ὀρθοδο-

γίας κατενοείτο εἰς τὸ Βυζάντιον ὀλονὲν βαθύτερον καὶ ὀλονὲν σαφέστερον. Καὶ τὸ ἅγιον λάβαρόν της, μὲ τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου ἐνεπίγραφον, ἐκυμάτιζεν ἀναπειπταμένον καὶ πανσέβαστον παντοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν διόλου παράδοξον, ὅτι κατὰ τὰς κρισιμωτάτας ἐκείνας στιγμὰς καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ὡς πολιτικοὶ Ἠγέται καὶ χειρουργοὶ τοῦ διχασμένου εἰς Λατινόφρονας καὶ εἰς πιστοὺς Ὀρθοδόξους λαοῦ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ταγοί, ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ὁ Βησσαρίων.

★

Ἄλλο Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἰς τὴν Κων/πολιν, ἀπὸ γονεῖς ἐπιφανεῖς καὶ ἐπισήμους, ὅπως τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὸ οἰκογενειακὸν του ἐπώνυμον. Ἐξ ἀπαλῶν δὲ ὀνύχων ἐμποτισθεῖς, ἐντὸς τοῦ οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι συνεχῆς μόχθος καὶ ἀγὼν ἀδιάλειπτος διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου, διήκουσε, μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν, ἐπὶ ἐπταετίαν, τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, «κρατῶν πάντων τῶν ἡλικῶν καὶ συμμαθητῶν, καὶ καθάπερ πτηνὸς τις διελθὼν αὐτά», ὅπως λέγει ὁ βιογράφος του, μέγας ρήτωρ Μανουήλ.

Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν λόγιον καὶ ἀνώτερον τιτλοῦχον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πατέρα του τὰ πρῶτα μαθήματα Ῥητορικῆς καὶ ἐνεπνεύσθη τὴν ὀλόψυχον πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀφοσίωσιν, ποὺ ὡς μυστικὴ καὶ ἀδιάλειπτος πρὸς τὸν Θεὸν ἐν Χριστῷ κοινωνία, πνευματοποιεῖ τὴν ζωὴν καὶ κατευθύνει τὸν ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἠθικὴν τελειότητα.

Ἐνωρὶς ὁμως καὶ εἰς ἡλικίαν δέκα τριῶν ἐτῶν, ἀπωρρανίσθη, ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς του. Κατεχόμενος δὲ ἀπὸ ἄσβεστον δίψαν μαθήσεως, ἐφοίτησεν εἰς ἄλλους διδασκάλους. Ποῖοι ἦσαν οὗτοι, δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστόν. Καὶ τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι μετέβη καὶ εἰς τὸν Μυστρᾶν καὶ ἐφοίτησε πλησίον τοῦ περιώνυμου Πλήθωνος τοῦ Γεμιστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποκαλούμενος Νέος Πλάτων, ἐδίδασκεν ἀνώτερα Μαθηματικὰ καὶ Φιλοσοφίαν, εἶχε δὲ συμμαθητὴν του τὸν Βησσαρίωνα.

Ἐικοσιπενταετῆς δὲ ἐκάρη μοναχὸς εἰς τὴν ἱεράν Μονὴν τῶν Μαγγάνων· καὶ ἐτοποθετήθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Εὐθυμίου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐχειροτόνησε, προϊστάμενος τοῦ Πατριαρχικοῦ Φροντιστηρίου, ἐντρυφῶν ἀπλήστως πάντοτε εἰς μελέτας θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς καὶ φημιζόμεμενος ὡς ρήτωρ δεινός.

Ὅτε δὲ, ἀπὸ λόγους πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ ὄχι θρησκευτικῆς ἀνάγκης, ἀπεφάσισεν ὁ Αὐτοκράτωρ — παρασύρας εἰς τοῦτο καὶ τὸν Πατριάρχην — νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ καταρρέον-

τος Κράτους διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ παρεσκευάζετο ἀποδημία εἰς τὴν Δύσιν, πρὸς συγκρότησιν Συνόδου διαπραγματεύσεων, ἐχειροτονήθη κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Μητροπολίτης Ἐφέσου· καὶ ὀρισθεὶς ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοποτηρητῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπὸ συγκρότησιν Σύνοδον, ἀνεδείχθη τελικῶς καὶ ὁμοφώνως Ἐξαρχος ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Συνόδου.

★

Ὁ Βησσαρίων ἐγεννήθη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὸ ἔτος 1395. Καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, ἦτο τὸ δέκατον πέμπτον τέκνον πτωχῶν καὶ ἀποχειροβιώτων γονέων, οἱ ὁποῖοι, νεαρῶτατον ἀκόμη παῖδα, τὸν παρέδωκαν εἰς τὸν φιλόανθρωπον Μητροπολίτην τῆς Τραπεζοῦντος Δοσίθεον διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ. Οὗτος δὲ διαγνώσας τὰ ἔξοχα πνευματικὰ του χαρίσματα, τὸν ἠγάπησε ὡς υἱὸν του καὶ ἐμερίμνησε νὰ τὸν μορφώσῃ καλῶς. Καὶ ἀφοῦ διήκουσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἔχων ὡς διδασκάλους του καὶ ἄλλους καὶ τὸν πολὺν ἀνθρωπιστὴν Μανουήλ Χρυσοκόπτην, τὸν ἐχειροτόνησε μοναχὸν καὶ τὸν ἐνεπιστεύθη, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Σηλυβρίας, ὁ ὁποῖος ἐφημιζετο τότε διὰ τὴν ἔξοχον σοφίαν του. Κατόπι δὲ, κατὰ προτροπὴν τοῦ Σηλυβρίας μετέβη καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός, εἰς τὸν Μυστρᾶν, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ μαθηματικὰς του γνώσεις πλησίον τοῦ Πλήθωνος Γεμιστοῦ, ὁ ὁποῖος ὀνειροπολῶν οὐτοπιστικῶς μίαν παγκόσμιον πολιτείαν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνότητος, ἐπήρεασε πολὺ τὰς σκέψεις του.

Ἐκεῖ παρέμεινεν ἐπὶ πενταετίαν, καταπλουτίζων τὰς γνώσεις του καὶ συγχρόνως κηρύττων ἐπ' ἐκκλησίας. Διαδοθείσης δὲ τῆς φήμης του ὡς λαμπροῦ ἱεροκήρυκος, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν Κων/πολιν καὶ κατεστάθη Ἠγούμενος Μονῆς, κηρύττων ταυτοχρόνως τὸν θεῖον λόγον εἰς διαφόρους ναοὺς. Ἐθεωρεῖτο δὲ περίφημος ρήτωρ. Καὶ λέγεται, ὅτι ὁπουδῆποτε ἐκήρυττεν, τόση ἦτο πάντοτε ἡ κοσμοσυρροή, ὥστε καὶ οἱ εὐρυχωρότεροι ναοὶ δὲν ἐπήρουν νὰ περιλάβουν τὰ συνωστιζόμενα διὰ νὰ τὸν ἀκούσουν πλήθη. Ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα του ἐφέρετο παντοῦ ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς φήμης. Καὶ ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε βραδύτερον εἰς μίαν περιώνυμον πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐγκύκλιόν του, «μήπω τέσσαρα καὶ εἴκοσιν ἔτη γενόμενος αἰδοῖος ἡγεμόσι καὶ ἀρχουσι καὶ τοῖς πᾶσιν ὑπῆρχον». Διὰ τὰς ἰκανότητάς του δὲ αὐτὰς ἐχρησιμοποιεῖτο συνεχῶς ὡς πρεσβευτῆς εἰς διαφόρους ἀποστολάς. Προκειμένου δὲ ἤδη νὰ διεξαχθῶν εἰς τὴν Δύσιν διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ αὐτοκράτωρ ἔκαμεν ἔκκλησιν ὅπως προαχθῇ εἰς Μητροπολίτην,

διά νά μετάσχη εἰς τήν συγκληθησομένην εἰς τήν Ἱταλίαν Σύνοδον, μέ ἠύξημένον τὸ κύρος του. Καί τοιοῦτοτρόπως ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Νικαίας καί ἐξελέγη, ἀπό κοινοῦ μέ τὸν Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, ἑξαρχος τῆς Ἀνατολικῆς Συνόδου.

★

Ἐπέστη ἤδη ἡ στιγμή — ἐπειτα ἀπὸ ἀτελευτήτους διαπραγματεύσεις — νά πραγματοποιηθῆ ἡ Φλωρεντινὴ — κατ' εὐφημισμὸν — Σύνοδος. Καί πρὸς τοῦτο, διεπεραιώθησαν εἰς τήν Ἱταλίαν ὁ Αὐτοκράτωρ, ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ καί οἱ Σύνοδοι. Καί ἀρξαμένων τῶν συνεδριῶν, ἀρχικῶς εἰς τήν Φερράραν καί ἐν συνεχείᾳ εἰς τήν Φλωρεντίαν, ὁ Βησσαρίων καί ὁ Εὐγενικός ἀνεδείχθησαν ἀκαταμάχητοι εἰς θεολογικὴν σοφίαν καί εἰς διαλεκτικὴν δεινότητα. Καί συχνότατα περιήγαγον τοὺς παπικούς εἰς πραγματικὴν ἀμηχανίαν καί εἰς ἀπελπισμὸν κατὰ τὰς διεξαγομένας συζητήσεις, ἀπορραπίζοντες τὴν ἰσχυρογνώμονα ἐπιμονήν, καί ἀνατρέποντες τὴν ἀβάσιμον ἐπιχειρηματολογίαν καί τὰς πλαστογράφους τῆς ἀληθείας εἰσηγήσεις τῶν παπικῶν. Καί τὸν πάπαν συνεῖχεν ἀγωνία, διότι ἐπεβραδύνετο τὸ τέρμα, καί δὲν ἐπραγματοποιούντο αἱ ὑπεροπτικάι του προσδοκίαι πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Καί ὡμοιάζον οἱ δύο ὑπέροχοι ἐκεῖνοι ἐκκλησιαστικοὶ ταγοὶ πρὸς Κυβερνήτας δεινῶς κατακλυδωνιζομένου πλοίου, οἱ ὅποιοι καταφρονούντες τὴν λύσσαν τῶν ἀντιπιδόντων κυμάτων, τὸ κατευθύνουν, μέ ἀτρομον χεῖρα, εἰς λιμένα...

Ἐφθασεν ὁμως εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ Σουλτᾶνος ἠτοιμάζετο νά ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κων/πόλεως, καί τὸν Αὐτοκράτορα ἐκυρίευσεν τρόμος καί ἀπόγνωσις. Καί νομίζων, ὅτι μέ τὴν ἔνωσιν θά ἐξησφάλιζε τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως καί ὅτι δι' αὐτῆς θά ἀπέτρεπε τὴν ἐπικειμένην θανάσιμον συμφορὰν, ἐπίσε τὸν Πατριάρχην καί τοὺς Συνέδρους νά υπογράψουν τὸν ἀπαίσιον ὄρον, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεδουλοῦτο προφανῶς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν παπασύνην ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Καί ἡ θεία καί ἀλάθητος Ἐκκλησία εἰς τὴν γλώσσαν τῆς ὁποίας ἐγράφη τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἡ διατηρήσασα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παραφθορᾶς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, ἡ συγκροτήσασα τὰς Οἰκουμενικάς Συνόδους, καί ἀναπτύξασα τοὺς διοικητικούς της θεσμούς κατὰ τὸ δημοκρατικόν, διαυγῆς καί ἐλευθέριον Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὡμολόγει «τὴν ἁγίαν Ἀποστολικὴν καθέδραν καί τὸν Ρωμαίων Ἀρχιερέα εἰς πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην τὸ π ρ ω τ ε ἰ ο ν κατέχειν καί ἀ λ η θ ῆ τ ο π ο τ η ρ η τ ῆ ν τοῦ Χριστοῦ εἶναι... καί πάσης Ἐκκλησίας κ ε φ α λ ῆ ν...» (Ρενιέρη Ἱστορ. μελέται σ. 191). Προσεχώρησε δὲ εἰς τοῦτο καί ὁ Βησσαρίων μέ τὴν πεποίθησιν προφανῶς, ὅτι διὰ τῆς ὑποχωρήσεως αὐτῆς θά ἐσώζετο ἡ Πατρίς.

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σύνοδοι πιεζόμενοι, ἀφ' ἐνὸς ὑπὸ τοῦ Πάπα, ὅστις ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νά τοὺς στερήσῃ τὸ σιτηρέσιόν τους· ἀπειλούμενοι ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι θά ἐθεωροῦντο προδόται ὅσοι δὲν θά ὑπέγραφον· καί παρασυρόμενοι ἀπὸ τὸν Βησσαρίωνα, ὅτι ἦσαν δῆθεν τελείως ἀσήμαντοι αἱ διαφοραί, πού ἐχώριζον τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ὑπέγραψαν τελικῶς τὸν ὑποβληθέντα πρὸς ὑπογραφήν ὄρον, τὴν 5ην Ἰουλίου 1439. Τὸ ὅποῖον ἐσήμαινε, ὅτι ἀπηρνήθησαν πανηγυρικῶς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ ὑπετίθετο ὡς συνυπογράφας καί αὐτός, διότι μίαν πρῶϊαν εὐρέθη νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης του, κρατῶν εἰς τὰς χεῖράς του ὁμολογίαν ὑποταγῆς εἰς τὸν Πάπαν.

Ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός παρηκολούθει τὰ συμβαίνοντα «ἀλγῶν καί σιωπῶν», ὅπως ἱστορεῖ ὁ αὐτόπτης Συρόπουλος. Ὅταν δὲ ἐζητήθη καί ἡ ἰδική του ὑπογραφή, ἐγερθεὶς ὄρθιος ἀνεφώνησε τὸ περίφημον ἐκεῖνο «οὐχ ὑπογράψω, οὐδ' εἴ τι καί γένηται». Καί ὁ Βησσαρίων, ὁ ὁποῖος ἠγωνίζετο νά ἐμψυχώσῃ τὴν ὁμήγυριν, ἑξαλλος διὰ τὴν ἐπιμονήν του αὐτὴν ἀνεφώνησε. «Περισσὸν ποιῶ καὶ φιλονεικῶ μετ' ἀνθρώπου δαιμοναρίου. Αὐτὸς γὰρ ἐνὶ μαινόμενος». Ὁ δὲ Μάρκος ἀνταπήντησε «σὺ ὑπάρχεις κοπέλιν· καί ἐποίησας ὡς κοπέλιν». Καί αἱ βαρεῖαι ἐκεῖναι ἀντεγκλήσεις μεταξύ των συνεχίσθησαν καί ἐφεξῆς, μέ πάθος καί μέ ἕξαψιν ἀσυγκράτητον. Ἀπευθυνόμενοι δὲ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἠγωνίζοντο, ν' ἀποδείξουν ὅς εἰς τὸν ἄλλον ὡς ὀλέθριον καταστροφέα. Ὁ δὲ Μάρκος ὁ Εὐγενικός ὀλιγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἀνεκήρυξεν ὡς διάδοχόν του καί συνεχιστὴν τοῦ ἀγῶνος τὸν Σχολάριον.

★

Ἐχουν παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πεντακόσια ὀλόκληρα ἔτη. Καί ἐρωτῶμεν. Ποῖος λοιπὸν ἀπὸ τοὺς δύο ἐπιφανεῖς ἐκείνους ἠγέτας ἐδικαιώθη ἀπὸ τὸ ἀδέκαστον κριτήριον τῆς Ἱστορίας; Διότι οἱ Ἠγέται — οἰοιδήποτε Ἠγέται — ὑπέχουν πάντοτε βαρεῖας εὐθύνας διὰ τὰς εἰσηγήσεις των καί διὰ τὰ πεπραγμένα των. Ποῖος λοιπὸν εἶχε διαυγαστέραν τὴν ἐποπτείαν τοῦ μέλλοντος; Τίνος ὁ φωτεινὸς πνευματικὸς ὀφθαλμὸς διώπτειυσεν καθαρῶτερον, ἐπάνω ἀπὸ τὴν νέφωσιν τῶν φαινομένων καί ὑπεράνω τοῦ θολοῦ τῆς ἐποχῆς του παρόντος, τὸ σκοτεινὸν καί ἄδηλον μέλλον; Διότι τὸ παρὸν οἰκοδομεῖ πάντοτε τὸ μέλλον. Καί εἶναι ἀγελαῖοι καί ἀνάξιοι τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ οἱ Ἠγέται ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπὸ ἄκρατον φιλαρχίαν καί ἀπὸ δοξοκοπίας μόνον μέθην ἐκλαμβάνουν τὸ παρὸν ὡς παλαίστραν παθῶν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὀρχοῦνται ἀναίδην καί ἀσυστόλως.

Καί εὐτυχεῖς ἀληθῶς εἶναι οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων οἱ Ἠγέται «Προμηθεῖς καί ὄξεις νοῆσαι» κατὰ τὴν προγονικὴν μας ἑκφρασιν, εὐμοιροῦν τοῦ

θείου δώρου τοῦ προγνωστικοῦ, καί ἡμποροῦν νά διακρίνουν, ὡς ἐπὶ ὀθόνης, τὸ μέλλον. Καί καταγγέλλοντες θαρραλέως τὸ κακὸν τῆς περικυκλώσεως αὐτοῦς πραγματικότητος, ἀναμένουν, μετὰ πεποιθήσεως, τὸν θρίαμβον τῶν ἀνωτέρων ἠθικῶν καί πνευματικῶν ἀρχῶν, ποῦ τοὺς ἀποκαλύπτονται εἰς ὁ ρ α μ α π ρ ο φ η τ ι κ ὸ ν.

Ὁ Βησσαρίων ἐπρωτίμα ἀπολύτως τὸν ζυγὸν τοῦ Πάπα ἀπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου. Καί εἴτε πλανώμενος, εἴτε πιστεύων εἰλικρινῶς εἰς τοῦτο, εἴτε καί προσποιοῦμενος, εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ καθυπόταξις τοῦ Γένους μας ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἦτο ταυτόσημος πρὸς τὸν ἐξισλαμισμὸν του καί πρὸς τὸν ἐξαφανισμὸν του. Καί συνεπῆς πρὸς τὴν γνώμην του αὐτὴν διεσάλπιζεν, ὅτι μοναδικὴ ὁδὸς σωτηρίας καί ἔσχατον διὰ τοὺς Ἑλληνας καταφύγιον εἶναι ἡ ὑποταγὴ εἰς τὸν Παπισμὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον καί ὁ ἴδιος κατέφυγε· καί τοὺς ἄλλους προέτρεπεν πρὸς μίμησιν, κηρύττων ὅτι οὐδόλως σχεδὸν διέφερον ὁ Παπισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας. Προφανῶς ὁ Βησσαρίων τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία τὸν ἐγαλοῦχεν, δὲν τὴν κατενόησεν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς οὐσίας καί εἰς τὸ πνευματικὸν τῆς βάθος, ὡς πλήρη φωτὸς καί δόξης ἀλήθειαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας δεσπόζει ἡ ἀγάπη, καί ἡ ἐλευθερία καί τὸ ἀγαθὸν μεταβάλλονται καί μεταποιοῦνται εἰς ἀκτινοβόλον καί λυτρωτικὴν δύναμιν ἐνεργείας καί ζωῆς. Ἀλλὰ τὴν ἔβλεπεν, ὅχι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πνευματικὴν τῆς φύσιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς μορφῆν, ὡς κοινωνίαν πιστῶν, μὲ ἰδιάζουσαν μορφήν μυστηρίων, καί θεσμῶν καί πολιτεύματος.

Ἐκρινε λοιπὸν, ὅτι ἡ ἀψευδὴς μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ, ὅτι θὰ οἰκοδομηθῇ τὴν Ἐκκλησίαν του ἐπὶ τῆς ὁμολογίας τοῦ Πέτρου, τῆς ὁποίας «Πύλαι Ἰδοῦ οὐ κατισχύσουσιν», ἀναφέρεται ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν, καί ὅχι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν, ὅπως καταφρονητικῶς τὴν ἀπεκάλει, ἡ ὁποία, ὅπως ἔλεγεν, «κατήντησεν εἰς τὸ μηδέν. Πάντων γὰρ οὕτως οἱ βάρβαροι ἐκράτησαν, ὡς τοῦ λοιποῦ καί φωνὴν αὐτὴν Ἑλληνικὴν, καί βιβλία καί συγγράμματα πάντα καί αὐτὸ τὸ ἱερόν Εὐαγγέλιον ἐπιλείφονται ἡμετέρους». Καί ὀλιγοδρανῆς ἐντελῶς εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν του ἀνέκραγε παραπλήκτως: «Ἐπίγνωτε, ἀδελφοί, τὴν τῆς Ἐκκλησίας κεφαλὴν. Τὴν τοῦ Πέτρου καθέδραν. Ἐπίγνωτε τὴν μητέρα καί διδάσκαλον. Οἱ ταύτης ἀπεσχισμένοι σωτηρίας τυχεῖν οὐ δύναται. Ταύτην τὴν Ἐκκλησίαν καί ὑμᾶς εὐλαβῶς ὑποδέξασθαι παρακαλῶ καί τοῦ Θεοῦ δεῖσθαι οὐ παύσομαι. Θέλω γὰρ πάντας εἶναι ὡς κάγω...»

Ἐκ τούτων καί μόνον τῶν λόγων του ἐμφαίνεται, νομίζομεν, πασιδήλως, ὅτι ὁ Βησσαρίων δὲν ἦτο ἀπλῶς Λατινόφρων, ἀλλ' ὅπως λέγει ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, «καί αὐτῶν τῶν θερμουργῶν πιστῶν θερμουργότερος».

*

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Βησσαρίωνα, ὁ ὁποῖος μωυπάζων εὗρισκε τὴν Λατινόφρονα συνειδησίν του ἐν ἀρμονίᾳ εὕρισκομένην καί ταυτιζομένην πρὸς τὸ ἀληθές συμφέρον τοῦ Ἔθνους, ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας του εἰς τὴν ἀμετακίνητον ἐμμονήν, εἰς τὴν πατρῶαν Ὁρθοδοξίαν, καί διεξήγαγεν ἀνένδοτον ἀγῶνα ὑπὲρ αὐτῆς. Διότι τὴν ἠσθάνετο ὡς ἄρρηκτον σύνθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καί τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἀνυψοῦται καί ἱεραρχοποιεῖται ἡ ζωὴ, πραγματοποιεῖται ἡ ψυχικὴ ἐνότης τοῦ λαοῦ, καί χαράσσεται ἐντὸς τῆς ἱστορίας ἐκπολιτιστικὴ ἀνοδικὴ πορεία. Καί ἐνὶ λόγῳ, τὴν ἐθεώρει ὡς τὸν πολυτιμότερον θησαυρὸν καί τὸ οὐρανόπεμπτον Παλλάδιον τοῦ Γένους μας. Ἐπειθέτο δέ, ὅτι ἐάν ἦτο πεπρωμένον νὰ πέσῃ ἡ Αὐτοκρατορία, τὸ ἀπολύτως συμφερότερον ἦτο νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα τὸ Ἔθνος ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν· καί ν' ἀναθήσῃ τὴν πᾶσαν ἐλπίδα διὰ τὴν σωτηρίαν του εἰς τὸν Χριστὸν καί εἰς τὴν ἀκράδαντον ἐμμονήν του εἰς τὴν Ὁρθόδοξίαν, ποῦ φωτίζει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου.

«Ἐωλός ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς ἐκ Λατίνων ἐλπιζομένης βοθησίας λογισμὸς. Ἄλλ' εἰ μέλλοιμεν ἀπηλλάχθαι δουλείας, φυλακτέον τὴν πίστιν, ἦν παρειλήφμεν», ἐκήρυττεν ὁ διάδοχος του Γεννάδιος.

Τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἀπέρριπτεν ἀνευδοιάστως. Ὅχι μόνον διὰ τὰς πικροτάτας ἀναμνήσεις ποῦ εἶχον ἀφήσει αἱ Σταυροφορίαι· ἀλλὰ καί διότι ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Φραγκοκρατουμένην Ἑλλάδα· καί ὅτι ἡ πολυμήχανος τοῦ Βατικανοῦ σχολὴ ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἐκλατινισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Καί ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἀνεγνώριζον παντοῦ εἰς τὰς κτήσεις των, ὡς πνευματικὸν καθίδρυμα, τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καί ἐσέβοντο καί τοὺς ναοὺς καί τὰς Μονὰς καί τὴν περιουσίαν τους, ὁ Παπισμὸς ἤσκει ἀφόρητον δεσποτεῖαν, ὅπουδῆποτε ἐγκαθίστατο. Καί ὅχι μόνον δὲν ἐσέβετο καί δὲν ἀνεγνώριζε τοὺς ἐκπροσώπους τῆς, ἀλλὰ καί ἐνοσφίζετο καί ἐσφετερίζετο τὰ πάντα, μόλις καί μετὰ βίας ἀνεχόμενος, ὡς ἑτεροδόξους, τοὺς ὀπαδοὺς τῆς.

Ἐναντίον λοιπὸν τῆς ὀρμῆς καί τῆς φορᾶς τῶν ὀργῶντων εἰς τὸν ἐκλατινισμὸν ἀντέτασσε τὴν μέχρι κεραίας παραφυλακὴν τῶν θεσμῶν τῆς Ὁρθοδοξίας. Καί ἐπανελάμβανε τὸ φλογερὸν κήρυγμα τοῦ διδασκάλου του Βρυεννίου· «Οὐκ ἀρνησόμεθα σε, φίλη Ὁρθόδοξία. Οὐ ψευσόμεθά σε, πατροπαράδοτον σέβας. Ἐν σοὶ ἐγεννήθημεν. Καί ἐν σοὶ ζῶμεν. Καί ἐν σοὶ κοιμησόμεθα. Εἰ δὲ καί καλέσει καιρὸς, καί μυριάκις ὑπὲρ σοῦ τεθνηξόμεθα».

*

Μόνον φλογερά πίστις, καί μόνον μεγαλόνοια καί

πνεῦμα, πού κατά θείαν εὐμοιρίαν μετέχει τοῦ ὑπερφουοῦ δώρου τοῦ προγνωστικοῦ, ἦτο δυνατόν νά ὀμιλή, μέ τόσον ἤρεμον πεποίθησιν, εἰς τὰς ἀγχώδεις ἐκείνας στιγμᾶς καί ν' ἀναλαμβάνη τόσον συντριπτικήν εὐθύνην.

Καί τὰ κηρύγματα τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ ἐπηλήθευσαν μέχρι κ ε ρ α ί α ς. Καί παρ' ὅλον ὅτι, εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν συμφωνηθέντων ἐν Φλωρεντία ἔλαβε χώραν τήν 12ην Δεκεμβρίου 1452 κοινή λειτουργία εἰς τήν Κων/πολιν· καί μέ τήν παρουσίαν ἐκπροσώπου τοῦ Πάπα ἐκηρύχθη ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ κινδυνεῦον Βυζάντιον ἐγκατελείφθη ἐντελῶς ἀνεπικούρητον εἰς τήν τραγικήν του μοῖραν. Καί ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐβροντοφώνησε εἰς τόν ἐκπρόσωπον τοῦ ψευδοπροφήτου τὸ ἀθάνατον ἐκεῖνο «τὴν δὲ πόλιν οὐ σοι δίδωμι», ἐβάδισεν πρὸς τὸν Γολγοθᾶν του καί πρὸς τὸν Σταυρόν του, μέ ἀνέκφραστον ψυχικὸν μεγαλεῖον, νηφάλιος καί θεοεἰκελος. Καί ἔπεσε μαχόμενος ἡρωϊκῶς διὰ τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, ἐγκατελελειμμένος ἀπὸ τοὺς πάντας, ὅπως καί ὁ θεὸς μας Λυτρωτὴς κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φρικτοῦ μαρτυρίου του.

Τὸ Γένος μας, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰσηλθεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ μαρτυρίου, ὅπως δι' ἐγκυκλίου του πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐσάλπισε καί προειδοποίησε τοῦτο ὁ Γεννάδιος Σχολάριος, πού κατὰ θείαν προφανῶς οἰκονομίαν ἀνεδείχθη ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ νέος Οἰκουμηνικός Πατριάρχης. «Ἡ Ἐκκλησία, τέκνα — ἔγραφε—εἰς τὴν ὁποίαν ὡσὰν μέσα εἰς Κιβωτὸν εἰσηλθε τὸ αἰχμάλωτον Γένος μας, κατακλυδωνίζεται εἰς ἄγριον καί πολυτάραχον πέλαγος, ὅπως κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καί ὅπως τότε οἱ Χριστιανοὶ ἐθριάμβευσαν κατὰ τῆς κοσμοκρατοῦσης Ρώμης, σταυρούμενοι, σφαζόμενοι, ἀνασκολοπιζόμενοι, καιόμενοι καί παραδιδόμενοι ἄσπλοι καί ἀδύνατοι εἰς στόματα λεόντων, τοιουτοτρόπως, ἐὰν δεῖξωμεν καί ἡμεῖς τὴν ἰδίαν ἀφοβίαν καί καρτερικότητα θά σωθῶμεν. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἡ πίστις μας καί ἡ σωτηρία τοῦ Γένους μας». Μέ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ θεολόγος ἐκεῖνος Πατριάρχης ἀπεκάλυπτεν, ὅτι ἡ ἀγία μας Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἠνοιγε νέον Μαρτυρολόγιον, εἰς τὸ ὁποῖον θά κατεγράφοντο εἰς τὸ ἐξῆς τὰ ὀνόματα, οἱ ἄθλοι καί τὰ θαύματα ἀπροσμετρήτων νέων μαρτύρων τῆς πίστεως καί τῆς Πατρίδος, τῶν ὁποίων ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός εἶναι ὁ πνευματικὸς Γενάρχης.

Καί εἶναι ἀναμφισβητήτως. Διότι ἡ Ὁρθόδοξος καί πιστεύουσα ψυχὴ του ἐστήριξε τὸν λαόν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. Καί ἐδίδαξεν τὸ Ἔθνος, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία του εἶναι ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας του· διότι εἶναι δημιουργὸς δύναμις, πού φωτίζει, ἐμπνέει, ἀνυψώνει καί στερεώνει τὴν ἀγάπην, τὴν ἀλήθειαν καί τὴν δικαιοσύνην ἐντὸς τῆς ζωῆς. Τὸ ἐδίδαξεν ἀκόμη, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ὀδύνη. Εἶναι πόνος. Εἶναι Σταυρός. Καί ὅταν ὁ Σταυρὸς

ἀναλαμβάνεται ἐκουσίως, διὰ νὰ σωθῆ μία ὑψηλὴ ὑπόθεσις, ἕνας μέγας εὐγενὴς καί ἅγιος σκοπός, τότε ὁ Σταυρὸς ὑπερβάλλεται, μέ τὴν ἐγκαρτέρησιν καί μέ τὴν αὐτοθυσίαν. Καί λάμπει καί ἀκτινοβολεῖ καί γίνεται δόξα ἀναστάσεως διὰ τὸν σταυρούμενον καί ἀθανασία διὰ τὸ Ἔθνος.

Καί ἄς μὴ πλανώμεθα. Μὲ αἷμα καί μέ ἀγῶνας γράφει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἱστορίαν καί δημιουργεῖ τὸν πολιτισμὸν του καί τὴν μοῖραν του. Καί ἀφ' ὅτου ὁ Χριστὸς εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον μας αὐτόν, ὡς «ὁδὸς καί ζωὴ καί ἀλήθεια», καί ἐσταυρώθη καί ἀνέστη ἐντὸς αὐτοῦ, ὅλος ὁ κόσμος ἀκολουθεῖ ἐκτοτε τὸν δρόμον του, δρόμον σταυρώσεως καί Ἀναστάσεως.

★

Ἡ δύναμις, ἀγαπητοί μου, τῆς θυσίας καί τοῦ μαρτυρίου εἶναι ἀπροσμάχητος καί ἀκαταγώνιστος. Καί ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐθαματούργησεν, διότι ἡ γῆ τῆς ἀπέβη ἐνωρίτατα ἡ γῆ τοῦ μαρτυρίου καί τῆς θυσίας. Καμμία ἄλλη χώρα τοῦ κόσμου δὲν ἔχει ποτισθῆ, ὅσον ἡ Ἑλλάς, μέ τόσον μαρτυρικὸν αἷμα. Ἡ Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις, πού προσφέρεται ὡς σφάγιον, διὰ νὰ πνεύσουν οὐριοὶ ἄνεμοι, συμβολίζει τὴν ἐθελοθυσίαν τῆς. Καί ὁ Τिताν Προμηθεὺς πού καθηλώνεται διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του εἰς τὸν Καύκασον καί ἀρνεῖται νὰ δυσωπήσῃ τοὺς Θεοὺς, συμβολίζει τὴν ὑπερηφάνειάν τῆς. Ὁ Μαραθῶν, ἡ Σαλαμίς καί αἱ Θερμοπύλαι παρέμειναν ὁ θρῦλος τῆς Οἰκουμένης, ὡς τόποι εἰς τοὺς ὁποίους ἐξήστραψε ἡ καρτερικότης καί ἡ δύναμις τῆς θυσίας τῆς Φυλῆς. Καί περισσότερο ἀπὸ τὰ τρόπαια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου συγκινοῦν τὰς ψυχὰς ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου, ἡ θυσία τῶν ἱερολοχιτῶν εἰς τὸ Δραγατσάνι· τὸ ἄφθαστον μεγαλεῖον τοῦ ὀλοκαυτώματος τοῦ Μεσολογγίου καί τοῦ Ἀρκαδίου· ἡ σουβλα τοῦ Διάκου, ὁ δαυλὸς τοῦ Κανάρη καί τοῦ Σαμουήλ καί τὸ μαρτύριον τοῦ Χρυσσοστόμου Σμύρνης. Τὸ σύγχρονον «ὄχι» τῆς μικρᾶς μας Ἑλλάδος πρὸς τὰς δύο πανισχύρους αὐτοκρατορίας, πού ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μας, θά παραμείνῃ ὕμνος τῶν γενεῶν. Καί οἱ πεντακόσιοι νεομάρτυρες πτωχοὶ ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου μας, πού ἐσφαγιάσθησαν ὑπὲρ βωμῶν καί ἐστιῶν καί ἔκαμαν ν' ἀκτινοβολήσουν ὑπὲρ τὸν Ἥλιον τὰ Ἐθνόσημα τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας, εἶναι οἱ θαμβωτικώτεροι τίμιμοι λίθοι τοῦ διαδήματος τῆς θείας Παντοδυναμίας. Καμμία δὲ ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, ὅτι τὸ Γένος μας θά παρέμενεν ἄτονον, ἄδρανές, φυτοζωοῦν καί μεταποιούμενον συνεχῶς εἰς ἐκτουρκιζόμενον ὄχλον, χωρὶς τὴν Ὁρθοδοξίαν μας, καί τὸ κήρυγμα τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέρρευσε ἡ μαρτυρικὴ θυσία τοῦ Κων/νου. Ὁ μεγαλύτερος ἱστορικὸς θρίαμβος καί πραγματικὸν ἱστορικὸν θαῦμα εἶναι τὸ γεγονός τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ Γένους μας, ἔπειτα ἀπὸ τέσσαρας ὀλοκλήρους αἰ-

ῶνας δουλείας. Δουλείας φρικτῆς, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἡ Τουρκικὴ θηριωδία ἔσθην παντοῦ ἀγχόνας, ἤναπτε πυράς, ὠρθωνεν ὄβελους ἀνασκολοπισμοῦ, καὶ μετ' ἠκονισμένον ξίφος ἐπάνω εἰς ἀντίχριστον λύσσαν δὲν ἔπαυε νὰ κόπτη μαρτυρικὰς κεφαλὰς. Καὶ ὅμως, μετ' ὅσον Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, ὡς κλῆρὸν μας καὶ ὡς ἐγκόλπιον μας, ὄχι μόνον ἐπεζήσαμεν, ἀλλὰ καὶ ἐγίναμεν οἱ αἱματοδόται τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν Οἰκουμένην. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἔθνους μας ἐγκεῖται εἰς τὰς ἀπροσμετρήτους θυσίας του, πρὸς διάσωσιν τῆς πνευματικῆς πορείας τῆς Ἱστορίας.

Καὶ ἐπιταγὴ τῆς Ἱστορίας μας, ἀγαπητοί μου, εἶναι, ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ «ἐν τούτῳ νίκα» τοῦ δράματος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Εἰς τὴν θείαν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ κατοπτρίζεται ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Μετ' τὴν δύναμιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ του τὸ Βυζαντινὸν μας Κράτος κατεθριάμβευσε τῶν βαρβάρων ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα. Καὶ ὅταν πλέον ἔπεσεν ἐκτάδην κατεξηντλημένον, ἀπὸ τὸ μυστικὸν ἐνατένισμα τοῦ θείου Σταυροῦ ἤντλει τὴν δύναμιν τῆς αὐτοθυσίας καὶ τὸ ὑπέροχον συναίσθημα ἠθικῆς ὑπεροχῆς, ὥστε νὰ ὀραματίζεται τὴν Παναγίαν κλαίουσαν «γιὰ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης» καὶ νὰ παρηγορῇ τὴν Μητέρα τοῦ Θεοῦ ὅτι «πάλιν με χρόνους με καιρούς, πάλιν δικά μας θᾶναι».

*

Εἶναι δύσκολος καὶ ρευστὴ ἡ ἐποχὴ μας, ἀγαπητοί μου. Μεγάλαι μεταβολαὶ ἔχουν ἐπέλθει εἰς τὴν διάνοησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καταπληκτικὴ πρόοδος τῆς Ἐπιστήμης, αἱ νέαι πνευματικαὶ ἐμπειρίαι καὶ τὰ θαύματα τῆς συγχρόνου τεχνικῆς, δημιουργοῦν καθημερινῶς νέας συνθήκας κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ ζωῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τροποποιεῖται συνεχῶς. Μεγάλαι προβλήματα καταβασανίζουν τὸν ἀνθρώπον. Ἡ πίστις ἀτονεῖ, καὶ ἡ ὑλικὴ πραγματικότης ἀπορροφᾷ τὴν προσοχὴν του καὶ τὴν ἐνέργειάν του. Διὰ πρώτην δὲ φοράν οὗτος ἀνυψώθη εἰς τὸ ἀβυθομέτρητον διάστημα καὶ ἀπαρνούμενος τὴν μητρικὴν ἀγκάλην τῆς Γῆς ἀναζητεῖ νέους κόσμους καὶ ἀποδοτικωτέραν ἀξιοποίησιν τοῦ μόχθου του.

Καὶ ὅμως, παρὰ τὴν καταπληκτικὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, τὸ μυστήριον τοῦ Κόσμου ἔχει ἀποβῆ βαθύτερον. Ματαίως ἐπέμειναν οἱ νεωτερισταὶ νὰ ὑποτάξουν εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Κανένα φιλοσοφικὸν σύστημα ἀπὸ τὰ πολλὰ ποῦ ἐπεχείρησαν, ὡς ὁ Μαρξισμὸς, ὁ ὑπαρξισμὸς καὶ ἡλευθεροκρατία, τὸν φωτισμὸν τῆς ζωῆς δὲν ἀναπαύει, ὡς ἀπόλυτος ἀλήθεια, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἐπιστήμη παραμένει βωβὴ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς καὶ τὸ νόημα τῆς Ἱστορίας, καὶ δὲν

ἀπομένει, εἰ μὴ ἡ βίωσις τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας, καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ νὰ πλησιάσῃ τὸν ἀνθρώπον καὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ὑπέρμετρον ζῆλόν του διὰ τὰ ἐπίγεια, τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου ὡς δημιουργίας ποῦ μαρτυρεῖ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν πλέον καθαρὰν καὶ εἰς τὴν πλέον ἀνόθευτον ἐκδήλωσίν της, τὴν Ὁρθοδοξίαν ποῦ ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο τὴν συντομωτέραν ὁδὸν προσπελάσεως πρὸς Ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξεν «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια...».

Τὴν Ὁρθοδοξίαν, ὄχι ὡς δόγμα ἀπλῶς ἀλλ' ὡς χαροποιὸν φῶς ὡς πορείαν θεώσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας, ὡς πνεῦμα ἠρωϊσμοῦ καὶ πίστewος εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ποῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων, καὶ τοῦ ὁποῖου ἐκδήλωσις ὑπῆρξε καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ.

*

Ἐπειτα ἀπὸ ἀπροσμετρήτους ὀδύνας, ταλαιπωρίας, φλόγας, σφαγὰς, ἐρημώσεις καὶ δυστυχίας, τὸ Ἔθνος, ἀφοῦ κατέπληξε μετ' ὁ ἠθικὸν μεγαλεῖον τῶν ἀγώνων καὶ τῶν θυσιῶν του τὸν κόσμον, ἀπέσπασεν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς — ἄκοντας — τὴν ἐλευθερίαν του. Εὐθύς ὁμως ἀμέσως εἰς τὴν μικρὰν ἀπελευθερωθεῖσαν γωνίαν του ἐξεδηλώθη μία παράπληκτος καὶ ἀποσυνθετικὴ τῶν Ὁρθοδόξων βιωμάτων μας ροπή πρὸς πᾶν τὸ ξενήκουστον. Καὶ ἐδῶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν συνέρρευσαν «ἐνα πλῆθος πετεινοκέφαλοι», ὅπως ἀπεκάλει τοὺς καινοσπούδους εὐρωπαϊζοντας ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων συνετελεῖτο, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς μία πιθηκίζουσα μίμησις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ τρόπου διαβιώσεως καὶ μία συστηματικὴ κατασκελέτευσις παντὸς πατροπαράδοτου. Ἐναντίον τῶν ροπῶν αὐτῶν ἰσχυρὰ ἐξεδηλώθη ἀντίδρασις ἀπὸ πολλοὺς ἐξαιρέτους Ἕλληνας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν τοῦ Μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Γένους μας Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ὁ δὲ ποιητὴς Σοῦτσος ἐκράυγαζε κατηγορητικῶς:

Ἐχει κατῶφλι ἡ θύρα σας
καὶ σύνορο ἡ τιμὴ σας.

Συλλογισθῆτε τί ἐντροπὴ
ἂν ἔλθῃ κάποιος καὶ σᾶς πῆ.
— Ἐφράγκεψε ἡ ψυχὴ σας.

Ὁ ἀποχρωματισμὸς τῆς Ἐθνικῆς μας ζωῆς συνεχίζεται—δυστυχῶς—ἐκτοτε ἀδιάπτωτος. Καὶ εἰς τὴν θερμουργὸν εἰς εὐσέβειαν γῆν τῆς Ἑλλάδος μας μεταφυτεύονται συνεχῶς ὅλα τὰ κσαθρὰ καὶ ξυ-

λώδη και κακόγονα σπέρματα» τῆς οἰασθήποτε ξενικῆς φρενοπληξίας. Διὰ νὰ καταλήξωμεν ποῦ; Εἰς τὸ νὰ ψέγεται ἀνερευθριάστως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀσυγχρόνιστος, διότι διατηρεῖ ἐπιφυλάξεις εἰς ἀπαραδέκτους καὶ ἀήθεις καινοσπουδίας. Καὶ ν' ἀποκοῦν ρίζωμα ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς διδάγματα καὶ θεωρίαι ἀθεϊστικά, ὅπως ὁ κομμουνισμός, ποῦ ὑψώνει ὡς πρότυπον ζωῆς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιχριστοῦ.

*

Εἰς τὸ στάδιον αὐτὸ τῆς ζωῆς τοῦ Ἔθνους μας δὲν ἀρκοῦν, νομίζομεν, διαμαρτυρία ἀπλῶς καὶ ἀντιδράσεις χλιαραὶ καὶ ἄπνοοι. Ἀλλὰ πρέπει νὰ καμινευθοῦν αἱ διαθέσεις εἰς φλόγας οὐρανομήκεις, καὶ νὰ ὑψωθῇ ἓνα νέον Ὁ Χι, ὅπως ἐκεῖνο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου καὶ ἓνας τρικυμισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν γνῶριμον γραμμὴν πλεύσεως — τὴν γραμμὴν τῆς Ὀρθοδοξίας — τὴν λοξοδρομοῦσαν Ἀργῶ τῆς Ἑλλάδος...

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀλουργίδα τῆς Ὀρθοδοξίας του, ἃς ἀποτελέσῃ τὸ κύριον μέλημά μας. Διότι Ὀρθοδοξία καὶ Ἑλλάς συνυφάνθησαν. Καὶ ἀκμὴ τῆς Ὀρθοδοξίας σημαίνει κλέος, δόξαν καὶ ἀκτινοβολίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ μακρὸν τὴν κατηγοροῦν ἐμπαθῶς ὡς παλαιοντολογίαν καὶ τὴν ἐνεφανίζον ὡς ἀπολίθωμα τοῦ παρελθόντος. Διελύθη ὅμως ἡ ἠθελημένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλάνη καὶ κατενοήθη ἡ ἐπιβουλή. Καὶ ἡ κατάκοπος ἀπὸ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους καὶ ἀπὸ τὴν ἀνίαν τοῦ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ Δύσις, στρέφεται ἤδη, γεμάτη ἀπὸ νοσταλγίαν καὶ καθημερινῶς ὀλοῦν καὶ περισσότερον, πρὸς τὴν πανσέβαστον θεματοφύλακα τῆς ἀρχαίας Παραδόσεως. Καὶ ἐγκύπτουσα εἰς τὴν μελέτην τῶν δογμάτων τῆς καὶ τῆς λειτουργικῆς τῆς ζωῆς, ἐκθαμβοῦται ἀπὸ τὸ νεάζον ἀρχαῖον τῆς κάλλος, ἀπὸ τὸν ὑγιᾶ μυστικισμὸν τῆς, ἀπὸ τὰς πνευματικὰς τῆς ἀνατάσεις, ἀπὸ τοὺς εὐρυτάτους ὀρίζοντας τῆς θεολογικῆς τῆς σκέψεως καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ βαθέων ἀφωσιωμένην εἰς τὸν Χριστὸν ψυχὴν τῆς. Καὶ οἰκομενικὴ ἐκδηλοῦται σήμερον κίνησις διὰ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ πρὸς τὴν δογματικὴν θεμελίωσιν καὶ τὸ πνευματικὸν βάθος τῆς Ὀρθοδοξίας.

*

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία μας εὐλογοῖ τὸν Θεὸν διὰ τὴν στροφὴν καὶ διὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτήν. Διότι αἰσθάνεται βαθύτατα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολική, ὅπως διακηρύττει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεώς μας καὶ ἀποτελεῖ τοῦτο Οἰκουμενικὴν Χριστιανικὴν Ὁμολογίαν. Καὶ διότι κατανοεῖ, ὅτι ἂν ἐσχίσθη καὶ ἂν διηρέθη εἰς ἀντιμαχομένας καὶ ἀλληλοαγνοουμένας ὁμολογίας, δὲν ἐσχίσθη καὶ δὲν

διηρέθη, οὔτε εἰς τὴν ὄντολογικὴν τῆς φύσιν, οὔτε εἰς τὴν θεῖαν τῆς ἀλήθειαν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀνθρωπίνην τῆς φύσιν καὶ εἰς τὸ Βασίλειον τοῦ Καίσαρος ἐνεῦθεν αἱ διάφοροι Ἐκκλησίαι καὶ αἱ ποικιλώνυμοι Χριστιανικαὶ ὁμολογίαι. Διότι ὁ Χριστιανισμός, ὡς θεῖον πνεῦμα, ἔχει χαρακτηῖρα παγκόσμιον. Καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἀγάπης, καὶ ἀγνοεῖ τὴν διαίρεσιν καὶ τὸ μῖσος.

Αἰσθάνεται ὅμως ἐπίσης τόσον τρισαγίαν, τόσον γνησίως Ἀποστολικὴν, καὶ τόσον βαρύνουσαν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀμετρήτων γενεῶν τὴν Ὀρθόδοξον Παράδοσιν, ὥστε ὅταν διαπιστῶνῃ ἢ ὅταν, ἔστω καὶ ἀμυδρῶς, διαφαίνεται οἰσοδῆποτε κίνδυνος ἀλλοιώσεως ἢ μετακινήσεως τῆς, ἔχει τὴν αἴσθησιν ὅτι σαλεύουν οἱ ἱεροὶ μας νεκροὶ ἐντὸς τῶν τάφων τῶν, ὡς διαμαρτυρία τῆς ἱστορίας τῆς καὶ ὡς στεναγμὸς τῶν Ἁγίων Μαρτύρων καὶ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς.

Σήμερον, ὅτε ἡ ἀλληλεγγύη μεταξύ τῶν λαῶν ἐκδηλοῦται ὀλοῦν καὶ ἀποφασιστικώτερον, καὶ ὁ ἀμοιβαῖος φόβος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιβιώσεως προσεγγίζει πρὸς ἀλλήλους λαοὺς, τοὺς ὁποίους χωρίζουν ἀβυσσαλεῖαι ἀντιθέσεις κοσμοθεωριῶν καὶ συμφερόντων, μία στατικὴ ἀντίληψις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποβαίνει ἀναχρονιστικὴ καὶ ἀδύνατος. Καὶ ὁ ἀδιάλλακτος διχασμὸς μεταξύ τῶν διαφόρων ὁμολογιῶν δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀποσυνθετικὴν αὐτὴν καὶ φθείρουσαν συνεχῶς τὴν ἱστορικὴν σάρκα ἐποχῆς μας οὔτε εἰς τὰς ἀναζητήσεις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργίας. Ὁ Χριστὸς ἐνηθρώπησε δι' ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ θέλει ψυχὰς ἀναγεννώμενας ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ κατανοοῦσας τὴν ἀναλλοίωτον ἀλήθειάν του. Καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μας, ποῦ ἐγκαθιδρύει τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοποθετεῖ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου εἰς τὰ τέλη τῶν αἰώνων καὶ εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰς τὴν φύσιν τῆς προοδευτικῆς. Καὶ ἀποδέχεται ἀποφασιστικῶς, ὅτι πέραν ἀπὸ τὰς διαφόρους ὁμολογίας βεβαιοῦται ἡ μία Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία...

*

Συμμερίζεται λοιπὸν ἀνευδοιάστως τὴν ἀνάγκην, ὅπως τροποποιηθοῦν αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ ἐπικροτεῖ κάθε προσπάθειαν, ποῦ θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὰς διαφόρους ὁμολογίας νὰ κατανοήσουν ἀλλήλας καὶ νὰ ζήσουν εἰρηνικῶς ἐν τῷ κόσμῳ, οἰκοδομοῦσαι τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὲ πλήρη τὴν ἐπίγνωσιν, ὅτι ἐντὸς τῆς καὶ ἐξεφράσθη καὶ διεσώθη ἀκραιφνῆς ἡ γνησιότης τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως Χριστιανικῆς ἀληθείας εἰσῆλθεν εἰς τὴν λεγομένην Οἰκουμενικὴν Χριστιανικὴν Κίνησιν. Καὶ ἀπεδέχθη προθύμως, ρίπτουσα εἰς τὴν λήθην παρελθόν πικροτάτων ἀνα-

μνήσεων, τὴν ἔναρξιν συνομιλιῶν μὲ τὴν ἀδελφὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀποβλέπουσα πάντοτε εἰς τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς νέας ὑφῆς τοῦ παγκοσμίου Χριστιανισμοῦ, ἐμπνεομένην ἀπὸ ἀγάπην, καὶ προ-ἀγούσαν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐκοσμίαν εἰς τὸν ταρασσόμενον καὶ πλήρη ἀντιθέσεων σημερινὸν κόσμον. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο πάντοτε τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός δὲν ἀπέκρουσεν ἀδιαλλάκτως τὰς συζητήσεις περὶ Ἐνότητος, καὶ ὁμιλῶν ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας ἔλεγεν ὅτι «Χρὴ μετ' ἀγάπης τοὺς λόγους ποιῆσθαι, ἐπεὶ καὶ περὶ εἰρήνης ὁ λόγος ἐστίν». Ἄλλως εἶναι βέβαιον, ὅτι δὲν θὰ ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ φιλενωτικοῦ Αὐτοκράτορος ὡς Ἐξαρχος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐνότης αὕτη δέον νὰ ἐπιδιωχθῆ ὡς συναδέλφωσις ἐν τῇ προσευχῇ καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ ὑπερβάλλεται συνεχῶς ἡ ἁμαρτωλὴ διαίρεσις τῆς Χριστιανικῆς ἀνθρωπότητος, καὶ θὰ διανοίγεται ἡ ὁδὸς τῆς ἐσωτερικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνώσεως τῶν Χριστιανῶν ὅλων τῶν ὁμολογιῶν.

Μέσα εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν τότε πνευματικῆς ἐνώσεως καὶ ἀγάπης, ἡ γνῶσις θὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ ἐνόρασις τῆς ἀληθείας, ὁ ἐξαναγκασμὸς εἰς ἀπαραδέκτους πίστεις θὰ εἶναι ἄγνωστος, καὶ κάθε χριστιανὸς θὰ συναντᾷ συγγενῆ καὶ ἀδελφὸν καὶ ὄχι πρόσωπα ξένα καὶ ψυχρὰ καὶ ἀδιάφορα. Οὕτε καὶ εἶναι δυνατὸν ἡ ἐνότης νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἓνα εἶδος Κοινωνίας Ἀγαπῶν, ὅπου ἡ ἀποκαλυφθεῖσα θεία ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ἡ Ὁρθοδοξία διετήρησεν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῆς διαύγειαν, θ' ἀνταλλαγῇ μὲ τὸ Ἀλάθητον τοῦ Πάπα, μὲ ἐξουσίαν θεολαδῆ ὄχι ἀνθρωπίνην ἀλλὰ πιστευομένην ὡς Θεοφάνειαν. Καὶ τὰ θεοπύσματα τῶν Θεοφόρων Οἰκουμενικῶν Συνόδων μὲ τὰς ψευδοχριστιανικὰς αἱρέσεις τῶν Ἀντιτριαδικῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

★

Αἱ δογματικαὶ συζητήσεις, ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐνότητος, πολὺ φοβούμεθα, ὅτι δὲν προόγουν καὶ ὅτι μᾶλλον δυσχεραίνουν τὴν πνευματικὴν συναδέλφωσιν. Καὶ ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ ἀπόπειραι, μᾶλλον ὠξύναν τοὺς ἀνταγωνισμοὺς καὶ ἐδηλητηρίασαν τὰς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμμένουν εἰς τὰς πηγὰς τῶν διαιρέσεων των. Τὰ δόγματα ἄλλωστε δὲν εἶναι διανοήματα προωρισμένα νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν φιλομάθειαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀλήθειαι ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ πνευματικαὶ ἐμπειρίαι καὶ ἀνθήσεις, πού φύονται εἰς τὰς ἀπειροῦφεις κορυφὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, πού παραμένουν ἀπρόσιτα εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Καὶ ὁμοιάζουν, κατὰ τινα τρόπον, πρὸς τὰς ἐξωκόσμιους ἐκείνας ἀγίας ὀπίτασις· πού ἀνῆκουν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θαύματος, καὶ ὁ μόνος τρόπος νὰ γνωρισθοῦν εἶναι ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία. Βιούμενα ὅμως ἐπὶ αἰῶνας

μακροὺς ἀπὸ τὸν λαὸν γίνονται σύμβολα τῆς ἱερᾶς του ψυχολογίας, ἡ ὑποσυνείδητος φωνὴ του καὶ στοιχεῖα ὀργανώσεως τῆς θείας του λατρείας. Καὶ κάθε ἀπόπειρα τροποποιήσεως ἢ ἀρνήσεως δόγματος, προσκρούει σφοδρότατα εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας του. Φωνὴν πού ἀναδύεται ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνήματα ἀπροσμετρήτων γενεῶν καὶ τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ Μαρτύρων τῆς, πού ὑπῆρξαν οἱ οἰκοδόμοι των καὶ οἱ πρόμαχοί των. Καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς νεκροὺς δὲν εἶναι ἔνδειξις ὑποτονίας καὶ κατωτερότητος, ὅπως πιστεύουν οἱ ὑλοφρονοῦντες. Ἀλλὰ προσήλωσις εὐλαβῆς πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ ἓνας λαὸς εἶναι μεγάλος, ὅταν ζῆ τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα τῶν περασμένων γενεῶν. Καὶ ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ φωτεινὸν παράδειγμα τῶν νεκρῶν του χαράσσει νέους δρόμους· καὶ δημιουργεῖ νέας, φωτεινότερας καὶ ὑψηλότερας μορφὰς πολιτισμοῦ. Καὶ θ' ἀποτελῇ πάντοτε ὄλεθρον καὶ συμφορὰν, τὸ νὰ κρημνίζονται — μωρῶς καὶ ἀφρόνως — τὰ τεῖχη οἱ ἁσδηποτε Τροίας καὶ νὰ εἰσάγωνται ἐντὸς τῆς Δούρειοι Ἴπποι.

★

Ἔχει τοὺς ἀποκρύφους τῆς νόμου ἢ ἱστορίας, πού μέσα τους κατοπτρίζονται αἱ ἀνεξιχνίαστοι βουλαὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ σήμερον ὁ κόσμος ὅλος διέρχεται μεγάλην ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν κρίσιν. Πληθύνονται διαρκῶς τὰ κοινωνικά, πολιτικά καὶ οἰκονομικά του προβλήματα. Καὶ ἐπιπροσθέτως, ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς ἐνδεχομένης καταστροφῆς τὸν συνέχει. Καὶ οἱ λαοί, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας των καὶ πρὸς ρυθμισιν τοῦ χάους τῆς οἰκονομίας των, πού κινεῖται σήμερον ἐπὶ διεθνῶν πεδίων, ἀναζητοῦν νέας μορφὰς καὶ νέους τρόπους συνυπάρξεως καὶ συντάσσονται εἰς εὐρύτερους καὶ ὑπερεθνικοὺς σχηματισμοὺς. Τίς οἶδεν ὅμως; Ἴσως ὅλοι αὐταὶ αἱ σημεριναὶ ἐναγώνιοι στιγμαὶ τοῦ κόσμου νὰ εἶναι ὠδίνες τοκετοῦ μιᾶς νέας ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, πού ὁ ὕλισμὸς καὶ ἡ μηχανοποιήσις τῆς ζωῆς των τοὺς ἐμποδίζουν νὰ στρέφουν τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν οὐρανόν, πρὸς τὸν ὁποῖον, ζῶσα ἐπὶ τῆς Γῆς, ἀτενίζει πάντοτε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ἐπάρχει, νομίζω, μία σφαλερὰ ἀντίληψις ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανικῶν ὁμολογιῶν. Πιστεύεται δηλαδὴ, ὅτι δογματικαὶ ἀπλῶς εἶναι αἱ διαφοραὶ τῆς πρὸς τὸν Καθολικισμὸν καὶ τὸν Προτεσταντισμὸν. Ὅσον ὅμως ἐμβαθύνονται αἱ λειτουργικαὶ καὶ ἐκκλησιολογικαὶ σπουδαί, καὶ ὅσον προβάλλει εἰς τὸ φῶς ἡ βαθυτέρα τῆς οὐσίας καὶ θεμελίωσις, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ ἀσάλευτος βράχος τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον κατερράγησαν καὶ διελύθησαν εἰς ἀνεμῶδεις ἀφρούς τὰ κύματα τῶν κακοδοξιῶν· ἀλλὰ ὅτι εἶναι τὸ αἰώνιον ἔαρ· σημεῖον ἐνότητος καὶ

εἰρήνης διὰ τὸ παρόν· καὶ τὸ ζωογόνον καὶ συνεχῶς ἀνανεούμενον ρεῦμα τῆς ἀληθινῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἡ ἀληθῆς νύμφη τοῦ Χριστοῦ, «ἡ μὴ ἔχουσα σπίλον ἢ ρυτίδα» (Ἐφ. ε' 27) καὶ τὴν ὁποίαν, ὅπως εἶπεν ὁ Γεννάδιος Σχολάριος, «ὡσπερ κανόνα τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἰστάναι ἔταξεν ὁ Θεός».

Ἡ φύσις τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι πνευματικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ. Εἶναι ὁ «Ἄρτος ζωῆς» διὰ τὰς «πεινώσας καὶ διψώσας ἀλήθειαν, δικαιοσύνην καὶ ἐλευθερίαν ψυχᾶς». Εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἡ βίωσις τῆς Αἰωνιότητος μέσα εἰς τὴν ἀέναον τοῦ χρόνου ροήν, πού οικοδομεῖ τὴν ζωὴν, ὡς χρέος καὶ ὡς καθήκον, καὶ τὴν κατευθύνει διὰ τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ὅπως ἐδίδασκειν ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός. Εἶναι ἡ σύνθεσις ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ εἰς μίαν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν παράδοσιν, πού ἱεραρχοποιεῖ τὴν ζωὴν καὶ διατηρεῖ εἰς τὰ βάθη τῶν συνειδησεῶν τρισάγια βιώματα, πού γίνονται ἡ πηγὴ ὑπερόχων ἐμπνεύσεων, δημιουργιῶν καὶ ἡρωϊσμῶν. Εἶναι ἡ «ζωὴ ἐν Χριστῷ», τοῦ ὁποίου αἰωνία εἶναι ἡ παρουσία μέσα εἰς τὴν λατρευτικὴν τῆς ζωῆς καὶ ἡ ὁποία δύναται ν' ἀποβῆ τὸ κοινόν σημεῖον συναντήσεως ὄλων τῶν Ὁμολογιῶν. Εἶναι τέλος ἡ ἐγκόσμιος ζωὴ εἰς τὴν αἰωνιότητα. Καὶ ἡ Ἑλλὰς ὀρθοδοξοῦσα θὰ ζῆ αἰωνίως καὶ θὰ δοξάζεται δι' αὐτῆς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἡμεῖς ὑπῆρξαμεν ἡ ἐκπολιτιστικὴ ζύμη τοῦ κόσμου. Ἡμεῖς ἐδώκαμεν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὸ «πιστεῦω» του. Καὶ ἀποστολή μας εἶναι, βαστάζοντες τὸν Σταυρόν του, νὰ ζήσωμεν τὴν αἰωνίαν ζωὴν του.

★

Ἄς μὴ διαφεύγη τοὺς πνευματικούς καὶ τοὺς πολιτικούς μας Ἠγέτας, ὅτι, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, «ἀεὶ βέλτιον ἦθος, βελτιόνος πολιτείας αἴτιον γίνεται». Καὶ ὅτι ἡ ἀγία μᾶς Ὁρθοδοξία, ἐπεξεργαζομένη τὸ πνευματικὸν βᾶθος τοῦ λαοῦ μας μὲ τὰ ὑψηλότερα ἰδεώδη, ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο τὴν μονιμωτέραν καὶ εὐγενεστέραν πηγὴν πατριδολατρείας.

Τονίζεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς πνευματικούς μας ἀνθρώπους, ὅτι ἡ νεότης μας χρειάζεται ἰδανικά. Καὶ δυνάμεις ἠθικάς. Καὶ ζωντανὰς ἐλευθέρως ψυχὰς, πού νὰ ὑψώνουν, μὲ ἀδάμαστον φρόνημα, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὸ Δίκαιον ὡς κανόνας ζωῆς. Ὁρθῶς, ὀρθότατα. Ἀλλὰ τοὺς ἐρωτῶμεν. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ τοῦτο, μὲ τὰς κακοδοξίας, τὰς πλάνας, τοὺς στείρους ὀρθολογισμούς, καὶ τοὺς παντοειδεῖς Μιθριδατισμούς τῶν Ὁρθοδόξων βιωμάτων πού κατακλύζουν δυστυχῶς τὴν χώραν μας; Πῶς τοὺς διαφεύγει ἡ Ἐθνοποιὸς τῆς Ὁρθοδοξίας δύναμις; Ἡμεῖς πιστεύομεν ἀπολύτως, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑψηλότερον

ἰδεῶδες τῆς Ὁρθοδοξίας. Καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῆς Ὁρθοδοξίας, τῆς ὁποίας λαμπρὰν καὶ ἀμετάθετον καθέδραν ὠρίσεν ἡ θεία Πρόνοια τὴν χώραν μας, θ' ἀποβαίῃ τὸ ἐμβόλιον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἐξευγενίζωνται ὅλα τὰ ξυλώδη πρέμνα, πού καθιστοῦν ἄγονον, ἄδρυσον καὶ ἀκαρπον τὸ δέντρον τῆς ζωῆς. Καὶ ὅτι μὲ τὰ πτερὰ τῆς Ὁρθοδοξίας ὁ κόσμος θὰ ὑπάρξῃ στενὸς διὰ τὰς πτήσεις τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς.

★

Μακαριώτατε,

Πρό τινων ἐτῶν διήρχετο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ὁ διάσημος Προτεστάντης ἡγέτης Τζὼν Μόττ. Καὶ ὅταν ἠρωτήθη ὑπὸ δημοσιογράφων, ἂν ἔχη κανένα μήνυμα διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἀπήντησεν — Ναί, ἔχω. Μὴν ἀφήσετε νὰ χαθῆ τὸ δόγμα σας. Ἡ Ὁρθοδοξία σας.

Βεβαίως ὡς ἱστορικὴ ζωὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ ὡς στασιμότης. Ἡ κίνησις εἶναι ὁ αἰώνιος νόμος τῆς Ἱστορίας. Καὶ ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ἀέναντος κίνησις πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ Φωτὸς καὶ πρὸς τὴν θέωσιν τῆς ζωῆς, ἕως ὅτου «τὰ πάντα ἐν ὧσι καὶ ἐν πᾶσι Θεός», ὅπως εἶπε ὁ θεῖος Παῦλος.

Ἡ κίνησις ὁμως, πᾶσα κίνησις, πρέπει νὰ ἔχη ρυθμόν. Καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς εἶναι τὸ «μηδὲν ἄγαν» καὶ τὸ «μηδὲν ἀλογίστως κινεῖν», κατὰ τὸ σοφὸν προγονικὸν ἀπόφθεγμα. Καὶ τοῦτο ἰσχύει πολὺ περισσότερο διὰ τοὺς σημερινούς μας καιρούς, πού εἶναι καιροὶ ραγδαίων ἐξελίξεων καὶ μετασχηματισμῶν, πού φθείρουν καὶ ἐξαλλοιώνουν τὴν ἱστορικὴν σάρκα.

Καὶ ὑπῆρξεν ἀληθῶς θέλημα τοῦ Θεοῦ, Μακαριώτατε, ὅτι, πολίος τὴν τρίχα καὶ τὴν σύνεσιν, ἀνελάβετε τὴν πηδαλιουχίαν τῆς ἀγίας μας Ἐκκλησίας. Διότι ὑπὲρ πᾶσαν ἐποχὴν σήμερον ἔχομεν ἀνάγκην εὐκρασίας νοῦ, καὶ ποιότητος, καὶ ἀγωνιστικῆς ἀκάμπτου διαθέσεως. Καὶ τὸ παράδειγμά σας, πού καταυγάζεται ἀπὸ τὴν αἴγλην μεγάλων Ἠγετικῶν Μορφῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας, τῶν ὁποίων ὑπῆρξατε πολῦτιμος συνεργάτης, ἐμπνέει, φρονηματίζει, παρηγορεῖ καὶ ἐξυψώνει.

Ἡ Ἐταιρεία Κυκλαδικῶν Μελετῶν Σᾶς εὐγνωμονεῖ διὰ τὴν τιμητικὴν συμπαραστάσιν Σας. Εἶθε ὁ Ὑψιστος νὰ Σᾶς χαρίξῃ ἔτη πολλά. Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Σας νὰ κατανοηθῆ σαφῶς ἡ ἀνθρωποποιὸς πνευματικὴ οὐσία, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγίστη Ἐθνοποιὸς δύναμις τῆς ἀγίας μας Ὁρθοδοξίας. Διότι εἶναι ἡ μοναδικὴ γραμμὴ ὀρθῆς πλεύσεως εἰς τὸν παραπαίοντα κόσμον μας. Καὶ δι' αὐτῆς καὶ μόνον θὰ καταπολεμηθοῦν τελεσφόρως καὶ ὁ στείρος ἀρνητισμὸς καὶ οἱ ἐγωῖσμοι καὶ ἡ πρωτεύει καὶ ὑλοφρονοῦσα σύγχρονος σκέψις. Καὶ θὰ πραγματοποιηθῆται ὅλοεν ἐπὶ τῆς Γῆς ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

Εὐστοχος ἔκφρασις καὶ διατύπωσις.

Μόνον οὕτω.

Τὰ αἰσθήματα τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ διὰ τὰς νέας περιπετείας τῶν ἐν Κύπρῳ ἀδελφῶν μας εἶδον εὐστοχον ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποσταλὲν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Κύπρου Μακ. Ἀρχιεπίσκοπον κ. Μακάριον τηλεγράφημα, ὅπερ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Παρακολουθοῦμεν μετὰ Χριστεπωνόμου πληρώματος, ἐν συνοχῇ καρδίας, τὴν ἐνσκήψασαν νέαν σκληρὰν δοκιμασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς προσφιλεστάτης Κύπρου. Ἐκφράζομεν τὴν βαθεῖαν συμπάθειαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εὐχόμενοι ταχέως νὰ ἀπαλλάξῃ ὁ Κύριος τὸν λαὸν τῆς Κύπρου ἐκ τῆς σκληρᾶς δοκιμασίας, παρέχων αὐτῷ ἀκαταμάχητον προστασίαν καὶ εἰρήνην».

Τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἶχον καὶ αἱ πορεῖαι διαμαρτυρίας τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῶν δύο Πανεπιστημίων μας, ὡς καὶ τὰ ἀναρίθμητα σχετικὰ ψηφίσματα καὶ αἱ ὑπὲρ τῆς Κύπρου ἐκδηλώσεις τῶν ποικίλων ὀργανώσεων, σωματείων καὶ τάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Καὶ ἡ «Ἐκκλησία», μετέχουσα θερμῶς τῶν πανελληνίων τούτων ἐκδηλώσεων, εὐχεται ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἀποκαταστήσῃ τὸ δίκαιον, διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν δικαίων αἰτημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ τῆς Κύπρου.

Οἱ «Ἐνωτικοί».

Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Καθολικὴ», ὁ ἔξαρχος τῶν «Ἐνωτικῶν Ἑλλάδος» σεβ. κ. Υἰάκινθος ἐδημοσίευσεν τελευταίως δύο ἄρθρα του, εἰς τὰ ὁποῖα, μετὰ ἀπολογητικὸν χρώμα, ἐκθέτει τὰ κατ' αὐτὸν πλεονεκτήματα τῆς ὑπάρξεως τῆς «Ὀνίας» διὰ τὸν συμπλησιασμὸν τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ δημοσίευσίς τῶν ἄρθρων τούτων μαρτυρεῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς των, παρὰ τὴν σεμνότητα τοῦ ὄφους του, δὲν ἀντιλαμβάνεται καθόλου, ὅτι ἡ ἐπὶ μέρους τεχνητὴ Ἐκκλησία, τὴν ὁποῖαν ἐκπροσωπεῖ, εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἐμπόδια διὰ τὸν συμπλησιασμὸν αὐτὸν καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξίς της στομῶνει πᾶσαν διάθεσιν πρὸς ἑναρξιν ἀσκίαστον τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Ρώμης. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, πὸν τονίζομεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Τὰ δύο αὐτὰ ἄρθρα μᾶς δίδουν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἐπαναλάβωμεν τοῦτο. Ἡ «Ὀνία» εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὸ ἔργον τῆς ὁμῆς ἐπιδείξεως δυνάμεως τοῦ προκατόχου τοῦ συγγραφέως τῶν δύο ἄρθρων, τοῦ σεβ. Γεωργίου Χαλαβαζῆ, ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνυπόπτως συνεχίεται καὶ σήμερον εἰς τὰς βασικὰς τὸν γραμμάς, ἐδημοσίωρησε κλίμα σχέσεων ἀπολύτως ἀρηνητικόν. Καὶ τὸ κλίμα αὐτὸ εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ καὶ σήμερον

Κατὰ πληροφωρίας τοῦ Ἀμερικανικοῦ Πρακτορείου θρησκευτικῶν εἰδήσεων, τὸ ἑβδομαδιαῖον ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Στοῦμπενβιλ, τῆς πολιτείας τοῦ Ὀχάιο τῶν Η.Π.Α., εἰς κύριον ἄρθρον του προτείνει τὴν ὑπὸ τῶν Καθολικῶν ἀνέγερσιν «Ναοῦ συμφιλώσεως» ὡς χειρονομίαν, καθυστερημένην ἔστω, ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης πρὸς ἐπούλωσιν τοῦ βαθέος τραύματος, τὸ ὁποῖον ἀφήκεν εἰς τὰς ψυχὰς τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ κατάληψις καὶ καταστροφή τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τὸ 1204. Ἡ ἐπιθεώρησις λέγει ἐν συνεχείᾳ τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἀνάκτησις τῶν Ἁγίων Τόπων ἤτο ἀναμφιβόλως ἀξίεπαινος σκοπὸς τῶν Σταυροφοριῶν. Σήμερον ὁμως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερασπίσωμεν αὐτούς, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἀπορρίψωμεν μετὰ ἀπέχθειαν τὰς πράξεις τῶν προπατόρων μας, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀνακτήσεως τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, ἐλεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν μίαν χριστιανικὴν πόλιν — τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῶ ταυτοχρόνως κατέσφαξαν πολλὰς χιλιάδας χριστιανῶν».

Ἡ «Ἐκκλησία» εὐχεται, ὅπως ὀλόκληρος ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία μετανοήσῃ ἐμπρόσθως καὶ καταδικάσῃ εἰλικρινῶς ὅλα τὰ ὑπ' αὐτῆς διαπραχθέντα ἐκάστοτε ἐγκλήματα εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διότι μόνον οὕτω θὰ προλειωνθῇ τὸ ἔδαφος καὶ θὰ δημιουργηθῇ τὸ κατάλληλον ψυχολογικὸν κλίμα διὰ τὴν εὐόδωσιν τῶν προσπαθειῶν πρὸς προσέγγισιν καὶ συμφιλίωσιν τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Φασιστικὴ καὶ ἀντιδημοκρατικὴ ἀντίληψις.

Ἡ συνεχιζομένη εἰς τὰς ἐφημερίδας συζήτησις περὶ τοῦ βυζαντινοῦ μυστηρίου «Χριστὸς πάσχων» ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ ἐκδηλωθοῦν τινὲς ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλως ἀνευλαβῆ τρόπον. Οὕτως ὠμίλησαν περὶ «ὀπισθοδρομικῆς» καὶ «μεσαιωνικῆς» στάσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ εἰς ἀκαδημαϊκὸς εἶπε: «Μὲ ἐκπληξῆ εἶδα τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἀνακατευθῇ στὰ ζητήματα τοῦ θεάτρου». Γνωστὸς δὲ δημοσιογράφος ἐξεφράσθη ἀκόμη ἐμπαθέστερον. Δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς «κληρικοκρατίας». Αὕτη, λέγει, «μπήκε γιὰ καλὰ καὶ ἀπὸ ἀνεύθυνους δρόμους στὴν Παιδείαν. Τώρα ἐπιχειροῦν νὰ εἰσδύσουν στὸ θέατρο. Ἡ Ἱερά Σύνοδος γίνεται ἱερά ἐξέτασις καὶ ἀσκεῖ λογοκρισίαν σὲ πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, ὅπως ἔγινε μετὰ τὸν Καζαντζάκη, ὅπως γίνεται σήμερον μετὰ τὸ βυζαντινὸ μυστήριον».

Ἀνυπόμεθα εἰλικρινῶς διὰ τὰς ἀπόψεις αὐτὰς «πνευματικῶν» ὁδηγῶν τοῦ τόπου μας. Ἀνεξαρτήτως τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος, πὸν ἐδημοσίω-

γίθη ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ μυστηρίου «Χριστὸς πάσων», εἶναι καιρὸς νὰ ἐνοηθῆ ὑπὸ πάντων, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὡς προορισμὸν νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν κόσμον καὶ ἰδιαίτερος τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας τῆς, ἀλλ' εὐρίσκειται ἐξ ὀλοκλήρου ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ προορισμοῦ τῆς, ὅταν κρίνῃ τὰς πνευματικὰς πολιτιστικὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἐπιζητῆ νὰ καταναγάσῃ καὶ ἐξωραίσῃ ταύτας διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Αἰωνίου. Ὁ πολιτισμὸς, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχη ὕψος, πρέπει νὰ ἀνάγῃ πάσας τὰς ἐπὶ μέρους πτυχὰς καὶ κατευθύνσεις του εἰς ἓν ἐνιαῖον κέντρον. Ἰδοὺ διατὶ ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἐκπροσωποῦσα τὸ ἐνιαῖον αὐτὸ κέντρον καὶ τὴν συνεκτικὴν δύναμιν τοῦ ἔθνους, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ κριτικὴν στάσιν ἐναντι τῶν διαφόρων πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Μόνον φασιστικὰ καὶ ἀνελεύθερα ἀντιδημοκρατικὰ καθεστῶτα θὰ εἶχον ἀντίθετον περὶ τούτου γνώμην.

Μία τῶν κατ' ἐξοχὴν ἔθνικῶν μας ἐορτῶν.

Ὁρθῶς εἰς τὰς ἐφημερίδας διευπλώθησαν παράπονα διὰ τὸ ὅτι πολλὰ σχολεῖα παρέλειψαν τὸν ἐκκλησιασμὸν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ὡς δικαιολογία διὰ τὸ γεγονός αὐτὸ προεβλήθη τὸ ὅτι ἦτο περίοδος διαγωνισμῶν.

Ἄλλ' ὡς ὀρθῶς ἐγράφη, ἡ δικαιολογία αὕτη ἦτο ὅλως ἀσύστατος, ἐφ' ὅσον ἀκριβῶς «οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι τιμῶνται ὡς προστάται τῶν Γραμμάτων». Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῆ κάποια λύσις καὶ νὰ γίνῃ ἔστω εἰς σύντομος ἐκκλησιασμὸς. Ἄλλως τε καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ διὰ τοὺς διδάσκοντας ἦτο μία πολὺτιμος ἐνκαιρία ἐπικλήσεως τῆς θείας ἀρωγῆς διὰ τὴν ἀρεμὴν περιόδον τῶν ἐξετάσεων».

Ὁ ὑπὸ τῶν Σχολείων πανηγυρικὸς ἐορτασμὸς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δὲν πρέπει σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐξασθενίσῃ. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ ἐνισχύεται ὅλον ἐν καὶ περισσότερον. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἐορτὴ αὕτη πρέπει νὰ γίνῃ μία τῶν κατ' ἐξοχὴν ἔθνικῶν μας ἐορτῶν, ὡς ἦτο ἡ ἔθνικὴ μας ἐορτὴ καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Ὅθεν τὸ Ὑπουργεῖον Ὀρθοσκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας πρέπει διὰ παντὸς μέσου νὰ προβάλλῃ ταύτην, ζητοῦν ἐπὶ πλέον εὐθύναν ἐκ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποτιμοῦν ἢ παραθεωροῦν ταύτην.

Ἐξοχαπρότυπα.

Μὲ ὅλως ἰδιαίτερον χαρὰν διαπιστοῦμεν, ὅτι ἐφημερίδες τινὲς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Συμπρωτευούσης καθημερινῶς παρουσιάζουν ἀπὸ τῶν στηλῶν των σύντομον ἢ καὶ ἐκτενές πως βιογραφικὸν σημεῖωμα, ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἐορταζόμενον ἅγιον.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσωμεν τὴν τεραστίαν σημασίαν, τὴν ὅποιαν ἔχει τὸ γεγονός αὐτὸ διὰ τοὺς ἀναγνώστας. Οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι ἐξοχα πρότυπα «μεθέξουσ» τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, συνδυάζοντες ἐν ἑαυτοῖς ἀρμονικῶς τὸ ἀξιολογικὸν καὶ τὸ ὄντολογικὸν στοιχεῖον, δοθέντος ὅτι ἐν

τῇ προσωπικότητι αὐτῶν αἱ ὀρθόδοξοι ἀξίαι καὶ τὰ ὀρθόδοξα ἰδεώδη ἐγένοντο πραγματικότης. Τὰ πρότυπα τῶν ἁγίων ἔχουν διὰ τοὺς ὀρθοδόξους πιστοὺς ἀφ' ἐνὸς ἔλκοντα καὶ διαφωτιστικὸν χαρακτῆρα, ποὺ καθιστᾷ λίαν ὀρατὴν τὴν ὠραιότητα τῶν ἐν αὐτοῖς αἰσθητοποιουμένων ὀρθοδόξων ἰδανικῶν ἀφ' ἑτέρου παροτρυντικὸν σκοπὸν, ἐξυπηρετούμενον διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν ὑποδείξεως τῆς ἀκολουθητέας ἐν τῇ ζωῇ ὁδοῦ καὶ ἐκ τρίτου ἐνθαρρυντικὸν περιεχόμενον, ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν δειλίαν ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ἐμφυσησῇ εἰς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, θάρρος καὶ βεβαιότητα διὰ τὴν πνευματικὴν νίκην.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, θὰ ηὐχόμεθα, ἵνα ἡ ἀπὸ τοῦ καθημερινοῦ τύπου προβολῆ τοῦ φωτεινοῦ παραδείγματος τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἐορτῶν τῆς Ἐκκλησίας μας γίνῃ συστηματικώτερα, γενικωτέρα καὶ περισσότερον οἰκοδομητικὴ καὶ ἐκλαϊκευτικὴ.

Δὲν εἶναι μόνον ἐπάγγελμα.

Καθ' ἃ ἀνέγραψαν αἱ ἐφημερίδες, εἰς μερικὰ νοσοκομεία οἱ διανυκτερεύοντες ἱατροὶ ἐγκαταλείπουν τὰς θέσεις των καὶ κοιμῶνται κατὰ τὰς ὥρας τῆς ὑπηρεσίας. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δεικνυομένην δυσφορίαν τῶν μεταφερομένων ἀσθενῶν καὶ τῶν συγγενῶν των, ἐπὶ πλέον δὲ δημιουργεῖ καὶ κινδύνους διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀσθενῶν, δοθέντος ὅτι τὴν ἄμεσον περιθάλψιν ἀναλαμβάνουν ἀντ' αὐτῶν φοιτητὰς τῆς ἱατρικῆς — ἑσωτερικοὶ βοήθοι — ἡ ἀκόμη καὶ νοσοκόμοι καὶ τραυματιοφορεῖς.

Ἐλπίζομεν, ὅτι οἱ εἰδήσεις αὗται δὲν ἀνταποκρίνονται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ἐγεννήθη ζήτημα, πρέπει οἱ διευθυνταὶ τῶν νοσηλευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ ὁ ἱατρικὸς σύλλογος νὰ λάβουν ἀσθηρότατα μέτρα διὰ τὴν εὐρυθμὸν λειτουργίαν τῶν νοσοκομείων. Μάλιστα οἱ διευθυνταὶ τῶν νοσοκομείων, διοικητικοὶ καὶ ἐπιστημονικοὶ, θὰ ἔπρεπε νὰ παρακολουθοῦν ἐναλλάξ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἰδρυματός των καὶ κατὰ τὰς διανυκτερεύσεις, ὥστε καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιρροῆς καὶ ἀκτινοβολίας των νὰ ὑπενθυμίζουσιν εἰς τοὺς ὑφισταμένους ἱατροὺς, ὅτι τὸ ἔργον των δὲν εἶναι μόνον ἐπάγγελμα, ἀλλὰ ἱερὸν λειτουργημὰ καὶ ἐδγενῆς ἀποστολή.

Ἀρχεῖα τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν.

Ἐπιστολὴ τοῦ ζωγράφου κ. Μ. Βατζιᾶ, δημοσιευθεῖσα εἰς ἐφημερίδα τῆς Λαρίσης, ἐπιστᾷ τὴν προσοχὴν τῶν Σεβ. Ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἀρμοδίων ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συστηματικοποιήσεως τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῶν ἀρχαιοκαπήλων, οἵτινες λυμαίνονται τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησίας, τοιχογραφίας καὶ φορητὰς εἰκόνας.

Ἰδιαίτερος ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ πρότασις περὶ τῆς δημιουργίας Ἀρχείων τῶν ναῶν. Πρέπει, λέγει, «νὰ γίνῃ φωτογράφησις ὅλων τῶν εἰκόνων κάθε ἐκκλησίας. Ἀντίτυπο τῆς κάθε φωτο-

γραφίας να κολληθῆ σὲ βιβλίο-ἀρχεῖο, μὲ δίπλα γραμμένα τὶς διαστάσεις τῆς εἰκόνας, τὸ εἰκονιζόμενο θέμα, ὄνομα ἀγιογράφου ἢ δωρητοῦ, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει, καὶ τὴν θέσι τῆς στὴν ἐκκλησία, δηλ. ἂν εἶναι στὸ τέμπλο ἢ ἄλλου, γράφοντας πίσω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τὸν ἀριθμὸ πὸν θὰ γίνῃ στὸ Ἀρχεῖο. Τὸ ἴδιο περὶ τὸν ναὶ γίνῃ καὶ γιὰ τὰ ἱερά σκευῆ, παλαιὰ βιβλία, ἄλλα κειμήλια. Τὸ κάθε τέτοιον Ἀρχεῖο νὰ ὑπογραφῆ ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ τόπου, ὥστε νὰ εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν διαφύλαξί τους κ' ἔτσι νὰ τὰ παραλαμβάνῃ ἢ ἐπομένῃ κάθε φορὰ ὑπεύθυνη ἐπιτροπὴ. Ἔτσι θ' ἀναγκασθοῦν νὰ προσέχουν πιὸ πολὺ... Τὰ Ἀρχεῖα τῆς κάθε ἐκκλησίας εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Σκεφθῆτε κ' αὐτό: ποιὲς δυνατότητες θὰ ὑπῆρχαν γιὰ τὴν ἀνέυρεσι τῶν κλεμμένων εἰκόνων, ἂν εἶχαμε τώρα τὶς φωτογραφίες καὶ τὶς διαστάσεις τους».

Νομίζομεν, ὅτι εἰς πολλοὺς ναοὺς καὶ μονὰς τῆς πατρίδος μας θὰ ἔπρεπε καὶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνουν τοιαῦτα Ἀρχεῖα. Ταῦτα δὲν θὰ ἦσαν μόνον μέσα καταπολεμήσεως τῶν ἀρχαιοκαπήλων, ἀλλὰ καὶ θὰ συνετέλλον ἐπὶ πλέον εἰς τὸ νὰ γίνουν εὐρύτερον γνωστοὶ οἱ βυζαντινοὶ θησαυροὶ πολλῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ «ἐκκλυσίς τῶν ἡθῶν».

Καθ' ἃ γράφει ἡ «Μακεδονία», πρέπει νὰ ἀφντισθῶμεν ἐκ τοῦ καταλαβόντος ἡμᾶς ληθάργου καὶ νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι ἡ λεγομένη «ἐκκλυσίς τῶν ἡθῶν» ἔχει εἰσδύσει κατὰ τρόπον ἀνηρηχητικὸν οὐ μόνον εἰς τὰς ξένας κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πατρίδα μας. «Τὸ πρῶγμα ἔχει λάβει τοιαύτην μορφήν, ὥστε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀμεσον ἀντιμετώπισίν του... Οἱ δρόμοι ἔχουν πλημμυρίσει — καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν μας — ἀπὸ μίαν ἀποχαλωμένην νεότητα καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ὠρίμου ἡλικίας, πὸν δὲν σέβονται οὔτε ἀρχάς, οὔτε κοινωνικὰ θέσματα, οὔτε καὶ τὸν ἑαυτόν των. Καὶ τὸ φοβερότερον ὅλων. Ἐπιτείνεται ὁ κλονισμὸς τῆς οἰκογενείας. Ἄν ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι ἐκκλυσίς, ἐρωτῶμεν τί ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἐκκλυσίς.» Ὅλα αὐτὰ «ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν πῶς ἐζούσαμεν πρὸ μιᾶς εικοσαετίας, ἀποτελοῦν βαρυτάτην ἐκτροπήν».

Ἀλλὰ πῶς θὰ γίνῃ ἡ «ἀμεσος ἀντιμετώπισις» τῆς καταστάσεως κατὰ τρόπον τελεσφόρον καὶ ἀποτελεσματικόν; Αὕτη θὰ ἐπιτευχθῆ μόνον, ὅταν γίνῃ ἐπιστροφάτευσις ὅλων τῶν ἀρμοδίων παραγόντων καὶ συνένωσις αὐτῶν εἰς μίαν προσπάθειαν κοινὴν καὶ οὐχὶ ἀντιφατικὴν. Πρὸς τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρισθῆ μία ἐπιτροπὴ, ἀντιπροσωπεύουσα πάσας τὰς κατενθουούσας τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου μας τάξεις καὶ τιθεμένη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ συντονίσῃ τὸν ἀναληφθησόμενον ἀγῶνα, ἵνα μὴ παρουσιάσῃ οἷτος ἀλλοπροσάλλους κατενθύνσεις, ὡς δυστυχῶς παρουσιάζει μέχρι σήμερον. Ἡ ἀνύψωσις τῆς ἠθικῆς στάθμης τῆς κοινωνίας μας θὰ ἐπιτευχθῆ μόνον, ὅταν οἱ πάντες κατανοήσουν, ὅτι αὕτη πρέπει νὰ διαποτισθῆ ὑπὸ τῶν ἀνακαινιστικῶν ρεῖθρων τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Ἰνστιτούτον «Ἐπιστημονικοῦ ἀθείσμου».

Ἡ εἰς προηγούμενον φθλὸν τῆς «Ἐκκλησίας» μνημονευθεῖσα ἰδρυσις ἐν πανεπιστημίῳ τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας ἔδρας «ἐπιστημονικῆς ἀθείας» ἔχει τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν τῆς εἰς τὸ ὅτι ἐν Ρωσία συνεχίζεται ἀμείωτος καὶ συστηματικὸς ὁ ἀντιθρησκευτικὸς ἀγῶν. Οὕτω, καθὼς ἀνεγράφη εἰς τὸν τύπον, ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ σοβιετικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ἀπεφάσισε τὴν ἰδρυσιν ἰνστιτούτου «ἐπιστημονικοῦ ἀθείσμου» διὰ τὸν συντονισμόν καὶ τὴν ἔναρξιν νέας ἐκστρατείας πρὸς ἐκρίζωσιν τῶν εὐρύτατα ἐπικρατουσῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη εἰς πρόσφατον σύσκεψιν τῆς μονίμου ἰδεολογικῆς ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γραμματέως τοῦ κόμματος κ. Ἰλίτσεφ, ὅστις συνέστησε τὴν λήψιν σειρᾶς μέτρων. Μεταξὺ τῶν ἐγκριθέντων ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς μέτρων περιλαμβάνονται ἡ ὀργάνωσις εἰδικῶν τμημάτων «ἐπιστημονικοῦ ἀθείσμου» εἰς τὰ πανεπιστήμια καὶ τὰς παιδαγωγικὰς ἀκαδημίας· ἡ κατασκευὴ πολλῶν ταινιῶν «ντοκυμαντέρ» ἀντιθρησκευτικοῦ περιεχομένου ἢ ἐν τοῖς σχολείοις στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαίδευσως ἰδρυσις πολλῶν ἀθείστικῶν λεσχῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις θὰ διδάσκηται ὁ ἀθείσμος ὑπὸ εἰδικῶν ἐκπαιδευτῶν.

Τὸ μόνον, ὅπερ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἐλησμονήσεν εἶναι ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι σύμφυτος μετὰ τὸ ἀνθρώπινον ὄν καὶ βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὸ περιλαμβανόν ζωντανὰ βιώματα πολλῶν αἰῶνων ὑποσυνείδητον τοῦ ὀρθοδόξου ρωσικοῦ λαοῦ· καὶ ὅτι ἐπομένως οὐδεμία ἐπίγειος δύναμις εἶναι δυνατόν νὰ ἐκρίζωσῃ αὐτήν. Ἐπρεπεν ἢ πείρα τῶν ματαίων κομμουνιστικῶν προσπαθειῶν τῶν τελευταίων δεκαετιῶν νὰ ἔχη σωφρονίσει τὸ σοβιετικὸν κομμουνιστικὸν κόμμα.

Ἀπαράδεκτος οἰοσδήποτε συμβιβασμός.

Μία νέα πληγὴ, ἡ ὁποία ἤρριξε νὰ μαστίξῃ τὰ στερούμενα ψυχαγωγίας χωριά τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν, εἶναι τὸ φθοροποιὸν ἔργον πολλῶν πλανοδίων κινηματογραφιστῶν. Τοιοῦτοτρόπως «τὸ κράτος, ἐνῶ ἀπὸ τῆ μιᾶς μεριά, μετὰ τὶς διάφορες ἐπιτροπὰς κινηματογράφου καὶ μετὰ τὴν ἀστυνομία προσπαθεῖ νὰ περιοστείλῃ τὸ κακὸ τῶν ἀνηθίκων καὶ ἀκατάλληλων ταινιῶν», τὸ ὁποῖον ὁμως οὐδόλως δυστυχῶς ἐπιτυγχάνεται, «ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀφῆρει ἐντελῶς ἀσύδοτους τοὺς διαφόρους πλανοδίους κινηματογραφιστάς. Κ' αὐτοὶ μαζεύουν ὅ,τι ἔλεινὸ καὶ κακόγουστο ὑποπροῖον τοῦ ἐλληνικοῦ κινηματογράφου ὑπάρχει, τὸ φορτώνουν σ' ἓνα αὐτοκίνητο καὶ γυρίζουν τὰ χωριά. Καὶ προβάλουν ἀσυνείδητα κ' ἀνεξέλεγκτα στὸν πληθυσμὸ τῆς υπαίθρου ταινίες κάτι χειρότερο ἀπὸ ἀκατάλληλες».

Τὸ γεγονός εἶναι τόσο ἐγκληματικὸν εἰς βάρος τῶν χωριῶν μας, ὥστε ἀμέσως πρέπει νὰ ἐπέμβουν τὰ σώματα ἀσφαλείας καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας. Εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ ἐπιτρέπηται ἡ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπλῶν χωρικῶν μας σπορὰ τοῦ σπόρου τῆς πνευμα-

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χρυσόστομος κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 1—15 Φεβρουαρίου ἐ.ξ. ἐχοροστάτησεν εἰς ναοὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, συνειργάσθη μετὰ Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων καὶ τῶν παρ' Αὐτῷ Θεοφιλεστάτων Βοηθῶν Ἐπισκόπων, προήδρευσε συνεδριῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν καὶ Διοικητικῶν Συμβουλίων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὄργανισμῶν, ἐδέχθη διάφορα πρόσωπα κλπ.

Ἐχοροστάτησε: Τῆ 2α Φεβρουαρίου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ Ἀθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν.

— Τῆ 9η Φεβρουαρίου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ Ἀθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν, τὸ δὲ ἀπόγευμα εἰς τὸν Μέγαν Ἐσπερινὸν τὸν τελεσθέντα εἰς τὸν ἐορτάζοντα ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος Ἰλισίων.

Ἐτέλεσε: Τῆ 9η Φεβρουαρίου ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ Ἀθηνῶν Τρισάγιον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Σοφοκλέους Βενιζέλου. Τῆ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ ἐτέλεσε μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῆς συζύγου τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν κ. Βαρυμπομπιώτη.

Προέστη: Τῆ 10η Φεβρουαρίου τῆς Νεκρωσίου Ἀκολούθιας εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ Μεγάλου Αὐλάρχου Λευίδη.

Παρέστη: Τῆ 6η Φεβρουαρίου εἰς τὴν ἐν τῇ ἱερᾷ Μοῦσῃ Πεντέλης τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λήμνου κ. Παντελεήμονος. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς θείας Λειτουργίας τὴν ὅποιαν παρη-

τικῆς σήμεως καὶ ἀποσυνθέσεως. *Πρέπει μὲ ἀοστηροτάτας κυρώσεις οἱ ἀσυνείδητοι ἐκ τῶν πλανοδίων κινηματογραφιστῶν νὰ ἐξουδετερωθοῦν. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ καταρτισθῇ ἀοστηρῶς καθωρισμένος κατάλογος ἐξυψωτικῶν ταινιῶν, αἵτινες θὰ ἐπιτρέπεται νὰ προβάλλωνται εἰς τὰ χωριά μας. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀπαράδεκτος οἰοσδήποτε συμβιβασμὸς καὶ ἀπαιτεῖται ἄμεσος κινητοποιήσις.*

Τὸ κάπνισμα.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς πολυκρότου ἀμερικανικῆς ἐκθέσεως περὶ τῶν βεβαίων κινδύνων, τοὺς οὐσίους διεπίστωσεν ἡ Ἐπιστήμη εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ὑγείας τῶν καπνιστῶν, εἰς διάφορα κράτη τῆς Ἑυρώπης, ὡς καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Τέξας ἀνελήφθησαν ἤδη δραστικὰ κρατικὰ μέτρα διὰ τὴν διαφώτισιν τοῦ Κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑποβοήθησιν ἢ καὶ τὸν ἔμμεσον ἐξαναγκασμὸν τῶν καπνιστῶν, ὅπως ἀπαλλαγῶν τῆς ἀποδειχθείσης ὡς ὀλεθρίας συνηθείας των. Ὄντω, τὸ ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς τῆς Δανίας ἀπεδόθη εἰς μίαν συγκλονιστικὴν ἐκστρατείαν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰς λέσχας νέων, διὰ νὰ προειδοποιήσῃ αὐτοὺς περὶ τῶν σαφῶν τούτων κινδύνων. Ἡ

κολούθησαν οἱ Σεβασμιώτατοι Συνοδικοὶ Σύνοδον, ὁ Μακαριώτατος παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τῶν μελῶν τῆς Ἱεραῆς Συνόδου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος ὁ Μακαριώτατος ἐξεφώνησε βαρυσήμαντον λόγον, ἐξάρας τὴν μεγάλην προσωπικότητα καὶ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας τοῦ Πατριάρχου Φωτίου διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας.

— Τῆ 8η Φεβρουαρίου εἰς τὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διέλεξιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Ἐκκλησίας» κ. Θεοδοσίου Σπεράντσα, ὁ ὅποιος ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Μετὰ πενταχόσια ἔτη, ποῖος ἐδικαιώθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ὁ Βησσαρίων ἢ ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός;»

— Τῆ 11η Φεβρουαρίου εἰς τὴν δεξιῶσιν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Πρεσβείας.

Προήδρευσε: Τῆ 1η Φεβρουαρίου τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν ζητημάτων.

— Τῆ 5η Φεβρουαρίου τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ο. Δ.Ε.Π.

— Τῆ 7η Φεβρουαρίου τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

— Τῆ 15η Φεβρουαρίου τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία».

Ἐδέχθη: Τῆ 1η Φεβρουαρίου τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου κ. Παλόπουλον.

σονηδικὴ κυβέρνησις, ἐξ ἄλλου, ἐνέκρινεν ἤδη ἐν ἀρχικὸν κοινὸν, διὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ σιγάρου, ἡ ὁποία θὰ διεξαχθῇ διὰ τοῦ τύπου, τοῦ ραδιοφώνου, τῆς τηλεοράσεως καὶ τῆς καταλλήλου διαφημίσεως εἰς τὴν χώραν αὐτήν. Τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τοῦ Ἡσταντ, εἰς τὸ Τέξας, ἀπεφάσισε τὴν λήψιν μέτρων περιορισμοῦ τῆς πωλήσεως σιγάρων εἰς τὰ ὄρια τῆς πόλεως. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τέλος, συνεστήθη ἐπιτροπὴ ἐξ ἐιδικῶν ἱατρῶν καὶ κοινωνιολόγων, διὰ νὰ μελετήσῃ τοὺς τρόπους ἀσφαλεστέρως καὶ ἀποδοτικωτέρως ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος.

Τὸ κάπνισμα ἐθεωρεῖτο ἕως τώρα μία κακὴ συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἐκρίνετο ὡς ὑπερβολὴ νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς ὡς πάθος. Τώρα ὅτε ἡ ἐπιστήμη ὠμίλησε σαφῶς κατὰ τῆς συνηθείας αὐτῆς, ἀποδείξασα ὅτι ὄχι σπανίως ὀδηγεῖ εἰς τὸν θάνατον διὰ τοῦ καρκίνου, ἡ ὑπερβολὴ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔχει καθήκον νὰ ἐπισημάνῃ εἰς τὰ τέκνα τῶν ἡθικῶν καὶ ὑλικῶν αὐτὸν κίνδυνον μὲ τὸ κήρυγμά της. Ὅταν μάλιστα τὸ κάπνισμα ἐγενικεύθη τόσο καὶ μεταξὺ τῶν γυναικῶν καὶ τρυφερῶν καὶ ἀπλάστων ἀκόμη παιδίων, τῶν ὁποίων εἶναι ἠλαττωμένη ἡ ὀργανικὴ ἀνθεκτικότης.

— Τῆ 2α Φεβρουαρίου τὸν πανοσ. Ἀρχιμ. Χριστοφόρον Καλύβαν, ἱεροκήρυκα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Χαλκίδος, τὸν ἐφημέριον τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» αἰδεσιμ. Ἡλίαν καὶ τὸν Κύπριον πολιτευτὴν κ. Μυριάνθη.

— Τῆ 8η Φεβρουαρίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Γερμανίας κ. Πολύευκτον.

— Τῆ 10η Φεβρουαρίου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Ἰωαννίνων κ. Σεραφεῖμ καὶ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνίου καὶ Κονίτσης κ. Χριστοφόρον, καθὼς καὶ τὸν πρεσβευτὴν κ. Θεμιστοκλῆν Τσάτσον.

— Τῆ 12η Φεβρουαρίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Γερμανίας κ. Πολύευκτον.

— Τῆ 14η Φεβρουαρίου, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει διετίας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν Ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονα, Ζακύνθου κ. Ἀλέξιον, Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Διονύσιον, Γόρτυνος καὶ Μεγαλόπολεως κ. Εὐστάθιον, Πάρου καὶ Νάξου κ. Ἐπιφάνιον καὶ Γερμανίας κ. Πολύευκτον, τὸν ὑπουργὸν Ἐμπορίου κ. Πέτρον Στεργιώτην, τὸν Ἀντιπρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου κ. Σοῦρλον, τὸ προσωπικὸν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τοῦ ΤΑΚΕ, τοῦ ΟΔΕΠ καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, τὸν Διευθυντὴν τοῦ ἐν Καβάλα ἔπιματος τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς καὶ μέγαν συντελεστὴν πολλῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κ. Δημοσθένην Σταματοπούλου, τὸν Γραμματέα τῆς Βελγικῆς Πρεσβείας καὶ πολλοὺς κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, οἱ ὅποιοι ὑπέβαλον τὰς εὐχὰς των εἰς τὸν Μακαριώτατον. Ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ τοῦ ΤΑΚΕ προσεφώνησε τὸν Μακαριώτατον ὁ κ. Ζ. Κέπετζης, ἐκ μέρους δὲ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ὁ κ. Κομποθέκρας.

— Τῆ 15η Φεβρουαρίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἀρτης κ. Ἰγνάτιον καὶ τὸν Σεβασμιώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Τιβεριάδος κ. Ἀνατόλιον.

Διάλεξις τοῦ κ. Θ. Σπεράντζα

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν περὶ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν συζητήσεων ἢ Ἐταιρεία Κυκλαδικῶν Μελετῶν ὄργάνωσε τὴν 8ην Φεβρουαρίου ἐ.ε. εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας σχετικὴν διάλεξιν μετ' ὀμιλητὴν τὸν Μέγαν Λογοθέτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, πρῶην Βασιλικὴν Ἐπιτροπὸν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ νῦν Διευθυντὴν τῆς «Ἐκκλησίας» κ. Θεοδόσιον Σπεράτζαν, ὁ ὅποιος ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Μετὰ 500 ἔτη, ποῖος ἐδικαιώθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ὁ Βησσαρίων ἢ ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός;». Τὴν διάλεξιν παρηκολούθησαν ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χρυσόστομος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γερμανίας κ. Πολύευκτος, Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πλῆθος ἐκλεκτοῦ κόσμου.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

Ἡ Α.Θ.Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Ἀθηναγόρας, ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ Ἀγίων Τόπων, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πάπαν Παῦλον Στ' τὸ ἐξῆς μήνυμα:

Ἀγιώτατον Πάπαν Παῦλον ΣΤ'

Ρώμην, Βατικανόν.

Ἀποθησαυρίσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τὴν φωτεινὴν μορφήν τῆς Ἑμετέρας περιλημμένης Ἀγιότητος, κατόπιν τῆς ἱερᾶς μετ' Ἀδτῆς συναντήσεως ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐπανεκάμψαμεν εἰς

τὴν ἔδραν ἡμῶν χθὲς ἐσπέραν 9ην Ἰανουαρίου, ἐμπλεοὶ θρησκευτικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ πνευματικῆς ἀγαλλιήσεως.

Ἀπευθύνοντες Ἀδτῇ καὶ τῇ κατ' Ἀδτὴν Ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐγκάρδιον χαριετισμόν, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης, εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας, ὅπως ἢ ἐκ τοῦ Παναγίου Γάφου Θεία φωνὴ λαλῇ ἐσαι ἀγαθὰ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καθοδηροῦσα καὶ ἐνισχύουσα σύμπαντα Χριστιανικὸν κόσμον εἰς πραγμάτωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Θείου Ἀδτῆς Δομήτορος.

Φανάριον, 10.1.1964

Πατριάρχης ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

— Ἐπὶ τοῖς γάμοις τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος, τοῦ Ἐμίρη Μωχάμετ, ἀδελφοῦ τῆς Α. Μ., τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰορδανίας Χουσεῖν, τελεσεῖσαν ἐν Ἀμμὰν τῇ 9ῇ Ἰανουαρίου, ἢ Α.Θ. Παναγιώτης, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀπέστειλε τῷ Ὑψηλοτάτῳ συγχαρητήριον τηλεγράφημα, ἐν τῷ ὁποίῳ, μετὰ ἄλλων λέγονται τὰ ἐξῆς: «Καὶ ἡμεῖς ὡς Κορυφὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ φίλος ἐγκάρδιος τῆς Χασεμικῆς Οἰκογενείας, χαίροντες, ἀπευθύνομεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τῇ Ἑμετέρᾳ Βασιλικῇ Ὑψηλότῃ θερμὰ συγχαρητήρια».

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΡΩΣΙΑΣ

Καθ' ἃ γράφει τὸ Δελτίον τῆς ὑπηρεσίας Τύπου καὶ Πληροφοριῶν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Μόσχας καὶ πάσης Ρωσίας κ. Ἀλέξιος, εἰς δηλώσεις του πρὸς τὸ Γαλλικὸν Πρακτορεῖον Εἰδήσεων περὶ τῆς προσφάτου συναντήσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρου καὶ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ', εἶπεν μεταξύ ἄλλων τὰ ἐξῆς: «Ἄν καὶ ἡ συνάντησις αὐτῇ δὲν θὰ ἦδύνατο νὰ λάβῃ σημασίαν διὰ τὸ σύνολον τῆς Ὁρθοδοξίας, οὐχ ἦττον ὁμως θεωροῦμεν ταύτην ὡς συγκεκριμένην ἐπιβεβαίωσιν τοῦ κλίματος φιλίας, τὸ ὁποῖον ἐκκολάπτεται τῶρα μεταξύ τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Νομίζομεν ὅτι μία περαιτέρω προαγωγὴ τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς διάλογον μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὸν ὁποῖον, ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, θὰ πρέπει νὰ λάβουν μέρος ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν».

— Ἀπὸ τῆς 11ης μέχρι τῆς 14ης Φεβρουαρίου ἐ.ε. συνῆλθεν εἰς τὴν Ὀδησσόν, κατόπιν προσκλήσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἢ ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ συσκέψεως ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Νησιώτης, ὑποδιευθυντὴς τοῦ ἐν Bossey τῆς Ἑλβετίας Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Π. Σ.Ε., ὠμίλησε περὶ τῆς δευτέρας περιόδου τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, τὰς ἐργασίας τῆς ὁποίας παρηκολούθησεν ὡς παρατηρητὴς.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Τὸ φύλλον τῆς 30.11.1963 τοῦ ἑβδομαδιαίου περιοδικοῦ «Τσαρκόβεν Βέστνικ», ἐπισήμου ὄργάνου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας, ἀφιερώνει 32 σελίδας εἰς τὴν περυσινὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Βουλγαρίας κ. Κυρίλλου. Μετὰ τὴν τελεσεῖσαν θείαν Λειτουργίαν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Βελιγραδίου ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Βουλγαρίας ἐξεφώνησε βαρυσήμαντον λόγον, εἰπὼν μεταξύ ἄλλων τὰ ἐξῆς:

«Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ἐν τῶν πρώτων καὶ σημαντικωτέρων προβλημάτων διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἶναι νὰ ἐντείνῃ καὶ πνευματικῶς ἐξακολουθήσῃ ἐρμηνεύουσα τὸν ἐσωτερικὸν τῆς σύνδεσμον, διὰ νὰ ἐκφρασθῇ πραγματικῶς ἡ οἰκουμενικὴ ἐνότης τῆς. Ἡ Ἀγία Ὁρθοδοξία ἔχει τὴν εἰρηεὶ εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον, καθὼς καὶ εἰς δόλοκληρον τὸν κόσμον. Ἀλλὰ διὰ νὰ τὸ εἴπῃ, πρέπει ἡ οἰκουμενικὴ τῆς ὁμοφροσύνη νὰ ἐκδηλωθῇ ἐν τῇ οἰκουμενικῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητι. Ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα εἰς τὴν πραγματοποίησιν τούτου εἶναι

ἡ ὁλονὲν πληρესτέρα καὶ ἐνεργότερα ἐπικοινωνία τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἐννοεῖται ὅτι καμμία ἀπὸ τὰς κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας δὲν λησμονεῖ εἰς τὰς προσευχὰς τῆς τὴν σπουδαιότητα τοῦ προβλήματος τῆς παγχριστιανικῆς ἐνότητος ἐν τῇ πίστει, ἐν τῇ προσευχῇ καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ. Δυσχερὲς εἶναι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλῳ του, ἀλλ' ἐν οὐσιώδεις μέρος του εἶναι ἐφικτὸν ἀπὸ τοῦδε: — ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἐνότης ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ εἶναι πάντοτε δυνατὴ, ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι μᾶς φωτίζῃ καὶ ὁδηγῇ. Θὰ ἔλθῃ δὲ ὁ καιρὸς νὰ πρῶξματοποιηθῇ καὶ ἡ πλήρης ἐνότης ἐν τῇ πίστει, διότι «τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶν» καὶ Οὗτος θὰ ἐκπληρώσῃ τὸν λόγον Του «καὶ γενήσεται μία ποιμνία, εἰς ποιμῆν» (Ἰωάν. 10, 16). Ἡμεῖς δὲ «κατέχομεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινη, πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελάμενος» (Ἐβρ. 10, 23).

ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ὁ Πάπας Παῦλος Στ', ἐπανακάμψας εἰς Ρώμην ἐκ τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπέστειλεν εἰς τὴν Α.Θ. Παναγιώτητα τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κ. Ἀθηναγόραν τὸ ἐξῆς μήνυμα:

Πρὸς τὴν Α.Θ. Παναγιώτητα
τὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν

Φανάριον—Ἰσταμπούλ

Ἐπιστρέφοντες εἰς Ρώμην, κατόπιν τοῦ ἀληθινοῦ προσηνῆματος, καθ' ὃ ἔσχουμεν τὴν χάριν τῆς μεθ' Ἑμῶν συναντήσεως, ἐπιθυμοῦμεν, ὅπως ἐπαναλάβωμεν Ἑμῶν τὴν ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας ἡμῶν βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ διαβεβαιώσωμεν Ἑμᾶς περὶ τῶν εὐχῶν καὶ προσευχῶν ἡμῶν, ὅπως ὁ Θεὸς ἐδοκῆσῃ, ἵνα καρποφορήσωσιν αὐταί, ἐπ' ἀγαθῷ συμπάσης τῆς Χριστιανοσύνης.

Ἄστυ τοῦ Βατικανοῦ, 8.1.1964

Πάπας ΠΑΥΛΟΣ ΣΤ'.

— Συνῆλθεν ἡ συντονιστικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, διὰ νὰ μελετήσῃ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ὁ Πάπας τὴν 4ην Δεκεμβρίου, τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν τῶν συνοδικῶν ἐπιτροπῶν κατὰ τοὺς προσεχεῖς μῆνας, οἱ ὅποιοι θὰ μεσολαβήσωσι μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς τρίτης φάσεως. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, τελοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ καρδινάλιου Τσιχογιάννι, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν καρδινάλιων Λιενάρ, Ἀγκαιτζιανίαν, Σπέλμαν, Λερκάρου, Οὐρμπάνι, Κονφαλονιέρι, Ντέφνερ, Σουένενς καὶ Ρομπέρτι.

— Ὁ Πάπας Παῦλος Στ' ἀνόμασε τὸν Οὐκρανὸν μητροπολίτην Ἰωσήφ Σλίπιη μέλος τῆς «ιεραῆς συνόδου ἐπὶ τῆς κατ' Ἀνατολὰς ἡνωμένης Ἐκκλησίας».

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΛΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ

Καθ' ἃ πληροφορεῖ ἡμᾶς τὸ ἐν Κρέφελντ τῆς Γερμανίας ἐκδιδόμενον εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν Διεθνὲς Παλαιοκαθολικὸν Δελτίον Πληροφοριῶν, τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1964 ὁ παλαιοκαθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐτρέχτης Dr. Andreas Rikel ἐδέχθη ὑπὸ τοῦ ἐν Ἁγίοις Τόποις εὐρισκομένου Πάπα Παύλου Στ' τηλεγράφημα εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὡς ἐξῆς: «Ἐκ τῆς χώρας, ἧτις ἠγάσθη διὰ τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐπέστειλεν Ἑμῶν ἐν τῇ ἀναμνήσει τῆς χριστιανικῆς καὶ ἀδελφικῆς συνεργασίας τῶν παρατηρητῶν σας κατὰ τὴν Β' Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ καὶ μετὰ τὴν διαβεβαίωσιν περὶ τῆς προσευχῆς μας τὰς ἀρίστας ἡμῶν εὐχὰς περὶ εἰρήνης καὶ εὐτυχίας». Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐτρέχτης ἀπήντησε λατινιστὶ ὡς ἐξῆς: «Ἐυχαριστοῦντες τῇ Ἑμετέρᾳ Ἀγιότητι διὰ τὰς προσευχὰς καὶ τὰς καλὰς εὐχὰς, ἃς ἡ Ἑμετέρα Ἀγιότης ἀπέστειλεν ἡμῖν ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καθαρῶς ἐπι-

σης χώρας, στέλλομεν ὡσαύτως ἡμεῖς τῇ Ἑμετέρᾳ Ἀγιότητι τοὺς ταπεινοὺς ἡμῶν χαίρετισμούς καὶ ἱκετεύομεν τὸν Θεόν, τὸν παντοδύναμον Πατέρα, ἵνα διαφυλάξῃ τὴν Ἑμετέραν Ἀγιότητα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου τῆς καὶ κατευθύνῃ ἐν πάσῃ τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ταύτην, ὡς καὶ τὴν ἁγίαν Β' Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ, ἧτις διὰ τῆς προσκλήσεως καὶ τῆς παρουσίας τῶν παρατηρητῶν μας τόσον τιμᾶ ἡμᾶς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μας».

BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Ἱερ. Κοτσώνη, Δ. Θ.: «Μηνύματα χαρᾶς». Ἀθήναι 1964.

Μὲ ἀἴσθημα ἀνακουφίσεως καὶ εὐγνωμοσύνης θὰ γίνῃ δεκτὸν ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἰδία κύκλους τὸ νέον προῖον τοῦ γλαφυροῦ καλάμου τοῦ πανοσ. Καθηγητοῦ. Τοιαύτης περιπτώσεως ποιότητος κήρυγμα ἀνεζήτει ὁ ἀκροατὴς τοῦ ὑπερμεσοῦντος 20οῦ αἰῶνος. Τὰ γραπτὰ κηρύγματα τοῦ ὑπ' ὄψιν τόμου πληροῦν πολλοὺς ἐκ τῶν ὅρων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν συγχρονισμένην καὶ ζωντανὴν τὴν διδασχὴν τοῦ Ἀμβωνος, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ τῶν μάλλον ἀπαιτητικῶν ἀκροατῶν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀδθητές, ὅτι ὁ σ., ὡς τονίζει εἰς τὸν Πρόλογόν του, δὲν προβάλλει τὰς ὀμιλίαις του ταύτας ὡς ὑπόδειγμα ὀμιλητικῶν. Ἴσως ὅμως, τοῦτο ἀκριβῶς νὰ ἀποτελῇ μίαν ἐπὶ πλέον ἀρετὴν τῶν κηρυγμάτων του, τὸ ὅτι δηλ. ταῦτα δὲν εἶναι συντεταγμένα μετὰ αὐστηρὰν προσήλωσιν εἰς τοὺς ρητορικοὺς κανόνας, καὶ ὅτι δὲν συμπίεζονται ἀσφυκτικῶς, οὕτως εἰπεῖν, μέσα εἰς ὀρισμένα «καλοῦπια», ὥστε νὰ καταστῶν τυποποιημένον κήρυγμα, ἀλλ' ἡ κίνησις τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως γίνεται μετ' ἄνεσιν, ζωντάνια καί, διὰ τοῦτο, μετ' ἐπιτυχίαν.

Ἄλλ' εἶναι πολλοὶ αἱ ἀρεταὶ τῶν εἰς τὸν ὑπ' ὄψιν τόμον ἐμπεριεχομένων ὑπὲρ ἑκατὸν ὀμιλιῶν. Πρωτοτυπία, πρῶτον, εἰς τὸ ὕφος καὶ τὴν γλῶσσαν. Δὲν χρησιμοποιεῖ ὁ συντάκτης τῶν τῶν γνωστῶν ἐκείνων ὕφος, τὸ τετριμμένον, ποῦ τόσον ἐνοχλεῖ πολλοὺς ἀκροατὰς τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι τὸ χαρακτηρίζουν συνήθως, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἔχουν πάντοτε δίκαιον, ὡς «παπαδικὸν» καὶ ἀφορητῶς «δογματικὸν» ἢ καὶ ἀνιάρβον. Γλῶσσά του ἡ ρέουσα καθαρῶς, συγχρονισμένη καὶ αὐτῇ, μετ' ὀρολογίαν ὁμοιοφρονίαν καὶ ἐπιστημονικὴν πολλαχῶς τῶν κηρυγμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει διὰ τὸν ἀκροατὴν προσλαμβανούσας παραστάσεις. Χάρις εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ βιβλίον θὰ ἀναγνωσθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς εὐμοιροῦντας μορφώσεως καὶ δὴ τοὺς ἐπιστήμονας. Εἶναι ἡ δευτέρα πρωτοτυπία του. Μὲ τὸ περιεχόμενον του, πυκνὸν εἰς ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ βάθος, ψυχολογικὰς ἀναλύσεις καὶ διαλεκτικὴν καλῆς ποιότητος, ὑποχρεῶναι τὸν ἀναγνώστην νὰ σκεφθῇ σοβαρῶς ἐπὶ τῶν «χριστιανικῶν ἀπόψεων», τὰς ὁποίας ἀναπτύσσει, εἰσάγει δὲ καὶ τὸν ὀρθολογιστὴν καὶ πάντα καλῆς πίστεως συζητητὴν εἰς τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας. Καὶ

τὸ σημεῖον τοῦτο ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἀπόψεως, τὴν ὁποῖαν καὶ ἄλλοτε ὑπεστήριξαν οἱ χαράσσωσι τὰς γραμμὰς αὐτάς, ὅτι δηλ. εἰς τὸ κήρυγμα σήμερον ἐνδείκνυται νὰ γίνεταί λελογισμένη χρῆσις ἀπολογητικῶν στοιχείων, καταλλήλως καὶ εὐκαίρως, ὅχι διότι ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίξεως ἡ χριστιανικὴ Ἀλήθεια καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ διότι οἱ ἀκροαταὶ ἔχουν πολλάκις ἀνάγκην νὰ ὑποβοηθηθοῦν εἰς τὸ νὰ πεισθοῦν, μὲ ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἀρκεῖ βεβαίως ὁ ἱεροκλήρυξ νὰ εἶναι συγκεκροτημένος ἄριστα, νὰ κατέχη τὰ θέματα καὶ νὰ μὴ προχειρολογῆ, ὅποτε γελοιοποιεῖται καὶ ἀντὶ ὠφελείας, ζημίαν μόνον προξενεῖ τόσον εἰς τὸ ἀκροατήριον, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἱερωτάτην ὑπόθεσιν τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ ἱ. Ἀμβωνος. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἔλειπε τὸ ἀπολογητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ συντάκτης τῶν ὑπ' ὄψιν ὁμιλιῶν εὐστοχεῖ καὶ ἐν προκειμένῳ, ὑπενθυμίζων, κατὰ τινα τρόπον, τὴν ὥραϊαν προσπάθειαν τοῦ ἄμβωνος τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, (διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς σύγχρονον παράδειγμα), ὅπου οἱ διάσημοι ἱεροκλήρυκες Ζανβιέ καὶ Σανσόν, ὅλως δὲ ποσφάτως οἱ Πινάρ ντε λὰ Μπουλαὶ καὶ Σεβρὸ διεξήρχοντο, μεταξύ ἄλλων, καὶ ἀπολογητικὰ θέματα μετ' ἐπιτυχίας, ἐνώπιον πυκνοτάτων ἀκροατηρίων, ὥστε ἕκαστον κήρυγμά των νὰ χαρακτηρίζεται ὡς πνευματικὸν γεγονός. Γνωρίζει νὰ κατοχυρῶν ἡ.χ. τὸ μέγα θέμα τῆς Πίστεως, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀφιερώνει ἀρκετὰς ὁμιλίαις, ὑπογραμμίζων τὴν σημασίαν τῶν τεραστίων δυνατοτήτων τῆς διὰ τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν σημασίαν τῆς διὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν μας καὶ εἰσάγων οὕτω εἰς τοὺς εὐρεῖς ὀρίζοντας κειμένους πέραν τοῦ πεδίου τῆς ἐμπειρίας (ἀφοῦ, κατὰ τὸ ἀποστολικόν, εἶναι «πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων») καὶ τῆς νοήσεως. Τονίζει, ἐξ' ἄλλου, καὶ τὴν συνάρτησιν πίστεως καὶ ἀγάπης, τὰς ὁποίας συνδυάζει ἀριστοτεχνικῶς. Οὕτω, εἰς τὰ ἐπι μέρους τῆς χριστιανικῆς βιοθεωρίας ἀναφέρονται ἀρκετὰί πάλιν ὁμιλίαι, εἰς τὰς ὁποίας, ὁρμώμενος ὁ σ. ἐκ διαφόρων ἐκάστοτε σημείων τῶν Εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων, ἐκμεταλλεῖται ταῦτα κατὰ τρόπον ρηξικέλευθον, θίγων ἀπόψεις καὶ σημεῖα νέα, μὴ ἀκολουθῶν πάντοτε τὴν πεπατημένην, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας καὶ παιδαγωγικῆς. Ἐπιτυγχάνει καὶ ἐδῶ ψυχολογικὰς ἐμβαθύνσεις, συζητεῖ καὶ ξεκαθαρίζει ζητήματα σοβαρὰ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς μὲ πολλὰς πιθανότητας νὰ πείσῃ πάλιν τὸν ἀντιφρονούντα. Συντρίβει, ἐξ' ἄλλου, εἰδωλα καὶ ἀναταράσσει λιμνάζοντα ὕδατα κοινωνικῶν προλήψεων, ἐπισημαίνει καὶ ἀδυναμίας, εἰς τὰς ὁποίας συνήθως δὲν ἀποδίδομεν σημασίαν. Θαυμασίας ἐπίσης σελίδας ἀφιερώνει εἰς τὸ ζωτικὸν θέμα τῆς Ἀγάπης, τῆς ἀληθινῆς ἡμῶς καὶ γνησίας, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας, εἰς τὸ ζήτημα, ἔπειτα, τῆς ἰδιωτικῆς φιλανθρωπίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὀργανωμένην τοιαύτην τοῦ προβλήματος τοῦ ἐπαίτου, τῶν σχέσεων τῆς πρὸς Θεὸν καὶ τὸν συνάνθρωπον ἀγάπης, τῶν φαρισαίων καὶ τῆς φαρισαϊκῆς

«ζύμης» καὶ λύμης, τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ φανατισμοῦ, ἐστερημένου ἀγάπης, τῆς ταπεινώσεως καὶ ταπεινοσχημίας, τῆς νηστείας μὲ κοινωνικὸν περιεχόμενον, τοῦ προβλήματος τῆς νεολαίας κ.ἄ. Πάντα ταῦτα μὲ σαφήνειαν καὶ σοβαρότητα, μὲ πυκνότητα νοημάτων, «χωρὶς θεολογικὰς μακρηγορίας» (διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἰδικὴν του ἔκφρασιν), ἢ «εὐσεβῆ φλυαρίαν». Διακρίνει κανεὶς εἰς τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου τὸν εὐσεβῆ καὶ ἐμβριθῆ μελετητὴν τῆς Βίβλου καὶ τῆς ζωῆς, ὅστις ἔχει ἀφομοιώσει τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ, τρόπαν τινὰ, ἔχει ζυμώσει τὴν σκέψιν του μὲ τὰ ἀθάνατα νοήματα ἐκείνου, καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐρευνᾷ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα, τὸν πνοῦντα, τέλος διὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν ἐξυγιανσίαν τῆς ποθοῦντα.

Ὁ σημερινὸς ἱεροκλήρυξ θὰ εὕρῃ εἰς τὸν μετὰ χεῖρας τόμον πλούσιον ὕλικόν, οὐτινος νὰ ἐπωφεληθῆ καταλλήλως, κινούμενος εἰς περιοχὰς θεμάτων, αἵτινες δὲν θίγονται συνήθως ἀπ' ἄμβωνος.

Ἴσως θὰ ἀνέμενεν ὁ ἀναγνώστης τὸ Πατερικὸν στοιχεῖον καὶ τὸ Ὁρθόδοξον βίωμα ἐντονώτερον καὶ συχνότερον προβαλλόμενα, οὕτως ὥστε, (πλὴν τῶν δύο πρώτων ὁμιλιῶν περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, ποὺ εἶναι πράγματι βαθυστόχαστοι, καὶ τῶν ἑορταστικῶν περὶ τῆς Παναγίας γραμμῶν, καὶ δυὸ ἢ τριῶν Χρυσοστομικῶν ρήσεων, ἐτι δὲ καὶ τῆς ἐπίσης θαυμασίας ὁμιλίας μὲ τὸν ἀποκαλυπτικὸν τίτλον «Τὸ Πνεῦμα λέγει ταῖς Ἐκκλησίαις», ἡ ὁποία θὰ ἔδει νὰ μελετηθῆ ὑφ' ἄλλων), νὰ ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ ἀναγνώστης—ἱεροκλήρυξ βοήθημα πληρέστερον διὰ τὸν Ὁρθόδοξον Ἀμβωνα. Ἄλλ' εἶπομεν: βοήθημα, ὅχι πρότυπον, τὸ ὁποῖον—ὑπενθυμίζομεν καὶ πάλιν—δὲν ἐπηγγέθη ὁ συντάκτης τῶν ὁμιλιῶν εἰς τὰς ὁποίας, ὅτε τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύοντο εἰς ἐφημερίδας, ἔθεσεν τὸν γενικὸν τίτλον «Χριστιανικὰ ἀπόψεις». Εὐχῆ βεβαίως διατυπώται, ὅπως κατὰ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι συνέχισιν τῆς ἐξαιρέτου προσπάθειας, ἔχη τὴν εὐκαιρίαν—διὰ τὴν δυνατότητα εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὴν ἔχει—νὰ παράσχῃ βοήθημα πληροῦν καὶ τὰς ὡς ἄνω ἀνάγκας.

Δι' ἡμᾶς τὸ γραπτὸν κήρυγμα τοῦ Πανος. Καθηγητοῦ εἶναι πρωτότυπον, ζωντανόν, μεστὸν ἐνοιῶν, κήρυγμα δὲ σοβαρόν, δυνάμενον ὑπὸ ὀρισμένας, ὡς ἐλέχθη, προϋποθέσεις νὰ σταθῆ εἰς τὴν σημερινὴν ἀπαιτητικὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ νὰ διδάξῃ τοὺς διδάσκοντας. Μὲ μίαν λέξιν συγχρονισμὸν. Ἐὰν δὲ προσθέσῃ κανεὶς καὶ τὴν καλαισθητὸν ἐμφάνισιν ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτυπώσεως, χάρις εἰς τὰ ὠραῖα καὶ εὐμεγέθη τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς ἐκδόσεως, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν εὐχάριστον τὴν ἀνάγνωσιν, τὸ βιβλίον τοῦ Ἱερωνύμου θὰ ἀποβῆ καὶ ἀνάγνωσμα κατάλληλον διὰ τὰς χριστιανικὰς οικογενεῖας, εἰς τὰς ὁποίας προώρισται νὰ φέρῃ «μηνύματα χαρᾶς» θὰ ἀποτελέσῃ δὲ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱ. Ἀμβωνος ἐν Ἑλλάδι καὶ πολῦτιμον προσφορὰν εἰς τὴν ὁμιλητικὴν γραμματείαν μας.

ΧΡΥΣ. ΑΝΘΩΤΣΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης

Ἐχοντας ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46 καὶ 63 τοῦ Α.Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων», καλοῦμεν το βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικά καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως καταλάβωσι τὴν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικοῦ Διακόνου τῆς Ἐνορίας τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Θεσσαλονίκης, ἵνα υποβάλωσιν ἡμῖν ἐντός μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης σχετικῆν αἴτησιν μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων δικαιολογητικῶν προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνακέρυξιν ὑποψηφίου πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς Διακονικῆς θέσεως.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 7ῃ Φεβρουαρίου 1964

† Ὁ Θεσσαλονίκης ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

Ἱερά Μητρόπολις Πατρῶν

Ἐχοντας ὑπ' ὄψει τὰ ἀρθρα 46, 47 καὶ 48 τοῦ Α. Νόμου 2200/1940 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» ὡς ἐτροποποιήθη καὶ διὰ μεταγενεστέρων Νομοθετικῶν Διαταγμάτων, προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς ἀνακέρυξιν ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν 1) τῆς τρίτης ἐφημεριακῆς θέσεως τοῦ ἐν Πάτραις Ἱ. Ναοῦ Παναγίας, 2) Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Ἐγλυκάδος, 3) Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ρίου, 4) Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Γαλάρου καὶ 5) Ἱ. Ναοῦ Ἁγίων Πάντων Ροδίνης, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους, καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου ὀριζόμενα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης προκηρῶσεως ἐν τῷ Δελτίῳ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» υποβάλωσιν ἡμῖν σχετικὴν αἴτησιν μετὰ τῶν δικαιολογητικῶν ἔγγραφων τῶν.

Ἐν Πάτραις τῇ 11 Φεβρουαρίου 1964

† Ὁ Πατρῶν ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Φθιώτιδος

Ὁ Μητροπολίτης Φθιώτιδος διακηρύσσει ὅτι, χηρευομένων τῶν θέσεων τακτικοῦ ἐφημερίου τῶν ἐνοριῶν Ἁγίου Στεφάνου τ.δ. Δομοκοῦ καὶ Καλαποδίου τ.δ. Ἀταλάντης, προσκαλεῖ τοὺς βουλομένους νὰ καταλάβωσι ταύτας καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 47 τοῦ Α.Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ ἀρθροῦ 2 τοῦ Α.Ν. 807/45 ὀριζόμενα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης εἰς τὸ Περιοδικὸν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ», υποβάλωσιν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Φθιώτιδος τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 48 τοῦ Α.Ν. 2200/40 προβλεπόμενα πιστοποιητικά μετὰ σχετικῆς αἰτήσεως.

Ἐν Λαμῖα τῇ 11 Φεβρουαρίου 1964

† Ὁ Φθιώτιδος ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Ἱερ. Κοτσώνη, Δ.Θ., Μηνύματα χαρᾶς, ἐν Ἀθήναις 1964, σελ. 391.

Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Κ. Παπαγιάννη, Χριστιανικὴ φιλία, ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1964, σελ. 96.

Κυριακοδρόμιον, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται ἐπὶ ἐκαστῆς ἀποστολικῆς καὶ εὐαγγελικῆς περικοπῆς τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους: Ἀπόδοσις τοῦ νοήματος καὶ λόγος ὑπὸ Ἀρχιμ. Χριστοφύρου Ν. Παπουτσοπούλου, Ἱεροκήρυκος Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν καὶ ὁμιλία ὑπὸ Ἀθανασίου Σ. Φραγκοπούλου, θεολόγου ἱεροκήρυκος. Τόμος τέταρτος, Ἀποστολικαὶ περικοπαὶ Τριφιδίου καὶ Πεντηκοστορείου. Ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1964, σελ. 283.

« ΕΚΚΛΗΣΙΑ »

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

† Ὁ Φλωρίνης, Ἀλμωπίας καὶ Ἐορδαίας ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Ναῶν Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν: Δρχ. 50, 75, 100 ἐτησίως.
Λοιπῶν Ναῶν Ἐπικρατείας: 30 ἐτησίως.
Ἐξωτερικοῦ: δολλάρια 3.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεοδοσίου Σπεράντσα, Ὁχυρὸν ἀκατάλυτον.

Σάββα Ἀγουρίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἡ περὶ καταλλαγῆς δικασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν.

Ἀρχιμ. Νικοδήμου Βαλληνδρά, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης καὶ οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι.

Διακόνου Χριστοδούλου Παρασκευαΐδου, Πτυχιούχου Νομικῆς, Αἱ περὶ προσευχῆς ἰδέαι τοῦ Guar-dini.

Θεοδοσίου Σπεράντσα, Μετὰ 500 ἔτη ποῖος ἐδικαιώθη ὑπὸ τῆς Ἱστορίας, ὁ Βησσαρίων ἢ ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός;

Παρατηρήσεων στήλη.

Ἐκκλησιαστικὰ χρονικά.

Βιβλιοκρισία.

Προκηρύξεις.

Βιβλιογραφία.

ΜΟΝΟΤΥΠΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΤΣΙΡΩΝΗ
Μενάνδρου 4—Ἀθήναι—Τηλ. 533.805

Ἵπεύθυνος Τυπογραφείου Γεώργιος Σ. Χρυσάφης
Ἰασωνίδου 22 — Σούρμενα